

رەنگفەدانا هەبوونگەریی دەهەلبەستا هەقچەرزا کوردیدا

دیوانا "ل بەر سفا مە بە فر دبارت" یا (محسن قوچان) ی وەك نموونه

ژیھات قادر حسن

رهنگشه دانا هه بوونگه ریی د هه لبه ستا هه قچه رخا کوردیدا
دیوانا "ل بهر سفکا مه به فر دبارت" یا (محسن قوچان) ی
وهك نمونه

سهنتهري زاخو بو قهكولينين كوردى

رهنگشه دانا هه بوونگه ريبى د
هه ليه سستا هه قچه رخوا
كورديدا ديوانا "ل بهر سفكا
مه به فر دبارت" يا (محسن
قوجان) ي وهك نموونه

پهرتووك

ژيهات قادر حسن

نخيسهر

ئيكى / 2018

چاپ

وارهيل عبدالباقي

ديزايين و بهرگ

ديارعه بدوئنا

978-9933-9265-2-6

ISBN

D- / 2154 / 18

ژمارا سپاردنى

© مافى چاپى ين باراستيه بو

سهنتهري زاخو بو قهكولينين كوردى

Zakho Centre
for Kurdish Studies

سهنتهري زاخو بو قهكولينين كوردى

✉ zcks@uoz.edu.krd ☎ +964 (0) 751 536 1550

📍 Iraq-Kurdistan Region, Zakho- Univesity of Zakho

رەنگشەدانا هەبوونگەریی د هەلبەستا هەقچەرخا کوردیدا

دیوانا "ل بەر سفا مە بەفر دبارت" یا (محسن قوچان) ی وهك نموونه

ژیهات قادر حسن

پیشہ کی

هه و الیمه ی کتیب

هه و النامه كتيب

ل سەردەمەین جیاواز بزاقین فەلسەفیین جیاواز پەیدابوون، بزاقا
هەبوونگەری ژى وهكو بزاقەكا فەلسەفى ب تايبەت ل سائین سیهان و چلان ژ
سەدى بیستی ب شیوهیهکی بەرپەلاڤ کارتیکرن ل ئەدەبیاتا ئەوروپی ب گشتی
کر و کارتیکرنەکا ئیکجار مەزن ل سەر ئەدەبیاتا فەرەنسی ب تايبەتی هەبوو،
نقیسەر و بیرمەندی سەرەکی ئەقی بزاقی ل فەرەنسا (جان پۆل سارتەر) بوو.

ناقونیشانی فەکۆلینی:

ئەف فەکۆلینە ل ژیر ناقونیشانی (رەنگشەدانا هەبوونگەری) د هەلبەستا
هەقچەر خا کوردیدا . دیوانا "ل بەر سفا مە بەفر دبارت" یا محسن قوچان وهك
نموونه) مەرەم ژى دیارکرن ئەوان هزر و بیرین سەرەکیین هەبوونگەری یە د
هەندەك هەلبەستین محسن قوچان دا و شلوقەکرن و دەرختنا سەرەکیترین
بنەمایین هەبوونگەری د هەلبەستی دا و هەلسەنگاندنا وان دگەل بارودوخین
سیاسی و جفاکی لناق جفاکی کوردەواری.

گرنگیا فەکۆلینی:

فەلسەفا هەبوونگەری بزاقەکا نوویە، رە و ریشالین خو ئیخستینە دناق
ژانرین جوداجودایین ئەدەبیدا، ئەنجامدانا فەکۆلینان د ئەقی بیاقیدا ل ئاستی
پیدقی نەبوون ب تايبەت د بزاقا رەخنەیا ئەدەبی کوردیدا، ژبەرەندی ئەم دشیین
بیژین گرنگیا ئەقی فەکۆلینی ئەوه کو پرانیا ئەوان خواندن و فەکۆلینین
رەخنەیین لدور هەلبەستا نوی و نویخواز یا کوردی هاتینە ئەنجامدان، ژبەر
ئەگەرین جیاواز ژ بابەت و رەهەندی فەلسەفی ب گشتی و ب تايبەت ژ فەلسەفا
هەبوونگەری دوورکەفتینە. ژبەرەندی مە ئەف بابەتە و گرنگیا ئەقی بابەتی د
خزمەتا بزاقا رەخنا ئەدەبیا کوردیدا دیت و مە ئەف بابەتە هەلبژارد و بزاق

هاتیه کرن هندهك ژ لایه نین گرنه یین فهلسه فا هه بوونگه ری ئه وین کارتی کرن
لسه هه لهبسته کوردی ب گشتی و یا محسن قوچانی ب تایبه تی بهینه نیشان دان
هه نه.

ئه گه ری هه لبارتنی:

پشتی لیگه ریان و تیبینیان بو مه دیار بوو هه تا نهو چ فه کۆلینین
ئه کادیمی (ماسته ر/دکتورا) لدور ئه فی بابه تی ب شیوهیه کی سه ره خو و تایبه ت
د نا ق ره خنا ئه ده بییا کوردیدا نه هاتینه ئه نجامدان، ئانکو چ فه کۆلینین تایبه ت ب
ره نگه فه دانا فهلسه فا هه بوونگه ری دنا ق هه لهبسته کوردیدا نه هاتینه به رچا ق کرن
کو ب شیوهیه کی تیوری و پراکتیکی یی تیروته سه ل هه لهبسته کوردی
فه کۆلابیت، ژیه ر هندی مه ب فه ر دیت ئه م ب کاری ئه نجامدانا ئه فی فه کۆلینین
رابین ب مه ره ما پتر دهوله مه ند کرنا په رتوو کخانا کوردی د بیا فی ئه ده بی و
فهلسه فیدا.

سنووری فه کۆلینین:

هه ر ژ نا فونیشانی فه کۆلینین دیار، د ئه فی فه کۆلینین دا دی هه لهبسته
کوردی ب ریکا تیور و بنه مایین فهلسه فا هه بوونگه ری شلو فه کهن، ئانکو
که ره ستی پراکتیزه لسه ره ده یته ئه نجامدان هه لهبسته نو یخوازا کوردییه ب
تایبه ت هه لهبسته تین (محسن قوچان) ی.

لشیری پیدقییه ئه م بزانی ژیه ر ئه گه ری زوری و دریزهداریا بابته و
بنه مایین هه بوونگه ری ب گشتی و فه کۆلینین ب تایبه تی، ب تنی مه هندهك ژ
ئه وان هزوو بیر و بنه مایین هه بوونگه ری و مرگرتینه، ئیک ژ ئه گه رین ئه فی
چه ندی ئه وه کو فه دیتنا هندهك بابته تان دنا ق هه لهبسته کوردیدا زه حمه ت بوویه
یان نه بووینه. د ئه فی فه کۆلینین دا بزاق هاتییه کرن ل گۆره ی شیانان ژ هندهك
بابته تان دووربین و بتنی هندهك ژ ئه وان بابته تان ب کورتی باس بکهین، و پتر جه ختی

ل پراکتیکی هاتییه کرن و دهرخستنا بنه مایین هه بوونگه ری ژى د هه لبه ستى دا ب شیوهیه کی کورت و پوخت هاتیه بهرچا فکرن.

ژبه ر پرانی و دریییا بنه مایین هه بوونگه ری، ئەم نهشیاین هه موویان وهرگرین، به لکو پتر ئەو بابەت هاتینه وهرگرتن ئەوین پتر گهنگه شه ل سهر دهیته کرن و پتر ل ئەفی سهرده می دهینه ئازراندن.

ئارمانجا فه کۆلینی:

ئارمانجا هه ره سهره کی یا ئەفی فه کۆلینی بزاقا نیشاندا نا چهوانیا کارتیکرنا فه لسه فا هه بوونگه رییه ل سهر هه لبه ستا کوردی و ده ستینشانکرنا گرن گترین ئەوان خالین کارتیکرن لسه هه لبه ستا کوردی کری.

ئاسته نگین فه کۆلینی:

هه لبه ت ئیکه م ئاسته نگا د ئەنجامدا نا ئەفی فه کۆلینی دا کیما ژیدهران بوو ب زمانى کوردی ل سهرانسهری پهرتوکخانین کوردی ل ههریما کوردستانى لسه ر بابەت فه سه فا هه بوونگه ری و کارتیکرنا وی ل سهر هه لبه ستى، ئەف چهنده ژى بوو ری ل بهرامبه ری درووستبوونا ئاریشه کا دیتر، ده می کو ل ژیدهرین بیانی (عه ره بی و ئینگلیزی) دزقرین تووشی ئاریشه وهرگیرانا هنده ک زاراقان بووینه، ل هنده ک جهان ئەم ناچار بووینه ژبه ر هندى ل ده می وهرگیرانا په یشى بو سهر زمانى کوردی په یشى ب زمانى عه ره بی ژى بهرامبه ر بنقیسین، ریبازا فه کۆلینی:

ریبازا فه کۆلینی:

ژبه رکو ئەف فه کۆلینه ژروانگه و بنه مایین فه لسه فی ته ماشه ی هه لبه ستى دکه ت و ژلایى فه لسه فیقه شلو فهدکته و ب شیوهیه کی وه سفى بابەت د هه لبه ستان دا هاتینه دیارکرن، ژبه رهندى ئەم دشین بیژین مه د ئەفی فه کۆلینیدا په نا بریه بهر میتودا (وه سفى . شلو فه کارى) ژ بو شلو فه کرنا هه لبه ستان و دهرئیخستنا ده لاله تا ئەوان.

پهیکه ری فه کۆلینی:

ئهفه فه کۆلینه ژ دوو پشکین سه رهکی پیکدهیت، بشی رهنگی ل خواری:

پشکا ئیکی:

ئهفه پشکه ب ناقونیشانی (فه لسهفه و فه لسهفا هه بوونگه ری) یه، ئهفه پشکه:

ئهفان سی تهوهران بخوڤه دگریت:

تهومری ئیکی:

ئهفه تهومره ل ژیر ناقونیشانی (ئهدهب و فه لسهفه) یه و تاییهته ب دیارکرن و ئاماژهدان ب په یوه ندیین سه رهکی دناقبه را ئهدهب و فه لسهفی دا و چهند پیناسه یین تاییهت ب ئهدهبا فه لسهفی و ب کورتی ئاماژهدان ب تاییهتمه ندیین هوزانا فه لسهفی.

تهومری دووی:

ئهفه تهومره ل ژیر ناقونیشانی (فه لسهفا هه بوونگه ری: پیکهاته و بهرجهسته بوون) و دئهقی تهومری دا زاراقی فه لسهفا هه بوونگه ری و تیگهه و پیناسین فه لسهفا هه بوونگه ری و دیسان په یدابوون و گهشه کرنا فه لسهفا هه بوونگه ری دهیته باسکرن و شلوڤه کرن.

تهومری سی:

ئهفه تهومره ل ژیر ناقونیشانی (جوور و بنه مایین فه لسهفا هه بوونگه ری) یه، د ئهقی تهومری دا بزاق هاتییه کرن ب کورتی باس ل جوورین فه لسهفا هه بوونگه ری بهیته کرن و گرنگیه کا زیده تر ب بنه مایان هاتییه دان و ههتا رادیه کی هاتییه شلوڤه کرن.

پشکا دووی:

ئەف پشکا لژیئر ناڤونیشانی (رەنگشەدانا هەبوونگەریی د هەلبەستا هەفچەرخا کوردیدا . دیوانا "ل بەرسفا مە بەفر دبارت" یا محسن قوچان وەك نموونە)یە کو ئەف پشکا ژ دوو تەومران پیکدەهیت:

تەومری ئیکی:

ئەف تەومرە ب ناڤونیشانی (محسن قوچان . ژیان و بەرھەم) هاتییه ناڤکرن، د ئەفی تەومریدا باس ل ژيانا جفاکی و سیاسی و ئەدەبی یا هەلبەستقانی هاتییه کرن، و ل دوماهیکی ژێ بەرھەمیێ هەلبەستقانی هاتییه دیارکرن.

تەومری دووی:

ئەف تەومرە ژێ ب ناڤونیشانی سەرەکیی پشکی هاتییه ناڤکرن، و د ئەفی تەومریدا هەلبەستقانی سەرەکی کو (محسن قوچان) هاتییه وەرگرتن و شلۆڤەکرن لدویف بنەمایین فەلسەفا هەبوونگەری، و بو شلۆڤەکرنا ئەقان هەلبەستان گرنگییه کا تایبەت ب بابەتی ئازادی و مرۆڤایەتی و ئەوان رەهەند و لایەنیێ لدۆر ئەقان دوو بابەتان دزقرن هاتییهدان.

ل داوی گرنگترین ئەنجامین ئەفی فەکۆلینی، کو دبنەرەتدا نامەیه کا ماستەرییه، هاتییه دەستیشانکرن و لیستا ژیدەران لگۆرەری ریزبەندییا پیتیێ ئەلف و بییا ناڤی نڤیسەری هاتییه ریزکرن.

هه و النامه كتيب

پشکا ئیکى

فەلسەفە و فەلسەفا ھەبوونگەرى

تەومرى ئیکى: فەلسەفە و ئەدەب

تەومرى دووی: فەلسەفا ھەبوونگەرى : پیکھاتە و بەرجەستەبوون

تەومرى سى: جۆر و بنەمايىن فەلسەفا ھەبوونگەرى

هه و النامه كتيب

تەوهرى ئىكى

فەلسەفە و ئەدەب

1.1 پەيوەندى دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفى دا:

پەيوەندىيا دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفى دا پەيوەندىيەكا دوور و درىژە، ژ ھندەك لايەنانشە د وەكھەش و ژ ھندەك لايەنانشە ژ ھەقدوو جياوازن. فەلسەفە ھزرە، د ناڤەرۆكا ئەدەبى دا ژى بەردەوام ھزر ھەيە و كارتىكرنا سەرەكيا فەلسەفى لسەر ناڤەرۆكا ئەدەبى بەرچاڤە، ئەڤ چەندە ب ھىچ شىوہيەكى ناھيئە رەتكرن كو كارتىكرن لسەر روخسارى ژى ھەيە، لەوما دبىژن دڤيئ نەھيئە ژبىركن كو فەلسەفى بەردەوام كارتىكرن لسەر ئەدەبىياتى ھەيە چ ژلايى روخسارى يان ژلايى ناڤەرۆكى بيت.⁽¹⁾

گەلەك فاكترين جياواز بو پيڤكھەگرىدانا فەلسەفى و ئەدەبى ھەنە. ئەگەر ئەدەب ھزركرن بيت ب، فەلسەفە دمربرينا ھزرى يە، ديسان ئەدەب ژى دمربرينا ھزرىيە و فەلسەفە ھزركرنە ب رىكا وينەيى پەيشان، ئانكو مروڤ دڤيئ ئەقان گۆتنان بەرۆقاژى بكەت و ھەر ئەڤ بەرۆقاژىكرنە، دڤيئ بىيئە خالا ھەڤشك و پەيوەندىيى دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفىدا. ھەر وەكو ئەرستو دبىژيت: ((ئەڤ چەندە د فەلسەفى ژى دا ھەيە وەكو ئەدەبى))⁽²⁾ بڤى چەندى بو مە خويا دبت كو ئەدەب و فەلسەفە ھەردوو ھزرن، لى ھزرا ھەر ئىك ژوان ب شىواز و دمربرينىن خو يىن جياواز

و تایبەت دەھیتە دەربیرین، ئەگەر ئەدەب ژ شیواز و زمان و ریباز و بابەتان پیکهاتی بت ، فەلسەفە ژى بەرامبەری وێه، لى شیوازی ئەدەبى ژ شیوازی فەلسەفى جیاوازه ، زمانى ئەدەبى ژ زمانى فەلسەفى جیاوازه، ریبازا ئەدەبى ژ ریبازا فەلسەفى جیاوازه هەروەسا بابەتین ئەدەبى ژى ژ بابەتین فەلسەفى جیاوازن. گەلەك بابەت د ئەدەبیدا دەھین و دەھەمان دەمدا د فەلسەفیدا ژى دەھیتە بکارهینان، لى دەمى نقیسەرى ئەدەبى ئەوى بابەتى دئازرینت، شیوازی ئازراندا وی لگەل شیوازی ئازراندا فەیلەسووفى یى جیاوازه⁽³⁾ ئەف چەندە ژى نابیتە رامانا هندی کو ئەدەب و فەلسەفى کارتیکرن لى سەر ئیکودوو نینه، لى دبیتە بەلگەیهك ژبو هندی ئەم بزانی ئەدەب و فەلسەفى چەند کارتیکرن لى سەر ئیکودوو هەیه، خالین جیاواز دناقبەرا وادا هەنە، و ئیک ژ جیاوازیین دی دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفى دا ئەو، ئەرکى فەلسەفى لیگەریانە ل راستى، ئانکو لى سەر بنەمايى راستى دەھیتە ئاڤاكرن، لى گەلەك جارن هیڤینى بەرهەمى ئەدەبى خەيالە و گەلەك جارن دەھیتە گۆتن ئەدەبیات جوانترین وینى دەربیرینى یە ژ راستى، راستە خەيال رەگەزو سەروکانیەكە بو ئەدەبیاتی، لى ژبلى وى ژیوار، دیرۆك، فەلسەفە، سروشت و ... هتد هندیك ژیدەرین دیترن.

رەنگشەدانا بابەت و هزرین فەلسەفى دناق بەرهەمى ئەدەبیدا ب شیوہیەكى هەروہی نەهاتیە بەلكو ((هزرین فەلسەفى ب ریا رەوشەنبیریا گشتى یا نقیسەرى كەفتینە دناق بەرهەمى ئەدەبى دا، ئەف دیارده ژى نەیا سەیره، ژبەرکو د شیاندا نینه نقیسەر ژ دەوروبەرى خو بەھیتە دابیرین، بەلكو رەوشەنبیری و هزرین فەلسەفى، زانستى، جڤاكى، سیاسى و... هتد وەكو پارچەیی گرنگ ژ ژیانى دكەڤنە دناق بەرهەمى دا)).⁽⁴⁾ ل گۆرهى ئەڤى چەندى نقیسەرى ئەدەبى دەمى شارهزایى هزرین فەلسەفى دبیت و ب تایبەت ئەوان هزرین کو لگەل ژیوار و جڤاكانە یى ئەو تیدا دژیت چ ب ئەرىنى یان نەرىنى بیت کارتیکرنى ل وی دكەن و دچنە د بیردانكا ویدا، تا ئەوى رادەى کو دبنە ئەگەرى کارتیکرنەكا ل سەر نقیسین و بەرهەمىن وی، چونكى ئەو نقیسەر دناق ئەوى جڤاكیدا دژیت، ئەو هزر

ژی گریڤای جقاكا وینه، لهوما چ ب شیوهیهکی راستهوخو یان نهراستهوخو بت کارتیکرن ل وی دبت و دبتته ئەگهری رهنگشهانا ئەوان هزران دناڤ بهرهمین ویدا.

دهیته گۆتن کو ((پهیدا بوونا هزری ژ فهلسهفی کهفتنه، چونکی ب پیشکهفتنا هزری فهلسهفه پهیدا بوویه))⁽⁵⁾. (فهلسهفه بخوژی هزره)⁽⁶⁾. بقی چهندی ئەم دشین بیژن ئەدهب ژی هزره، لی لگهل هندی گهلهك جارن د:بیژن (جیاوازی دناقبهرا داهینانا ئەدهبی و فهلسهفییدا ههیه، ب رامانا ئەقی چهندی ئەدهب پتر هۆنهری یه و دارشتهكا جوانناسی یه، لی فهلسهفه پتر گریڤای ئەقلى یه)⁽⁷⁾ ل گۆرهی ئەقی گۆتنی داهینان و بهرهمئینانین فهلسهفی پتر گریڤای هزرینه و ژ ئەنجامی هزرکرن و پیداچوون و لیگهپیانن پهیدادبن و بهرهمئینانین ئەدهبی ژبهركو داهینانین هۆنهرینه و هۆنهر پتر نیژیکی خهیالا مروقی یه، لهوما بهرهمئینانین ئەدهبی دبنه بهرهمئینانین دوور ژ هزری، لی لگهل هندی هندهك دژی ئەقی گۆتنی نه و دبیزن فهلسهفه و ئەدهبیاتی پتر ژ ریکهکه ههقیشک ههیه کو تیدا ئیکبگرن و نیکی ئیک بن و دبیزن (ئهدهب شیوهیهکی فهلسهفی یه)⁽⁸⁾. ئانکو دگهلهك خالاندا ههردوو دبنه بهرهمئینانین هزری، لی ((له ههموو شیعیکیدا بیرکردنهوی قوول نییه، بویه ناکریت ههموو شیعیکی به شیعی فهلسهفی دابنریت))⁽⁹⁾. ژبه هندی ئەم دکارین بیژین ههموو ههلبهست ناکهفته د قابلی فهلسهفییدا، ب تنی مههم پی ئەو ههلبهستن ئەوین ب کووری هزر دکهن و دابران و لیگهپیانین فهلسهفی تیدا بهرجهسته دبن، ئەقجا ئەق لیگهپیانه دمبرارهی ژیانن ب گشتی یان مروقیایهتی و ژیان و مرنا مروقان بن.

ئهو بهرهم و داهینانین ئەدهب پیشکیش دکهت، دهینه گوهورین و قهگوهاستن و دبنه ژیدمهکی سهههکی بو دمربینهکه فهلسهفی یان بیردوزهکه فهلسهفی، ئەو وهکو ماددهیهکی سروشتی یه بو فهلسهفا ژیانن⁽¹⁰⁾. کهواته ئەو بهرهمین ئەدهب پیشکیش دکهت دبنه ژیدمهکی سهههکی بو فهلسهفی، ههر بهرهمهك واتایهکی بو فهیلهسووفان دروست دکهت، و هزرهکی لدهق وان پهیدا

دكەت، گەلەك جاران ئەو ھزر دبیته ئەگەری لینگەریان ل چەند پرسیار و بەرسقین فەلسەفی.

گەلەك جاران پەیوەندی دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفی دا قەدگەریت بۆ پەیوەندیا دناقبەرا ئەدیب و فەیلەسوفی دا، چونکی دۆستینیەك دناقبەرا وان دا ھەیه ژلایئ ھزریقە و ھەردوو ھەکی ئیک بەری خو ددەنە ژیان و ئاریشین ژیانئ، مرؤف و پرسیار و ئاریشەیین وی، مرؤفایەتی و پرسیارین گریډایی مرؤفایەتیئ و ل بەرامبەر ھندی ئیک ھەلویت ھەیه و بەرسق و پرسیارین وان دچنە لژیر ئەوی خانئ ئەوا ب خانا پرسیار و بەرسقین فەلسەفی دەیتە نیاسین⁽¹¹⁾. کەواتە ھەردوو ھزری دكەن و پرسیاران دكەن و ل بەرسق دگەرن. لینگەریان ل بەرسقا ئەقان پرسیاران و دیتنا وان بریکا بەرھەمەکی ئەدەبی یان تیكستەکی فەلسەفی دەیتە نیشانان. ئەدەب بریکا ناھەرؤکی دچیتە دناق فەلسەفیډا، کەواتە ژقی چەندی دیاردبیت ئەدەب ریژەکا مەزن ژ پرسیار و بابەتین فەلسەفی بخوڤەدگەریت و ئەدیئ ئەدەبی فەلسەفی شارەزایەکا زور دناق فەلسەفیډا ھەیه،⁽¹²⁾ ئانكو ئەو بابەتین ئەدەبی یین دكەفەنە ل بەر دەستی خواندەقانان دشین دەمان دەمدا ببنە بابەتین فەلسەفی ژئ.

ئەق چەندە نەبتنی دناق ھۆزانئ دا ھەیه، بەلكو دە ھەموو ژانرین ئەدەبی دا دەیتە دیتن، ژبەر ھندی (جاراللہ) دەریارە پەیوەندییا دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفی دا دبیزیت: نقیسەر دەست ب بكارئینانا فەلسەفی دكەت دەمی تیر نەبیت ژ دیتنا تشتان، ئانكو بنەمایئ وی پەیوەندییا وان تشتا ب ئیکودووڤە گریډەت و دۆرماندۆری تیکەلبوونا ھەستی مەندەھۆشی و سەرنجراکیشان دگەریت ، سەرنجراکیشان ھەکو (ئەفلاتون) دبینیت و مەندەھۆشی ھەکو (ئەرستو) دبینیت، ھەردوو دبنە ئەگەری لینگەریان فەلسەفی لدەق مرؤفی و پالدمری ژیرە چیدكەن، داكو تشتان بزانیەت و پرسیاران بکەت و ل بەرسق بگەریت⁽¹³⁾.

لشیری بۆ مە خویا دبیت كو خالا ھەكەفیئ دناقبەرا ئەدیب و فەیلەسوفیډا (چیزا خویشیا قەدیتنی، مەندەھۆشی و سەرنجراکیشیە) كو ھەا ل

ئەدىب و فەیلەسۆفی دكەن لدویف تشتان بچن و راستیان بزائن. نزیكبوونا دناقبەرا ئەدىب و فەیلەسۆفی دا ئەووە كو هەردوو ب كویراتی بەری خو ددەنە جیەانی و وان سەربۆرین دسەر وانرا دەریازبووین و نەینی یا قی كویراتی لدەف ئەدىب و فەیلەسۆفی ئیکە⁽¹⁴⁾. ئەدیبی راستەقینە ئەوی گریدایی ب زمانی پاقر و زاراڤین ئەدەبی و دەسەلاتدار لسەر تیگست و پیکشەگریدان و ریکوپیک و ریزبەندیا هزرین خو. هەست و هزرین خو دئێخیتە دناق هەست و دلی خویندەقانیدا و خویندەقان لگەل دژیت.⁽¹⁵⁾ کاریگەرییا فەلسەفی لسەر ئەدەبی بەردەوام د جەهی خودایە، ئەفە نابیتە ئەگەری رەدکنا وی و کاریگەرییا وی یا وینەیی، دقیت ئەم قی چەندی ژبیرنەکەین کو فەلسەفی پەیوەندییا لگەل ئەدەبی ژلای پالدەر، ئاریشا و ... هتد قە هەی، ئەفە هەموو بو فەلسەفی وەکی دروستکرنەکییە، ئەگەر ئەف چەندە ژی نەبیت فەلسەفە دی هەتا رادەیهکی راوەستیایی مینیت و پیشقەچوون دی هیدی هیدی و ژ شیواز و رەوشا نوکە جیاواز بیت. کەواتە پالدەر و ئاریشە دبنە فاکتەرین سەرەکی بو نقیسینا بابەتین فەلسەفی و ئەدەبی، ئەوژی پالدەرین (بابەتی و خودی) پتر د پالدەرین بابەتیدا ئەدەبیات و فەلسەفە نیزیکی ئیک دبن.

فەلسەفە بەردەوام دناق ئەدەبییدا جەهی خوە دبینیت و کارتیکرنی لی دکەت. مرؤف نەشیب ب دروستی د فەلسەفی بگەهیت و هزر و خالین سەرەکی دەستنیشان بکەت، ئەگەر بدروستی لگەل نەژیت و نەچیتە دناق ناخی بابەتی فەلسەفییدا و د هەمان دەمدا د ئەدەبییدا ژی هەموو مرؤف نەشین ل سەر راستیا مەرەما بابەتی هەل ببن، ئەگەر ب دروستی و ب کویری هزر تیدا نەهیتە کرن و لگەل نەژیابیت، ئەفجا ئەو بابەتی ئەدەبی چ ژانربیت، چ هۆزان، چ رۆمان، چ چیرۆک و ... هتد بیت.⁽¹⁶⁾

(مارتن هایدگەر) ژی دبیزیت: (هۆزان و میتافیزیکیا دوو وینین مرؤقایەتی نە، دەربیرینی ژ هەبوونی دكەن و هەردوو ژلای گیان و میسکیقە تیکەل دبن و لسەر خالین هەفیشک دناقبەرا ئەدەب و فەلسەفییدا رادووەستن، ژ ئەوان خالین هەفیشک ژی دناقبەرا واندا، ژ هەموویان گرنکتر "زمان" ه، ژبەرکو هۆزان و فەلسەفە هەردوو هەبوونا خو ب ریکا زمانی دسەلمینن، ژبەر ئەفی چەندی ژی ئەم

دكارين بيزين پهيوهندييا دناقبهرا واندا پهيوهندييهكه بى دوماهيكه⁽¹⁷⁾ و ههردوو (ميتافيزيقيا و هوزان) بزاقا رۆنكرن يان شرۆقهكرنا ئەوان ئاريشين دناق جفاكيدا ههى دكهن، لگهل هندى بزاقى دكهن چارهسهرهيهكا گونجايى بو ئەقان ئاريشان بيبين. كهواته مهرم و تيكوشينا ههردوو يان هزرهكه مرۆفاههتييه و د خزمهتا مرۆفاههتييدا كاردكهن و بهردهوام دبن.

هزر د ناق بابتهين فهلسهفى و ئەدهبى دا ئالۆز و فهشارتتييه، مرۆف نهشيت زوو ب زوو ئەوى هزرى دهستنيشان و شرۆقهكهت، بهلكو پيدى ب سهربوور و شارمزايبهكا باش و زور ههيه. باشتريين نموونه بو ئەقى چهندي ئەوه ((لهيوانى پيش "سوقرات" شيعر و فهلسهفه هيشتا ههر تيكهل به يهك بوون يان لهناو يهكدا توابوونهوه، دهريانه ناو يهك سهرچاوه وه))⁽¹⁸⁾ كهواته هوزان و فهلسهفه ههردوو د بزاقا رۆنكرنا ئيك بابتهى دابوون، ب ئيك مهرم و لسهر ئيك بابتهى كاردكر، لسهر ئيك هزرى ب مهرما گههشتا ئەنجامهكى دهاتنه د مهيدانا نقيسين و شرۆقهكرنيدا. ههروهسا ئەگهر ئەم بچينه دناق هوزانا سؤفيگهريدا، كوراتيا پهيوهندييا دناقبهرا ئەدهب و فهلسهفیدا دهيتته خوياكرن و ب تايهت (ههبوونگهريا باومردار) ههتا رادهيهكى تيدا دياردبيت، چونكى سؤفيگهرى فهلسهفهكا ئاينيه و ديتهكا تايهت و ئيكانى بو ئاين و دونيايى ههيه، و د هزر و نقيسينين هوزانا سؤفيگهريدا گهلهك بهحسى پيرۆزيا خوداوهندا ئانكو خودى و پيرۆزين ئاينى دهيتتهكرن⁽¹⁹⁾ و ب ههمان شيوه ههبوونگهريا باومردار ژى ئيكانى و دهسهلاتداريا خودى دهلمينيت و ب پيرۆزى تهماشهى دابونهريتتن جفاكى و ئاينى دكهن، كهواته دشين بيزين ئەقه ئيك ژ تايهتتهنديين ههبوونگهريا باومرداره، ئەوا سهركىشين وى (سۆرين كيكرىگارد (1813 . 1855)⁽²⁰⁾ و كارل ياسپرس (1883 . 1969)⁽²¹⁾ن.

د سهردهمين كهقندا دهى هوزانا سؤفيگهرى دهاته نقيسين هيشتا هزرا ههبوونگهريى و ريبازا وى نههاتبوو راگههاندن، بهلى ههبوون و ههبوونگهرى وهكو هزر د بهرهههين جوراوجوردا ههبوو ههتا گههشتيه چهرخين نۆزدى و بيستى و

گهريان لدویف هو و بنه مایین سهرکی و ئیکه مین دده ته پیناسه کرن⁽²²⁾، ئانکو فهلسه فه ئه و زانسته ئه وی هه موو زانستان ب خوه فه هه مبیژدکته و ئهرکی وی یی سهرکی ژێ لیگه ریا نه لدویف بنیات و فاکته رین روویدان یان دروستبوونا هه ر تشته کی.

دهرباره ی پیناسه کرنا "ئهدب" ی (بۆل دی مان) دبیزیت: ((ئهدب به گشتی بابته تی سهرکی فهلسه فه یه و به شیکه له و حه قیقه تانه ی فهلسه فه به دوویداویله))⁽²³⁾. کهواته ئهدب ژ هه می ئالیی خو فه ئیک ژوان بابته تین سهره کیین فهلسه فه یه، پشکه که ژوان راستیان ئه وین فهلسه فه دویشچوونا وان دکته. ژبو دیتنا راستیا وی کا چ راستی دنا قدا دهیته دیتن داکو ب شیوازی خو بده ته دیارکرن.

دهرباره ی پیناسا ئهدبا فهلسه فه ی، گه له ک پیناسه هه نه و ئه م دکارین بیژین ((ئهو ئهدبه یی تیر ژ خه م و پرسیارین فهلسه فه ی ... هه ر دمینت ئهدبه کی نازک و کارتیکه ر))⁽²⁴⁾ واته ئه ف ئهدبه ب شیوه یه کی وه سا دهیته نفیسین خه مخوره ژ پرسیار و بابته تین فهلسه فه ی و گرنگیی دده تی، چیژه کا فهلسه فه ی وه ردگریت کو تیگه هشتنا وی ژێ هند ب سه ناهی نابیت و خوینه ری ئاسایی ب زه حمه ت تیدگه هیت، لی ئه م دشین بیژین پتر ئه و خوینده قان تیدگه هیت، ئه وی سه ربوره کا دریژ د خویندنا به ره مه مین ئهدبه یدا هه بیت، ئانکو ئهدبه کی سه رنجراکیشه و ب فهلسه فه یوونا خو کارتیکرنی ل خوانده قانان دکته.

پیناسه کا دی دهریاهی ئهدبا فهلسه فه ی دبیزیت: ((ئهدبا فهلسه فه ی ل ده ستپیکێ ئهدبه و پاشی فهلسه فه یه، له وما دهریرین و نوینه راتیی د ئهدبه ی دا دکته. فهلسه فه دنا ق ژانرین ئهدبه یدا دیاردبیت وه کو رۆمان و شانۆ و هوژان، ئه ف ژانرین ئهدبه ی دووراته یه کا فهلسه فه ی دنا ق خو هدا هه لدگرن، لگه ل قی چهندی دمینیت هو نه ره کی جوان و ئیکانه، ئه و تشت دبیته ئهدبا فهلسه فه ی ئه وی گریډای دوژین مروقی یین کووربت، کو هه رده م حه زه کا ئاماده و ئه کتیف هه بت نه بتنی

ژلایى ناقهروكى بهلكو د روخسارى وى دا ژى))⁽²⁵⁾. واته ئهدهب و فهلسهفه پيڤكه گريداينه، فهلسهفه دناڤ ئهدهبياتى دا دهيت و جوانى و هيڙى ددهته ئهدهبى. چ ژانرين ئهدهبى نينن فهلسهفه دناڤدا نهبيت و ئهه ژانرى بى فهلسهفه بيت ههتا رادهيهكى ژ بهها و سهنگا وى دهيته كيڤكرن، ئانكو فهلسهفه ههتا رادهيهكى مهزن ژ مهودا و سهنگا ئهدهبياتى زيده دكهت.

ب نيڙيكى ژ ئهدهبا فهلسهفى و ب تاييهت بو هوزانى دهيتهگوتن ((لهدايك بوونى شيعر، ئهنجامى رابواردنيكى خوش، يان ئارهزوويهكى كاتى نهبوو، بهلكو پيويستيهكى سروشتى بووه و زور دووره لهوه، كه بهشيكي زياده له سكه دابنپرى و شياوى گوركردن و جزكردن بى چونكه يهكه مين ههلسوكهوتى بىرى مرؤفايهتى يه))⁽²⁶⁾. كهواته پهيدا بوونا هوزانى ژ ئهنجامى سهبرنهكا خوش و هيوايهتهكا وهختى و دم رابواردنى نهبوو، بهلكو وهكو پيويستيهكا سروشتى بوو و گهلهك يا دووره ژ وى چهندى تو ب تشتهكى زيده و بى مفا دانى، چونكى يهكه مين بزاڤا مرؤفايهتبييه، كهواته هوزانى پهيوهندييهكا بهيڙ ب ههتا مرؤفايهتبييه ههيه.

ئهدهب برىتييه ژ دروستكرنا زمانى هونهريى جوان بو ههتا تاكيكرنهكى، د وى وهختيدا كو فهلسهفه هاتبوو ناسكرن دويشچوون دكر بو زانينا ناقهروكا تشتى د ژيانا مرؤفايدا ژ وان: مرن، ژيان، ژينگهه و واتا راستى⁽²⁷⁾. ب ههه مان شيوه فهلسهفى ژى دويشچوونا ههتا تشتهكى دكر ناقهروكا وان گريداى ب ژيانا مرؤفى بت و ژوان ژى: مرن، ژيان، مرؤڤ، مرؤفايهتى، ئازادى، تاكهكس و... هتد.

هوزانا فهلسهفى خودان ناقهروكهكا دهوله مهههند بوو ژ پهيشين جوان و تڙى رامان دناڤ وان پهيشان دا رامانهكا قهشارتى ههبوو. هوزانا فهلسهفى برىتييه ژ وى جوڙى هوزانى كو خودان زمانهكى جوان و ئالوزه و تڙى هيمايين فهلسهفى دناڤدا هههه و ئهڤ هيمايه هيڙى ددهنه هوزانى و وهسا ل خواندهفانى دكهت كو ههتا خو

بێخیتە کاری و بیزقینت. ئەف جۆری ھۆزانی ھەر دمینت ھۆزانەکا ھەردەم زیندوو و نەمر.

3.1 ئاراستەیی ئەلسەفی د ھۆزانیدا:

ئەگەر ئەم بەی و بەری خۆ بەدینە تایبەتمەندیی ھۆزانا ئەلسەفی دی بینین ژلای پیکھاتیقە ژ روخسار و ناقەرۆکی پیکدھیت. ھەموو ھۆزانی ئەلسەفی پیدقییە دوو تایبەتمەندی تیدابن، ئەوژی بریتینە ژ : ((مانەوھیان وەکو ھونەرکی جوان و توانادارییان لەخۆ گرتنی بیرکی ئەلسەفی))⁽²⁸⁾ کەواتە ھۆزانا ئەلسەفی پیدقییە خودان ھونەرکی جوان و ھزرەکا ئەلسەفی بیت.

1.3.1 مرۆقاییەتی:

دناف ھۆزانا ئەلسەفیدا گرنگی ب گەلەك بابەتان ھاتیەدان، ئیک ژ وان بابەتین گرنگ مرۆقاییەتی یە. وەکو ئەم دزانین مرۆقاییەتی (ئاشتی، ئازادی، وەكھەفی، پیکشەژیان و ... ھتد) یە. دناف ھۆزانا ئەلسەفیدا گرنگی ب فان لایەنان ھاتیە دان. مرۆقاییەتی كۆمەکا سالوخەتین رەوشتی یین باشە، كو ھەقشکی دناقبەرا ھەمی مرۆقانددا دەیتە نیاسین⁽²⁹⁾. (ئوكست كونت) دبیریت: ((مرۆقاییەتی ئایینەكە مرۆقی پیرۆز دبینیت، مرۆقی ل جھئ خودی د پەریسیت))⁽³⁰⁾. کەواتە مرۆقاییەتی كۆمەکا سیفەتین باشن لدەق ھەمی مرۆقان وەكھەقن. د پیناسا (ئوكست كونت) یدا دیاردبیت مرۆق ھەمی مرۆقاییەتی بتنی بپەریسن، ئەفە لگەل بیروبوچۆنن ئاینن ئەسمانی ناگونجیت، لی ئەم دشین بیژین مرۆقاییەتی ھەستكرنە ب ھایی مرۆقاییەتی، وەکی (ئازادی، وەكھەفی، پیکشەژیان و ... ھتد) واتە مرۆق ھەست ھایی خوی مرۆقاییەتی بکەن ب تایبەتی پشتی شەرین جیھانیی ئیک و دووی و مرۆقی چ ھاییەك نەماو و چ باوهری و هیفی و ئومید ژی ب ژيانا خۆ نەمای، ئەفجا ژ ئەگەری ئەفی چەندی بیروبوچوونین وەکی (ئوكست كونت) ی پەیداوون ب تایبەتی (ھەبوونگەریا بی باوهر).

ههروهسا هۆزانا فهلسهفی ((ههولیکه بو چاودیریکردنی "جهوههری" وهرچهرخانی مروییهکان لهپیی وهلامدانهوهیهکی تهواوتر بو روودانی نهو وهرچهرخانانه له میژوو و لوجیک و مهعریفه به باشتین نهو شیوهیهی، که دهکریت لهرووی ناومرۆک تیدابیت))⁽³¹⁾. هۆزانا فهلسهفی بزاقهکه بو چاقدیریکرنا بزاقا مروقیایهتی ب ریکا بهرسفدانا تهواو بو وان روودانین میژوووی بین بهرعاقل و بهرچاق دژیانیدا و نههژی ب شیوی ناچهرۆکی دیاردبیت.

1.3.2 مرۆف:

د هۆزانا فهلسهفیدا گهلهک گرنگی ب مرۆفی هاتییهدان، نهو ئالیی بهحسکرنا دناقدا وهکی (هیژ و شیان، هیقی و ئارمانج، بهختهوهری، بوون، مرن، ژیان و ... هتد). کهواته مرۆف ژ ئالیی هۆزانقان و فهیلهسوفانقه بابهتهکی گرنگ بوویه ، ب دیتنا وان مرۆف پیقهری ههلسهنگاندنا ههر تشتهکی بوویه.⁽³²⁾ کهواته مرۆفی هیژهکا مهزن ژبو زانین و ههلسهنگاندنا ههر تشتهکی ههیه. مرۆف (گیاندارئ تاکانهیه، دکاریت کۆنترۆلی ل چارهنشیسی خو بکهت)⁽³³⁾. مرۆف ئیکهم بوونهومره لسهر ئهردی بشیت کۆنترۆلی ل گهلهک تشتان بکهت، کهواته لقیره بو مه دیار دبیت کو مرۆف پیقهری ههر تشتهکی یه و هیژ و شیانهکا مهزن ههیه بو زانینا تشتان و تاکه بوونهومره لسهر ئهردی خودان کهرامهت بیت ژ بو هندی دناق هۆزانا فهلسهفیدا گرنگی پی هاتییهدان.

1.3.3 ژیان:

ئیک ژوان بابهتانه کو د ههمی جوړین هۆزانیدا گرنگی پی هاتییهدان و د هۆزانا فهلسهفی ژیدا گرنگیهکا زور ب قی بابهتی هاتییه دان، ئانکو ئیک ژوان بابهتان بوویه بین هۆزانقان گرنگیهکا زور پی دایه. ههروهکو (أ.س. براولی) دهریارمی ژیانئ دبیزیت: ژیان ل سهبر بنهمایئ راستیی یه و ب ئاشویی رازی نابیت⁽³⁴⁾ ، کهواته ژیان ل سهبر بنهمایئ راستیی یا هاتییه ئافراندن و ههلبهست لسهر بنهمایئ

ئاشۆپى، لى دگەل ھندى ئەم دشىين ئەقى گۆتنى سەروبنى ئىك بکەين ئانکو
دشىين راتى و خەيال د ژيان و ھەلبەستىدا ھەنە.

ھەو النامەى کتیب

تهوهري دووي

فلسهفا ههبوونگهري

پيگهاته و بهرجهستهبوون

1.1 زارافي فلسهفا ههبوونگهري:

ههبوونگهري وهكو زاراف ((ژ بيژميا لاتيني existentia هاتييه و واتهيا ههييني دستينه))⁽³⁵⁾. د زمانى ئينگليزيدا بهرامبهري پهيشا ههبوونگهري پهيشا ((Existentialism))⁽³⁶⁾ دهيتته بكارئينان و د زمانى عههبيدا ژى ((المدرسة الوجودية))⁽³⁷⁾ دهيتته بكارئينان و هندهك جاران ژى زارافي ((الوجود))⁽³⁸⁾ بهرامبهري پهيشا (بوون) يان (ههبوون) د زمانى كورديدا و بهرامبهري پهيشا ((existence))⁽³⁹⁾ د زمانى ئينگليزيدا دهيتته بكارئينان. ئەهف پهيشه د زمانى عههبيدا دژى پهيشا ((العدم))⁽⁴⁰⁾ ب راما (نهبوون) دهيتته بكارئينان، ئەهف پهيشه ژى ژ پهيشا لاتيني (exstere) هاتييه و دبنياتدا ژ دوو بهشان پيكدهيته، تهوژى "ex" ب راما "دمرکهفتن" و (stere) ب راما "مان د جيهانييدا . البقاء في العالم" دهيتته، ئەهف زارافه

بۆ زمانین دی یین ئەوروپی هاتییه فهگوهاستن ب رامن و دهرپرینا
هزریقه.بۆنموونه:

د زمانى ئینگلیزی و فهرهنسیدا : existence

د زمانى ئەمانیدا : existenz⁽⁴¹⁾

ئهف زاراقه ب رامن ههبوونا تاییهتی یانژی دشین بیژین ب رامن ههبوونا
تاکی دهین، کو ئهفه دبیه بابته سهرهکیی فهسهفا ههبوونگهری، لهوما
گهلهک جارن دبیزن: ههبوونگهری فهسهفا مرؤفایهتی یان فهسهفا هیومانیزمی
یه .

پهیشا ((الوجودیه))⁽⁴²⁾ د زمانى عهرهبیدا ب شیوازهکی بهربهلاق و پتر ژ
ههموو زاراق و پهیشین دیتر بهرامبهری پهیشا ههبوونگهری یا کوردی و
(ئیکزیستینتیالیزم) یا ئینگلیزی دهیته بکارئینان.

د زمانى کوردیدا چهند زاراقهک بهرامبهری زاراقى (Existentialism .
ئیکزیستینشیالیزم) یی ئینگلیزی و (الوجودیه) یی عهرهبی دهینه بکارئینان،
وهکی: ((قوتابخانهی بوونخوازی))⁽⁴³⁾ و ((هیومانیزما ههبوونگهری))⁽⁴⁴⁾ و
(ههیین))⁽⁴⁵⁾ و ههروهسا زاراقین ((بوونگهرایى ... و دمتوانریت بوونخوازی یان
ههبوونایهتی یان بوونایهتی . یش بهکاربهینریت))⁽⁴⁶⁾ . گهلهک جارن ژى د ژیدهرین
جیاواز دا زاراقى ههبوونگهری دهیته بکارئینان بهرامبهر زاراقین (Existentialism .
ئیکزیستینتیالیزم) یی ئینگلیزی و (الوجودیه) یی عهرهبی، کهواته لدویف ئهفی
چهندی ئهه دشین بیژین ههتا نها نقیسهه و فهکۆلهرین کورد لسهه بکارئینانا
زاراقهکی ئیکگرته بهرامبهر ئهقان زاراقان ریکنهکهفتینه.

2.1 تیکه و پیناسین فەلسەفا هەبوونگەری:

د پرانیا جوړین فەلسەفیدا، هەر ژ دەستیکی بزاقا وی چەندی هاتییه کرن کو مروؤ و ژيانا مروؤی ببیتە بابەتی سەرەکی د بزاق و لیگەریان و فەکوئینین فەلسەفیدا، هەر وەسان گەلەك جاران پرسین گریدای ب ژيانا مروؤایەتی ب گشتی دهاتنه ئازراندن و بزاق ژی دهاتنه کرن ژ بو گەهشتن ب راستی و دروستیا ژيانا مروؤان و گرنگییه کا مەزن ب پرسین پەیوهندی ب ژین و ژیارا هەقدهم و دیروکیا مروؤاندا هەی دهاتنه دان. گەلەك جاران فەیلەسووف و بیرمەندی نووی و کەفن ژی گرنگییه کا مەزن دایە چەمکین وەکی (ژیان و مرن) ، (بوون و نەبوون) ، (گەشبین و رەشبین). ئەف چەمکە و چەندی چەمکین دی ئەوین کارتیکرنەکا راستەوخو لسەر ژيانا مروؤان هەیی و راستەوخو د ژيانا مروؤایەتییدا دەینەدیتن، دبوونە بابەتی سەرەکیی فەلسەفی ب مەرەما گەهشتن ب راستییه کا رەها و دچوونە دناف هوریا تیین ئەفان چەمکاندا و ژ لایەنن جوړاوجورقە فەکوئین لسەر دهاتنه ئەنجامدان.

هەبوونگەری وەکو فەلسەفەیه کا مروؤایەتی گرنگییه کا مەزن ددەتە مروؤی و بزاق هاتییه کرن مروؤ ببیتە بابەتی سەرەکی د ئەفی فەلسەفیدا و بزاقا فەکوئینی ل هەبوونا مروؤی هاتییه کرن و سەرەدەری دگەل مروؤی هاتییه کرن وەکو بوونە وەرەك سەر بەخو، لەوما ژی دەیتە گۆتن: ((بنەمای سەرەکی فەلسەفەیی بوونگەرای بریتییه لە مروؤ خو، هەموو بوونگەراکان سەرەرای جیاوازی و ناکوکیان لەبارەیی زور پرسی تایبەت، بەلام فەلسەفەکەیی خوین لە مروؤقەو دەست پیدەکەن و مروؤ لەلای ئەوان بنەمای سەرەکی بوونە و ناكریت فەرامۆشكریت، مروؤ وەکو بوونیك، نەووەكو خودیكی بیركەرەو. جەختكردنهووە لەسەر گرنگی و بایەخی بوون مانای وایە كە مروؤ ناتوانیت سروشت و چیهتی بو مروؤ دەسنیشان بكات و بیئ ئەنجامی ئەو سروشت و چیهتییه هەلبەینجینیت و شیبكاتەو))⁴⁷. ئانكو فەلسەفا هەبوونگەری بو فەکوئین لسەر کاری خو ژ مروؤی

ب خوه دەستپێدکەت و مرۆقی ب بنیاتی هەبوونی دەستنیشان دکەت و هەروەسا
قەکۆلینی ل هەبوونا مرۆقی وەکو مرۆق دکەت، ئانکو مرۆق وەکو بنەمای
سەرەکیی هەبوونی دەیتە هژمارتن.

ب دیتنا (جان پۆل سارته‌ری) ، (مرۆقی بەری هەر تشتەکی هەبوون هەیه و
روو ب رووی خۆ دبیت و تیکەلی جیهانی دبیت و پشتی هنگی خۆ دناسیت. لەوما
ئەگەر مرۆق لدویف دیتنا فەیلەسۆفین هەبوونگەری قابیلی پیناسەکرنی نەبیت،
ژبەر هندی یە کو ئەو ل دەستپیکێ چ نینە، ئەو پشتی هنگی دبیتە تشتەک، ل ئەوی
دەمی ژێ دی ب وی شیوهی بت ئەو شیوازی ئەو ب خۆ بو خۆ دروست دکەت)⁽⁴⁸⁾. ئەق
گۆتنا (سارته‌ری) دبیتە بەلگە بو مە؛ داکو باشتر بزانی ئەگەر دگەلەک
پرسیاران دا و ژ هندی لایەنانقە جوداهی دناقبەرا بیرمەند و نغیسەرین فەلسەفا
هەبوونگەریدا هەبیت، د گەلەک لایەناندا هەقپشکن و گەلەک بنەمایین وەکەق
ژی هەنە. ئەقە ژێ مە دگەهینتە ئەوی گۆتنا پیرانیا فەیلەسۆفین هەبوونگەری
تیدا ئیکرا و دبیزن: (هەبوون بەری جیاتی یە) *⁽⁴⁹⁾ مەرەم ژێ ئەو بەری کو مرۆق
ببیتە تشتەک مرۆق هەیه، یان دەمی مرۆق هزر د دروستکرنا تشتەکیدا دکەت، ئەو
تشتە لدویف ئەوی ریکێ دەیتە دروستکرن یاکو هزر تیدا هاتییه‌کرن، ئانکو ئەو
تشتی هاتییه دروستکرن لدویف ئەوی ویناکرن و وینی د میشکی کەسیدا هەیی
دەیتە دروستکرن، هزرا ئەوی تشتی دبیتە پشکەک ژ ئەوی تشتی هاتییه دروستکرن،
ئانکو هزر بەری مادیه.

ژبەرکو هزر دبیتە پشکەک ژ ئەوی تشتی هاتییه دروستکرن یان ئەو تشتی
دەیتە دروستکرن و دبته پشکەک ژ هەبوونا ئەوی تشتی، هزر ژێ بەردەوام د
پیشقەچوون و گوهورینیدا، لەوما ئەم دشین بیژین (هەبوون بەردەوام
دەرپرینەکا نوییه د ژیانیدا، بەلی ئەق دەرپرینە ژ مرۆقەکی بو مرۆقەکی دی
جودایه، ئەق چەندە ژێ ل گۆرە تیکۆشینا مرۆقی د دیرۆکیدا هەردەم
جودابوویه)⁽⁵⁰⁾. هەر کەسەک ب شیوازه‌کی دەرپرینی ژ هەبوونا خۆ دکەت، ل
گۆرە تیکەهشتن و شیانی خۆ بزاق و پیکۆلین دەرختنا هەبوونا خوه دکەت،

هەر مرۆڤهك ب ئاشكهرايى و لدويش كريات و خهباتا خوه و لدويش دهربرينا خو يا تايهت پينكوئى دكهت بيژيت ئەز ههमे و خو بدهته دياركرن. (ئهگهري ئەقى جوداهيي ژ تاكهكى بو تاكهكى دى قهدهگهريت بو جوداهييين سروشتى و جفاكى دناقبهرا كهسهكى و ئيكي ديدا، دهى دهربريني ژ خود(ذات)ى خو دكهت، ئەق جوداهييه ب دريژيا ديروكا مرؤقايهتيا تاكو پيشقهچوونا مرؤقى، بهرباب بو بهربابى سهبارت هزركرنا پيشقهچوون و پايهبلندي بو و ل داويى ژى ئيك ژ ريكيين دهربريني ژ خودى "تعبير عن الذات" بوو)⁽⁵¹⁾. ئانكو هەر ژ دهستيكا پهيدا بوونا مرؤق و مرؤقايهتيا جوداهى دناقبهرا كومهئين مرؤقان دا ههبوويه ژلايهنين جوراوجورقه و ئەقى چهندي كارتيكرن لسهر چهوانيا ههبووني و چهوانيا هزركرن و تيگههشتنى ههبوويه. ب ههمان شيوه ئەو مرؤقين دناق ئيك كومهيدا ژى دژين ب شيوازين جوراوجور هزردهكن و ئەق چهنده ديسان دبسته ئەگهري هزركرن و دهربريني جياواز و دبسته ئەگهري هندي مرؤق ب شيويهكى جياواز دهربريني ژ هزر و ههبوونا خو بكهت.

ههروهسا (ئهلبير كامو) ژى ((مرؤق به بوونهومريكى نا كومهلايهتى ئەزانيت و باومرى به جيگيرييهكى هارمونيانهى كومهلگا نيه، بوونگهراكان هيچ باومريان به رههابوون نيه، تهنا ته له دهروونى خوشمان))⁽⁵²⁾. ههروهسان ب بوچوونا ئەوان ((مرؤق هههميشه له حالهتى دلهراوكى دا ژيان بهسهر ئەبات و لهههمان كاتدا بوونى ئازادى رهها بوونى نيه، دونيا نامهئقول و ژيان بهلاشى و بيركردهوه بى سوود و ههموو شتيك له ليرمواريكى ((بوچ)) و ((هيچ)) ئەزانيت))⁽⁵³⁾. كهواته دلهراوكى يا مرؤقى دبسته فاكتهرك مرؤق ژيانى بى بهها و بووچ وهسف بكهت.

ب ديتنا (جان پؤل سارتهرى) ((ئهو دياردانهى بوونى تيدا بهرجهسته دهبن، ناوهكى يان دهرهكى نين؛ ههموويان يهكسانن و ئاماژه بو دياردهكانى ديكه دهكهن. هيچ كام لهم دياردانه بوونيكي بهرزي نيه. بوئموونه، هيز بنهرهتيكى نهزانراو نيه خو لهديو كارتيكراوهكانيهوه شاردبستهوه: ئەو ههموو

کارتیکراوه‌کانه. به هه‌مان شیوه کاره‌با بۆ سه‌رچاوه‌یه‌کی شاراوه ناگه‌ریتته‌وه؛ به‌لکو هه‌مووی جوئه و چالاکییه کیمیاوی و فیزیکییه‌کانه، که به‌رجه‌سته ده‌بیت. هیچ کام له‌م چالاکیانه به‌ته‌نیا و به‌بی‌ئهووی دی ناتوانیت ئهو به‌رجه‌سته بکات. هیچ چالاکییه‌کیش ئاماژه بۆ لایه‌نیکی دیار ناکات. ئاماژه بۆ خووی و زنجیره‌ی هه‌موو دیارده‌کان ده‌کات))⁽⁵⁴⁾. که‌واته ده‌می ئهم ب شیوه‌یه‌کی گشتی ته‌ماشه‌ی هه‌بوونی بکه‌ین، ئهم دگه‌هینه ئهووی چه‌ندی کو هه‌ر دیارده‌یه‌ک یان هه‌بوونه‌کی، هه‌بوونه‌ک یان دیارده‌یه‌ک ل پشت هه‌یه، یانژی دشیین بیژین تشته‌ک هه‌یه و پشتی هنگی دیارده‌یه‌ک دروست دبیت، هه‌ر دیارده یان تشته‌ک یان بوونه‌وه‌ریه‌کی ته‌گه‌ره‌ک هه‌یه، ئهو ته‌گه‌ره‌ژی دبیت هه‌بوون بۆ ئهووی تشتی. هه‌ر لسه‌ر ئه‌قی بابته‌ی ((بوونگه‌رایی وه‌ک فه‌لسه‌فه، پیکه‌اتیکی هه‌ره مه‌زنی فه‌لسه‌فه‌ی مرۆقه. ئهم فه‌لسه‌فه‌یه به‌ جیاواز له فه‌لسه‌فه‌ی کلاسیکی، که مرۆقه به‌ هه‌لگری ئه‌قل و خودان پیدراوی له‌پیشینه و نه‌گۆر و جه‌وه‌ه‌ری ئونیقی‌رسالی (ئو یو نیقی‌رسالی) داده‌نیت، بوونگه‌رایی وه‌ک بوونیکی کۆتاییه‌ه‌لگرتوو ته‌ماشای مرۆقه ده‌کات، که به‌رده‌وام ده‌که‌ویته بارودۆخی کیشاوی و ته‌نانه‌ت دۆخی بی‌ماناییه‌وه))⁽⁵⁵⁾ ... ((بیرکردنه‌وه‌ی بوونگه‌رایانه به‌شیوه‌یه‌کی هه‌لاوێردانه له بازنه‌ی بووندا فراوان ده‌بیتته‌وه، هه‌رچی کیشه فه‌لسه‌فیه‌یه ترادیسۆنییه‌کانه، مانا و شوینی دووه‌مین ده‌گرن، وه‌ک به‌شیکی له‌ریگه‌ چاره‌کانی کیشه بنه‌ره‌تییه‌کان. بوون یان ئیکزستیانتسیا وه‌ک شتیکی په‌یوه‌ندی‌دار له ته‌ک ترانسدی‌تالدا لیی ده‌کۆلریتته‌وه، واته‌ ده‌رچوونی مرۆقه له‌ سنووره‌کانی خووی. کۆتایی بوون و مردنی بوون، ته‌نیا فاکتیکی ته‌زموونی کۆتایی ژیان نییه، به‌لکو سه‌ره‌تایه‌که، که ستروکتوری بوون دیاری ده‌کات و هه‌موو ژیا‌نی مرۆیی له‌خۆ ده‌گریت))⁽⁵⁶⁾.

زیده‌باری ئه‌قی چه‌ندی ژی گه‌له‌ک جارن ده‌یته‌ گۆتن ((مرۆقه هه‌بوویه‌کی نه‌بووه، به‌ نه‌بوونییه‌وه سه‌ره‌ستانه‌ روو. له‌ داها‌توو. ده‌کات تا‌کو به‌ بوونی بگات. گه‌یشتن به‌ بوون پینویستی به‌ دا‌هینانه، که له‌ ریگه‌ی هه‌ل‌بژاردنی ته‌گه‌ره‌کان و به‌ پرۆژه‌کردنیان دیته‌ کایه‌وه. ته‌گه‌ر بوونی مرۆقه به‌ نه‌بوونییه‌وه

پەيدانەبوایە، پيويستی نەدەکرد بۆ داھینانی بوونی سەربەستانە رووی . لە داھاتوو . بکردایە . بەلام مرۆف ئەو ھەبوویە، کە ھیشتا پەيدانەبوو و بوونی خوئی تەواونەکردوو؛ دەبیت شیانیکی داھینەرانە ھەبیت بۆ ئەوھى بتوانیت بە بوونی بگات))⁽⁵⁷⁾ .

ل گۆرەى ئەف چەندا ھاتیە باسکرن ھەبوونا مرۆفی تاییەتمەندیین خو ھەنە، دشیین ئەوان تاییەتمەندیان د ئەفان خالیین ل خواری دا کۆم بکەین:

ھەبوونا مرۆفی بەرۆفازی ھەبوویین دیە، ھەبوونا مرۆفی بەری ناھەرۆکی دەھیت و ناھەرۆکا وی د ھەبوونا وی دایە .

ناھەرۆک نە ھندەك خاسلەت و تاییەتمەندیین نەگۆر و پیداییە، بەلکو ئەو پڕۆژنە ئەوین مرۆف ب خو ھەلدبژیریت و دگەھیتە ئەنجامی وان .

ژیەرکو مرۆف بیی ناھەرۆک پەیدادبیت و ئەو ب خو بۆ خو ناھەرۆکی دادنیت و دیاردکەت، ئەوا مرۆف نەتەمامە و ھەبوونەکی تژی نیە .

ھەبوونا مرۆفی ئاگامەندانە، یانژی مرۆف ب خو ئاگامەندیە و ئاگامەندانە بزاقا تیگەھشتنا ھەبوونی دەت و دقیت خو تەمام بکەت.⁽⁵⁸⁾

سەبارەت پیناسەیا فەلسەفا ھەبوونگەریی، پیدقییە ئەم بزانی کو ھەبوونگەریی ب تنی ئیک پیناسە نیە یان چارچۆقەییەکی بەرتەنگ بۆر نەھاتیە دیارکرنە، بەلکو چەندی پیناسە ھەنە و ھەر بیرمەند یان نقیسەرەکی ھەبوونگەر؛ ھەبوونگەری لدویف ئاراستی ھزرکرن و تیگەھشتنا خو پیناسەکریە، (بۆنموونە ب بۆچوونا "ویلی" ھەبوونگەری کەئابەییە، ب بۆچوونا "مونیەری" بی ئۆمیدی یە، ب بۆچوونا "ھامەلینی" ھەبوونگەری خەمۆکی یە، ب بۆچوونا "بانامی" خرابی و بەخت رەشی یە، ب بۆچوونا "والی" ھەبوونگەری سەربەرزییە، ب بۆچوونا "مارسیلی" ئازادییە، ب بۆچوونا "لوکاکسی" دعاغیتە و ھزرکرنە، ب بۆچوونا "فولکیتی" ھەبوونگەری فەلسەفەییەکە بی رامانە).⁽⁵⁹⁾

ههروهسان وهكى بهرى نها ئامازه پى هاتيه دان كو ((ههبوونگهري
 فهلسهفهيكه گرنگي ب ههبوون و ژيانا مروقي ددهت))⁽⁶⁰⁾ و بيرمهندي فهلسهفا
 ههبوونگهري بزاقى دكهت بچيته دناق ناخى مروقى ب خو ده و ((د نيرينا هزرقانى
 ههيينى ده، رهفتاريا مروقى د جفاكى ده، دناق خهلكى ده و د دهم و مهسافهتا
 ديروكى ده، گهرك نه ژيهر كارتىكرنا ژدمرغه به، لى ژيهر بزارتنا وي يا نازاد زلايى
 كهسانيا وي كو لا مهحال وي، نهو تشتى كو ل جيهانى دقهومه وي
 بهرپرسيارهتيا وي تيده ههبت))⁽⁶¹⁾. نهف چهنده زى ل گوړه راددى شيان و
 كارتىكرنا مروقى دمينت. ههركهسهك ل گوړه ئاستى شيان و بزاقا خو
 بهرپرسيارهتيا و مردگريت، كهواته نهف دشين بيژين لدويش بوچوونا ههبوونگهران
 ژيان يا بى واتايه، لى دقيت مروق بخوه واتايى بدهتى، بشى رهنگى كو نهف خو ده
 ژيانيدا بينينهفه.

ههبوونگهري: ئيك ژريكين هزركرنا فهلسهفهييه، كو گهلهك ژ هزرين
 فهلسهفين دى (فهلسهفين بهرى خو) جياوازه. ههبوونگهري نهوه كو مروق دگهل
 ههز و ههستين خو بژيت وهكى مروقى دقيت و ب شيوازين جياواز، و دقيت مروق
 بخو بريارين خو د ژيانيدا بدهت، نهفه دبيژنى ههبوونگهري.⁽⁶²⁾ ههبوونگهري ژ مروقى
 دخوازيت ب ژيانهكا لوژيكانه بژيت بى كو ترس ژ پاشهروژى يان ژيهر رابردوى
 لدهف ههبيت، مروقى تاك بنگهه بابته فهلسهفا ههبوونگهرييه و بهرپرسيارهتى ژيو
 دانانا قيهمين تايهت ب ويشه دكهفيتها سهرمى وي لدويش ژيوارى خو بى كو
 بكهفيتها دبن كاريگهريا دهسهلاتدارين توندره و نهوين ژ هزرا فهلسهفا كلاسيكى
 يان ئايينى ژدايكبووين.⁽⁶³⁾ ههژييه بيژين كو ههبوونگهري وهكو ريبازهكا
 فهلسهفى ههتا نها ب ريبازهكا نمونهي دهيته نياسين، راستيا ههبوونگهري د
 بارودوخين ميژوويى و د ههبوونا مروقايتي و هزرين ميتافيزيكيده مردكهفيتها، و
 ب نهفى ريكى ههبوونگهري دبته بهشهك ژ نهوى ئايديو لوژيا دژايهتيا (تطرف
 وهمي) و هزرين زيدهرووي و شاش دكهت.⁽⁶⁴⁾

هه‌بوونگه‌ری: بزاقه‌که کلتووری و سایکۆلۆژییه، زاراقه‌کی فه‌لسه‌فیئ پاراستییه و شیانا وی یا هه‌بوونی دگه‌ل تاقیکرنیئ که‌سییه، ژبه‌رکو راماندارکرن و گونجاندا هه‌بوونا مرۆقی دگه‌ل هزرین زانستی و راستیگه‌ری نه‌به‌سبون، له‌وما دبیزن یه‌کگرتنا هه‌بوونی د بریارا بهایی راستییدا، گه‌هاندنا ریکخستنا پیشینه‌یا ریشه‌بریه و به‌حسکرنا راماندارکرن ئافراندا مرۆقی ژی دشیانیئ هه‌بوونگه‌ریی دایه.⁽⁶⁵⁾ هنده‌ک ژی دبیزن (هه‌بوونگه‌ری نه ب تنی فه‌لسه‌فه‌یه‌که به‌لکو پرۆگرامه‌کی تایبته و سنوورداری چالاکیئ تاکه‌که‌سی و مرۆقی و رەفتاریئ وییه)⁽⁶⁶⁾ ئانکو داکۆکیئ ل سهر تاکه‌که‌س و مافیئ تاکه‌که‌سی دکته، گرنگی ب هه‌ول و بزاق و تیکۆشین و شیوازی تایبته ب تاکه‌که‌سی ددهت دوور ژئه‌وی جفاکی تیدا دژیت.

هه‌بوونگه‌ری: (هه‌روه‌کو مرۆق ژئه‌قی تیدگه‌هیت، به‌ری هه‌ر تشته‌کی ده‌یته ناسکرن کو داکۆکیئ ل گرنگییا هه‌بوونی دکته، هه‌بوونگه‌ری گه‌له‌ک گرنگی ددهته چیه‌تیا و پێچیبوونا، هه‌روه‌سا ئاراسته‌یا گرنگییا وی به‌ره‌ق هه‌بوونی یه‌ یا راستتر ئه‌وه ئاراسته‌یا وی به‌ره‌ق هه‌بوونا تشتی هه‌ی دچیت)⁽⁶⁷⁾. ئانکو گرنگی ددهته هه‌بوونی به‌ری چیه‌تی، به‌ری کو تشت یان مرۆق چیه‌تیا خو وه‌ریگرت هه‌یه و پشتی هنگی چیه‌تی ژی وه‌ردگرت، هه‌روه‌سا ئه‌م دشیان بیژین هه‌بوونگه‌ری هه‌موو ده‌ما د ژیانیدا ده‌ریپینه‌کا نوییه، لی ئه‌ق ده‌ریپینه ژ که‌سه‌کی بو که‌سه‌کی دی جیاوازه، ئه‌ق جوداهیه‌یه هه‌ر د که‌فندا د میژوویا مرۆقایه‌تییدا هه‌بوویه و ئه‌ق جوداهیه‌یه ژ که‌سه‌کی بو که‌سه‌کی دی قه‌دگه‌ریت جوداهیه‌یا کارتیکرنا سروشتی و جفاکی دناقبه‌را که‌سان دا بو ده‌ریپین ژ خودی (ذات) خو، دیسان ئه‌ق جوداهیه‌یه دناقبه‌را مرۆقاندنا ب دریزییا ژیان و میژوویا مرۆقایه‌تی هه‌بوویه و هه‌تا پێشکه‌فتنا مرۆق و مرۆقایه‌تی ژ نه‌وه‌یه‌کی بو نه‌وه‌یه‌کی دی.⁽⁶⁸⁾

وه‌کی د ئه‌فان پیناساندا دیاربووی کو گه‌له‌ک جوداه‌ی د شیوازی داناسین یان پیناسه‌کرنا هه‌بوونگه‌رییدا ژلایئ نغیسهر و ره‌خنه‌گران هه‌بوو ،

دەربارەى ئەوان جوداھییىن دناقبەرا دیتن و بۆچوونییىن فەیلەسۆفییىن ھەبوونگەریدا ھەییە، ئییک ژ ئەوان جوداھیان لىسەر ئەرکى فەلسەفا ھەبوونگەرییە، ھەرۆھکو ((سارتەر زیاتر پیداکیری لەسەر بوونی مرۆف دەکات و دەخووزیت راقەى بوونی مرۆف بکات. ھایدگەر لە ھەلامى ئەو پەرسیارەدا دەئیت: "ئەگەر ئەو ھەبوونگەرایەتى بییت، من فەیلەسۆفیکی بوونگەرا نیم و خۆم بە بوونگەرا دانانییم". چونکە ھایدگەر بە تەنھا ناخووزیت لە واتای بوونی مرۆف بکوئیتەو... و دەئیت: من دەمەویت لە واتای بوون بکوئەمەو، بوون بە گشتى))⁽⁶⁹⁾ ئەگەر ئەم تەماشەى قوناغا ژيانا (جان پۆل سارتەر و مارتن ھایدگەر) بکەین دى بینین (مارتن ھایدگەر) ل قوناغین بەرى (جان پۆل سارتەر) ی ژیاىە و (ھایدگەر) بریكا قەکوئین و فەلسەفەیا خو گەھشتیە گەلەك ئەنجامان و ئییک ژ ئەوان ئەنجامان ژى گریدای (ھەبوون ب گشتى) قە بوو و ئەقە ژى دبتە خالا جوداھییى دناقبەرا (ھایدگەر) و (سارتەر)یدا چونكى (سارتەر) پىشتى (ھایدگەر)ى دەیت و پیکوئى دکەت ب ریکا رامانا ھەبوون ب گشتى بگەھیتە بەرسقا پەرسیارا (ھەبوونا مرۆقى چییە؟) بەئى (ھایدگەر) بەرۆقاژى (سارتەر)ى پیکوئى دکەت بریكا شرۆقەکرنا (ھەبوونا مرۆقى) بگەھیتە رامانا (ھەبوون ب گشتى).⁽⁷⁰⁾

1. 3 هه‌بوونگه‌ری - په‌یدا‌بوون و گه‌شه‌کرن:

دهیته زانین کو هه‌بوونگه‌ری نویتترین و که‌فنتترین مه‌زه‌به‌ی فه‌لسه‌فی⁽⁷¹⁾ یه که‌فنتترین مه‌زه‌به‌ه، چونکی هه‌بوون وه‌کو هزر هه‌ر ژ که‌فندا هه‌بوویه و ب تایبه‌تی لده‌ق (مسیی‌ن که‌فن، هندی‌ن که‌فن، یۆنانی و ئە‌غریقیی‌ن به‌ری زایی‌نی، رۆمانی، ئیسرائیلیی‌ن که‌فن، مه‌سیحی و ئیسلام هه‌بوویه و هه‌ر ئیک ژ وان لدویف شارستانی‌هت و تایبه‌تمه‌ندیی‌ن ژینگه‌ه و سه‌رده‌می خو ته‌ماشه‌ی هه‌بوونی دکر، هه‌بوونی لده‌ق هه‌ر ئیک ژ ئە‌قان ملله‌تان رامانه‌ک جیاواز هه‌بوو)⁽⁷²⁾. ئانکو هه‌بوون وه‌کو بابته‌کی فه‌لسه‌فی گه‌له‌ک یی که‌فنه، لی وه‌کو مه‌زه‌به‌به‌کی فه‌لسه‌فی، فه‌لسه‌فه‌ک نوی یه. که‌واته وه‌کو بابته‌کی فه‌لسه‌فی ب شیوه‌یه‌کی گشتی هه‌بوونگه‌ریی بنه‌مایه‌کی گه‌له‌ک که‌فن هه‌یه⁽⁷³⁾ که‌واته بنه‌مایین هه‌بوونگه‌ریی فه‌دگه‌رن بو سه‌رده‌مه‌کی گه‌له‌ک که‌فن و ب تایبه‌تی ژی بو سه‌رده‌می به‌ری سوکراتی فه‌دگه‌ریت، ئانکو ئە‌م دشیین بیژین هه‌بوونگه‌ری یان بوونگه‌رایی ب شیوه‌یه‌کی گشتی ب دریزیا دیرۆکی ئاریشه‌یه‌کا فه‌لسه‌فی بوویه و وه‌کو ئاریشه‌یه‌کا فه‌لسه‌فی هه‌ر ژ سه‌رده‌می (سوکرات) و (ئه‌فلاتون) و (ئه‌رستو) هه‌بوویه و هه‌تا دگه‌هیته فه‌لسه‌فا چه‌رخین نا‌قه‌راست و و فه‌لسه‌فا نوی به‌رده‌وام جهی خو دنا‌ف فه‌لسه‌فیدا دیتییه.⁽⁷⁴⁾

فه‌یله‌سو‌ف و بیرمه‌ندی‌ن که‌فن ب شیوه‌یه‌کی جیاواز فه‌کو‌لین لسه‌ر رامانا هه‌بوونی کریه، فه‌یله‌سو‌فین نوی ب شیوازه‌کی دی ته‌ماشه‌ی ئە‌قی چهندی کریه. (لدویف دیتنا ئە‌کسانو‌قانی (570 . 480 ب. ز) گه‌ردوون ژ قوری "الطین" هاتیبه‌دروستکرن و پاشی ئە‌رد ژی دروستبوویه، ل پاشه‌رۆژی جاره‌کا دی دی هیته فه‌گوه‌استن بو قوری ... گو‌تتا وی لدور خودای ژی ب چ به‌لگا نه یه باوم‌ریکری بو، ئە‌وی خودی ب سروشتی وه‌سف دکر، سروشت ژی ب خودی وه‌سف دکر، لده‌ق وی ئە‌گه‌ر خودی و سروشت ئیک تشت بن واته هه‌بوون لسه‌ر ئە‌قی بنیاتی دبیته تشته‌کی دی)⁽⁷⁵⁾ ئانکو (ئه‌کسانو‌قانی) به‌حسی دوو هه‌بوونان کریه، ئیک ژ وان

بهحسی چهوانییا ههبوون و دروستبوونا گهردوونی، و جوړی دیتر ژى ئەوه دەمی بهحسی ههبوونا خودی و سروشتی دکەت و ههبوونا وان ب ههقدووڤه گریډدەت.

د تیگههیی شارستانیا هندییا بنیاتی تەماشەکرنا "ههبوون"ی ڤەدگەریت بۆ ئیک یهکەیی و ب دیتنا وان مروڤ بەشەک بوو ژ هەر تیکه‌لیه‌کا وی یه‌کەیی، یه‌که لڤیره ب راما نا ئیکانه‌یی دهیت. دڤی شارستانیەتیدا تاکه‌کەس وه‌کو گرییه‌کا نزیکبوونی دکه‌ڤیته دناڤه‌را هه‌موو تڤتاندنا و پیکهاتا وی ب گریمانا هەر تڤتەک د هه‌بوونییدا لسه‌ر گیانی وی دهیتە راخستن. لدویڤ گوتنا وان تڤتەکی سروشتیه‌ مروڤ پتر ژ جارەکی بزڤریتە ژیان، ب بڤی چه‌ندی هزرا کراس گوهورینی* (تناسخ الارواح) دمرده‌ڤیت و رەفتارین تاکه‌کەسی ل ژيانا ئیکى دبنه بنیات بۆ ژيانا وی یا دووی، ب ڤی رەنگی ئەگەر رەفتارین وی ل ژيانا ئیکى دباش بن، ل ژيانا دووی دبیته که‌سه‌کی خودان جهه‌کی به‌رز، و ئەگەر رەفتارین وی خراب بن گیانی وی دڤیته لبه‌ر له‌شی گیانه‌ومره‌کی یان تڤتەکی وه‌هادا.⁽⁷⁶⁾

هه‌رچه‌نده (سۆڤستائی) به‌ری سه‌رده‌می (سۆکرات 469 . 399 ب. ز) بوون و پڤشتی وان (سۆکرات) دئیت، د سه‌رده‌می سۆکراتیدا ژى هیشتا سۆڤستائی د به‌رده‌وام بوون، ئانکو ئەم دڤین بیژین هه‌ردوو د ئیک سه‌رده‌میدا بوون، ل وی سه‌رده‌می ئەوی سیسته‌می ڤه‌لسه‌ڤی و کۆسمۆلۆجی گوهوری و به‌ره‌ڤ ڤه‌کۆلینی لسه‌ر مروڤی و چه‌وانییا زانین و به‌ها و ئاکارین ژيانا کۆمه‌لایه‌تی و سیاسى چوون. لگۆر دیتنا (سۆڤستائی) یان ژى هەر تڤتەکی ئەم هه‌ست پى دکه‌ین هه‌یه، ئەو تڤتە دوور ژ هه‌ستین مه‌ ئەو نینه، ژ بیرمه‌ندی (سۆڤستائی) ژى وه‌کی : (بروتاگۆراس و گۆرگیاس). هه‌ژیه بیژین کو (سۆڤستائی) ل نیڤا دووی ژ چه‌رخى پینجى به‌ری زاینی ژیاينه.⁽⁷⁷⁾ بۆ جارا ئیکى (سۆڤستائی) یان ئاین ب نه‌وه‌یی دانا و هه‌بوونا خودی رەتکر، ده‌ستوورین سیاسى ژى ب به‌ره‌مین مروڤان و ده‌می دانان. لگۆر دیتنا وان ئەڤ نه‌ڤسینه نه‌ڤسهران ژبو به‌رژمه‌ندیا خو داناینه و ژ ئەسمانی نه‌هاتینه.⁽⁷⁸⁾ پرتاگۆراس* (487 . 420 ب. ز) مروڤی ب پيشه‌ری هەر

تشته کی د ژیانیدا دهستنیشان دکهت. باشی و خرابیی و ئاستی پیدقییا ههبوونی ژى د جیهانیدا ب ریژهیی دادنی، لگور دیتنا وی ئەو تشتی بۆ کەسهکی باش بیت، رهنگه بۆ کەسهکی دی خراب بیت و ئەو تشتی بۆ کەسهکی خراب بیت رهنگه بۆ کەسهکی دی باش بیت، ئەو تشتی بۆ کەسهکی راست بیت دبیت بۆ کەسهکی دی نەرست بیت⁽⁷⁹⁾. کەواته هەر ژ فی سەردەمی گرنگی ب مرۆف و مرۆفایهتی هاتییهدان، و پیکۆل ههبوینه مرۆف و ژيانا مرۆفان و مرۆفایهتی بیته بنیاتی بابەتی فەلسەفی و هەولدایه ریکا ژیانى ب شیوازەکی ئازاد و دوور ژ گەھاندنا زیانی بۆ بەرامبەری خۆ بدەتە دیارکرن.

(بارمینیدس) ژى وهکو فەیلەسۆفەکی یۆنانی، ل چەرخى پینجى بەری زایینی، ئانکو بەری سەردەمی (سۆکرات) ی ژیايه، دیتنا وی دەربارەى ههبوونی ئەوه (سیمایین تشتین نەمایى ب ئیک سیمایى د گوهارتینه، ئەوژى ههبوونه، لجهم وی سیمایى ههبوونی جهوههەری گەردوونی و بنیاتی بوونهومرانه، ئەو دبیزیت ههبوونی ئیک سیما هەیه، ئەوژى ههبوونه)⁽⁸⁰⁾ و دبیزیت: (ههبوون یا هەى، چیناب تشتهك بیى ههبوون بەرجەستەبیت ئانکو دقیت ههبوونا خۆ هەبت، ئەو تشتی نەئامادە پى ئاگەهدارنابت کو مەحاله بدەستقەبەیت، ب گۆتنى دەرپرین ژى ناهیتەکرن، ئەفە ژى بتنى ئیک ریک هەیه، ئەوژى ئەوه کو ئەو هەبت و ئەم بیژین ئەو تشت هەیه)⁽⁸¹⁾ کەواته هەر تشتهکی ئەم د ژیانیدا هەست پى دکەین یان دبیین یان بەرجەستە دبیت، ئەو تشت هەیه و تشتین دی ههموویان گومان لسەر ههبوونا وان هەیه. د راستیدا (بارمینیدس) جوداهیی دئیحیتە دناقبەرا دوو جوړین ههبوونیدا، ئەوژى (ههبوونا ههستپیکریا دەرەکی و ههبوونا راستەقینه) کو یا ئیکى بۆ ناشۆپ و گوهورپین و نەجیگیریی فەدگەرینیت و یا دوویى ژى بۆ جیگیری و کەفنانى و بى گوهورپین فەدگەرینیت، لگور دیتنا وی تشتهك لسەر ههبوونی ناهیتە زیدەکرن کو بەری هنگى نەبت و تشتهك ژى ناهیتە کیمکرن کو بەری هنگى هەبت،⁽⁸²⁾ ئانکو ئەو تشتین د رابردوویدا ههبوونه، هۆکارەك بۆ ههبوونا وان هەیه یان دشیین بیژین ئەو ژ فالاتییهکی نەهاتینه، بەلکو ژ ئەنجامى پیشقەچوونا تشتهکی دی

دروست بووینه، ئانکو بهری بیته ئەو تشت هه‌بوو، و د پاشه‌پوژیدا ژى هه‌ر ب هه‌یه. ئەو دبیژیت: هه‌ر تشته‌کی هه‌ی تا هه‌تاهه‌تایی دی هه‌بیت، چ تشت ژ چنه‌یی ناھین، تشتی ئاماده هه‌یه، و د پاشه‌پوژیدا ژى چییاتییا خو وهردگریت.⁽⁸³⁾ ل سه‌ردهمی ئه‌رستوی (322 . 384 ب.ز) ژى تیگه‌هی هه‌بوونی ب ئیک ژ سی پشکین میتافیزیکی دهاته هژمارتن، ئەو سی پشک ژى ئەفه‌نه: لاهوتی سروشتی (مفهوم الاله)، کوزمولوجیا (زانستی گه‌ردوونی) و ئەنتۆلوجیا (تیگه‌هی هه‌بوونی).⁽⁸⁴⁾

دهیته زانین ژى کو ((بو یه‌که‌م جار فه‌لسه‌فه‌ی ئیدیالیزم له‌سه‌ر دهستی ئەفلاتوندا گه‌یه‌هه‌ راده‌ی ریبازی فه‌لسه‌فه‌ی گشتی و وه‌ک ریبازی فه‌لسه‌فه‌ی دژ به ریبازی مه‌تریالیزم خو‌ی نواند. به‌و شیوه‌یه مه‌تریالیزم و ئیدیالیزم له یونانی کوندا دهرکه‌وتن، ئەفلاتون له خیزانیکی ئه‌رستۆکراتی ره‌سه‌ن له ئەسینا هاتبووه دونیاوه، تا دوا پوژی ژیانی له‌دژی دیموکراسیه‌ته‌که‌ی ئەسینا بوو، باسه‌کانی له‌سه‌ر ئەمانه بووه: هه‌بوون، جیهان و په‌یدابوونی، دهروون، زانین، کۆمه‌ل، دابه‌شکردنی کار، په‌روهرده و هونه‌ر... هتد))⁽⁸⁵⁾، که‌واته ئیک ژ بابه‌تین سه‌ره‌کیین فه‌لسه‌فا ئەفلاتونی (347 . 428 ب.ز) ژى هه‌بوون بوویه و بزاق کریه ژ ئاراستین جوراوجورقه‌ فه‌کۆلینی له‌سه‌ر هه‌بوونی ب تایبه‌تی و هه‌بوون ب گشتی ژى بکه‌ت، لی هه‌زرا وی له‌سه‌ر هه‌بوونی جیاوازه ژ هه‌زین دیتر.

ئه‌گه‌ر ئەم ته‌ماشه‌ی شارستانییه‌تین که‌فن ژى بکه‌ین، ب تایبه‌تی مسرا که‌فن کو ژ هه‌موو شارستانییه‌تین دی جودابوو ژ ئەنجامی تیگه‌هین خودی و هه‌بوونا خو له‌سه‌ر به‌رده‌وامییا باومریا "ژیان ب ژیانی فه‌ژین دبت و دهردجت" ئافادکه‌ت. لجه‌م وان دهرچوونا هه‌بوونی ژ هه‌بوونی ب واتایا ژیواره‌کی ته‌مام و شانیه‌کا ب بزاقه‌ دبیاقی گه‌ردوونیدا، هه‌ر ژ ده‌ستپیکا هه‌بوونا وی و هه‌تا دوماهیکا وی ژى به‌رپرسیاریه‌ته‌کا ته‌مام و زانینه‌کا ره‌هایه. لدویف گۆتتا مسریین که‌فن خودا بنیاتی هه‌ر تشته‌کی یه، هه‌بوونا که‌سی ژ خودای دهردکه‌فیت، پاشی ژیانا جیهانی ژى دهردکه‌فیت و پاشی ژیانین دی ژى ژى دهردکه‌فن. وه‌سا هه‌بوونا تاکه‌که‌سی ژى دهردکه‌فیت، ژیان لجه‌م وان بی

ل جهه کی دی ژى ژرۆژانهیا ماریسیلی دبیژیت: (ههبوونی جهستهیهکی هاوبهش لگهل تشتی ههیه) ⁽⁹⁰⁾ ، ئانکو ب تنی چهوانییا ههبوونا ئهوی تشتی نادهته خویاکرن، بهلکو گرنگییا ددهته چییاتیا ئهوی تشتی ههیه، بزاقی دکهت یهکبوونهکی دناقهرا چییاتیا تشتی و جهستهیی وی تشتی وهکو تشت دروست بکهت. یانژی ب شیوازهکی دی بیژین، بزاقی دکهت چهوانییا چییاتیا ئهوی تشتی ژى بدهته خویاکرن. ژ ناقدارترین فهیلهسوفین فهلسهفا (ههبوونگهری) دشین ئامازی بدهینه (جان پۆل سارتهرو مارتن هایدگه):

1. جان پۆل سارتهر (1905 - 1980):

بدیتنا جان پۆل سارتهر تیگههی ههبوونگهریی ب دوو شیوازان دهیته پۆلینکر:

1. هیومانیزما فهکری: کو فهکۆلین و گهریانه ژبو بدهستهئینانا بههایین مروقایهتی ل جیهانی.

2. هیومانیزما گرتی: مههم ژى ئهوه مروق بتنی ئافرینهری بههایین خو یه، چ ئافرینهر ژ دهرقهی سروشتی نین، یان بههایهك کو لگهل مروقی و بههایین وی ناکۆك بیت نینه. ⁽⁹¹⁾

ئهم دشین بیژین: ((سارتهر دهگونجی بخریته نیو پۆلی کۆمهله ئازادبخوازهکانی سهردهمی بانگهشهکارانی گۆرانی کۆمهله لایهتی و رامیاری، ئهو بانگهشهکاریک بوو بۆ بهرهنگاربوونهوهی چهرخى بۆرژوازی چونکه چهرخى بۆرژوازی چهرخى لیکهلهوشان و داروخان و دارپمان بوو، سارتهر یهکیک بوو له بانگهشهکارانی نههیشتنی ئایدۆلۆژیای زالبگیر و کۆت و بهندکاری نهییتی)). ⁽⁹²⁾ ههروهسا ((سارتهر نوینهرایهتی ئیلحاد دهکات له رهوتی وجودیهتدا، وه جاریکیش پرسیاریان لی کرد له بارهی رای ئهو له بارهی بوونی خوا و وهلامی دایهوه بهوهی:

ئەگەر خودا بوونی ھەبیت ھیچ کیشەیهکم نی یە بەلام پیم وانی یە خودا دەستوهربداتە کاروباری مروڤهکانهوه ((⁹³).

جان پۆل سارتەری بابەتی ئازادی و بەرپرسیاریەتی ب ئیکودووڤه گریڤداینه، ئانکو ب قی چەندی مروڤ نه بتنی بەرپرسە ژ خو، بەلکو بەرپرسە ژ یین دی ژ ئانکو بەرپرسە ژ جفاک و دەوروبەرین خو.

2. مارتن ھایدگەر(1889 - 1976):

ل گۆرە ی فەلسەفا مارتن ھایدگەر، مروڤ دشین ب چەندین شیوازان ھەبوونا خو دەربازبکەت، ئەوژی ئەڤەنە:

ھەبوونا بیزاری و بی ریمان، ئەڤە دەمی مروڤ ل ژیر کاریگەریا بیکاری و فشارا داب و نەریتان و سیستەمین کۆمەلایەتی دەمینیت و ھەست ب ھەبوونا خو یا تاییەتی ناکەت، بەلکو دکەڤیتە ل ژیر کاریگەریا ھەبوونا گشتی. بشی چەندی ژ ئازادیا خو درەڤیت و دەست ژ بەرپرسیاریەتی و ھەستین خو بەرددەت.

ھەبوونەکا رەسەن و راستەقینە، ئانکو مروڤ ھەست ب ھەبوونا خو یا تاییەت دکەت و دوور ژ کارتیکرنا دەرەکی، جەختی ل زاتی خو دکەت داکو ببیتە زاتی خو. یی بەرپرسیارە ژ ھەبوونا کار و ژيانا خو. ب باومریا وی مروڤ دشیب ب ھەبوونا ئازادی ھەبوونا خو بسەلمینیت.⁽⁹⁴⁾

ھەژی گۆتنی یە ((بەھا بەرزی لەلای ئەو کاتی یە بەو واتایی کە نەبوون تییدا بوونە ھەییە و داھاتوو لەلای ئەو واتای مردن دەگەینە و ھیچ ریگایەک نییە بۆ رزگاربوون لیی کە واتای نەبوون دەگەینە. وجودیەتی مرویی بەرپرسیار گوزارشت لە ھەلبژاردن دەکان، منیتی پیویستە لەسەری خودی خو ھەلبژیری بەلام نەک ئازادیەکی رەھا چونکە بوونی ھەلبژاردن سنوردارە. لە دیاردە جەدەلیەکانی بوون لەلای ھیدگر بریتییە لە: بەرزی کە بریتییە لە سەریەستبوون و گەمارۆدان و شکست پی ھینان و دەرچوون لە خود کە ئەمەش

بوونیکی بی سیستهمه. بهرزی برتییه له سه‌یه‌ستبوون، واتا تواناداری کارا به‌سه‌ر
بووندا و ره‌تکردنه‌وهی هه‌ر ره‌تکردنه‌وهیه‌ک بو خود و نه‌گه‌ری هه‌بوونی خود هه‌روه‌ها
گه‌مارۆدانی واته شکستی‌هینانیکی نویی بوون)).

تەوهرى سىي

جۆر و بنەمايىن فەلسەفا ھەبوونگەرى

4.1 جۆرىن فەلسەفا ھەبوونگەرى:

پتريا ئەوان ژىدەرىن بەھسى ھەبوونگەرىيى دكەن، ھەبوونگەرى د سيستەمەكى دياركرى و سنووردار دا چارچۆقە نەكرىيە، بەلكو بەھسى ھەمەجۆريا ھەبوونگەرىيى دكەن، ئانكو ب ئىك لايەنىقە تاييەتمەند ناكەن⁽⁹⁵⁾ پتريا ژىدەران، يانژى دشىين بيژين ھەموو ئەو ژىدەرىن بەھسى جۆرىن ھەبوونگەرىيى دكەن، ھەبوونگەرىيى ۋەكو فەلسەفە ب سەر دوو جۆرىن سەرەكى دابەش دكەن، ئانكو ۋەكو رىبازەك ژىبازىن فەلسەفى ناھىتە ھژمارتن، بەلكو گەلەك جاران ب فەلسەفەيىن ھەبوونگەرى دەيتە نياسين، ئەو ھەردوو جۆرىن ھەبوونگەرىيى ژى ئەقەنە⁽⁹⁶⁾:

1.4.1 ھەبوونگەريا باومردار

2.4.1 ھەبوونگەريا بى باومر

1.4.1 ھەبوونگەريا باومردار:

ئەق جۆرى ھەبوونگەرىيى ۋەسا دىبنت كو (مرۆق ھاتىيە دروستكرن ۋەكو مرۆق ژلايى خودايقە، ھەموو مرۆق د سىفاتىن گشتىين مرۆقاندا يەكدگرن،

ئانكو بقی رامانی ژی هه‌بوون به‌ری چیه‌تی (دهیت) (97). رامانا ئەقی جوړی هه‌بوونگه‌ریی هه‌ر ژ ناقی وی دیاره‌ کو (باومری ب خودی هه‌یه و جه‌ختی لسه‌ر باومرئینانا مروقی ب خودی دکه‌ت) (98). لدویف دیتنا ئەقی جوړی هه‌بوونگه‌ریی (پیدقییه مروقب سروشته‌کی مروقی "بشری" ئەوی خودای چیکری، بژیت و پشتی هنگی خه‌لک ب تشتین جیاواز ژ هه‌قدوو دهینه‌ جوداکرن) (99). ب قی جه‌ندی دشین بیژین هه‌بوونگه‌ریا باومردار ئانكو هه‌بوونگه‌ریا ئایینی ئانكو ئەو فه‌لسه‌فه‌یه ئەوا باومریی ب هه‌بوونا خودی و ده‌سه‌لاتداریا وی دئینیت. ژناقدارترین بیرمه‌ندی هه‌بوونگه‌ریا باومردار، وه‌کی (سۆرین کی‌رکیگارد 1813 . 1855) (100)، (کارل یاسپرس 1883 . 1969) و (گابریل مارسیل 1889 . 1973) (101).

1. 4. 2 هه‌بوونگه‌ریا بی باومر (الحادی):

هه‌روه‌ک ژ ناقی ئەقی جوړی هه‌بوونگه‌ریی دیاره، ئەق جوړه‌ به‌رؤقاژی جوړی ئیکیه ژ هه‌بوونگه‌ریی، ئانكو به‌رؤقاژی هه‌بوونگه‌ریا باومرداره. ئەم دشین بیژین (هه‌بوونگه‌ریا بی باومر، ره‌تدکته‌ کو مروقی تشته‌ک هه‌بت ب ناقی سروشتی مروقی، ژبه‌رکو چ خودا نینن نوینه‌راتییا هه‌بوونا وی سروشتی بکه‌ت و هه‌ر که‌سه‌ک ده‌ست دانیت لدویف هزره‌کا بۆری) (102). مروقب لدویف ئەوی هزری ده‌یته ئاڤاکرن ئەو یا وی هزر تیداگری و لسه‌ر کارگری. یانژی ب رامانه‌کا دی بیژی چیه‌تییا هه‌بوونا مروقی ئەنجامی ئەوان ره‌فتار و کریارانه‌ ئەوین دده‌می بۆریدا ئەنجامداین، لدویف ئەقی جوړی هه‌بوونگه‌ریی (مروقی ئازاده ژ هه‌موو بیروباومرین بۆماوه‌یی) (103). ئانكو مروقب ژ ئەوان داب و نه‌ریتین جفاکی کو بیروباومرین خودایقه‌ گریدایی یی ئازاده، مروقب بخو ئەقی ئازادیی بو خو هه‌لدبژیریت و هه‌ر تاکه‌که‌سه‌ک خو ژ ئەقان قه‌ید و به‌ندی چارچۆقه‌گری ئازاد دکه‌ت.

بیردۆزین بی باومر هه‌ر ژ ده‌ستپیکا چه‌رخی بیستی هه‌تا مارکسییان ژی ب شیوازه‌کی فه‌لسه‌فیانه‌ ده‌ست ب سه‌ر هزرا خودایی دا گرتن لی ئەوان هه‌موو ده‌مان

5. ئازادى برىتييه ژ ههبوونا مرؤقى و بىي ئازادى مرؤقايهتى نينه و ئەق ئازادىيه د چارچؤقى پيشهريين تاكيدا كاردكەت، ئانكو كاركرنا وى د چارچؤقى پيشهريين رهوشتى و سياسى و ئايينيي بهربه لاقدا نينه...

6. تاك، بريار و ههلويسىتت خؤ ددهت.

7. ههبوونگهري ههموو رهنك و شيوازيين ئاماده و كلتوورى و بهربه لاق رەتدكەت، ژبه رهندي خؤ ژ ئاييني دووردكەت و دگەل ماركسيهتت ناگونجيت ب گونجانەكا تەمام، هەرچەندە د هندەك لايەنيين كەتواريدا دگەنە ئيک و ئيخستيه ژير رهخنى و شيانيين رهخنە ليگرتنى هەنە وهكى هەر تشتهكى دى و مافى ددهتە تاكى كو سهريپچيا وى بکەت و يا باش ژيبگريت و يا رژدە كو تاك ريكي نەدەت ئازادىيا وى د چارچؤقى كۆمه ليدا بهيتە هەلاندىن.

8. گەلەك ههبوونگهري هەنە ب هژمارا تيورقانان، بهلى ههموو جهختيئ لسەر ئەقان بابەتان دكەن: ئازادى، ههلويسىتت ئيرادى، بهرپرسيارهتت، تاكه كەس، ژيان، مرن، غهريبي. خهريب بووى، هندابوون، بى هيقيبوون، رهتكرن، دلشكەستن و ... هتد. (107)

ژلايهكى ديشه سى بنه مايين سه رهكى بو ههبوونگهريئ دهينه دهستنيشانكرن، ئەوژى ئيک ژ ئەوان بنه مايان: (خويهتت. الذاتية)، كو رامان ژى ئەوه مرؤف د بنياتدا ههيه و پشتى هنگى بهرهف ئاييندهكى دچيت، مرؤف وهكى پرؤژهيه كيه و ژيانەكا خودى و خويهتت ههيه، نهرمى د ئەقى ژيانيدا ههيه و قابيلى گوهورينييه. بنه مايئ دوويئ ژى (خواسته. الارادة) يه و مرؤف كاردكەت بو بدەستقەئينا نا ئەوى تشتى وى دقيتت كو خواستنا وييه، و دگەل هندى ژى هەر كەسەك بهرپرسه بو بدەستقەئينا نا ئەوى تشتى وى دقيتت بدەستقەبينيت. بشى رهنكى (بهرپرسيارهتت) دبیتە بنه مايئ سىي ژ بنه مايين ههبوونگهريئ، دەمى ئەم دبیزين مرؤف بهرپرسه ژ خو، رامان ئەوه كو ژ خەلكى ژى بهرپرسه، و

بەرپرسیارییهتیا وی زیده دبیت،⁽¹⁰⁸⁾ ئانکو ب کورتی دشیین بیژین، تایبهتمهندیین
 فهلسهفا ههبوونگهری کو بابهتین وی پتر بابهتین پهیوهندییداربوون ب مروؤف و
 مروؤفایهتییه، ژوان ژی:

- تیگههی ههبوونا مروؤفی و بهاییین وی.
- تاکگهری
- یاخیبوون دژی دهستههلاتا دهرهکی
- گهشینی و خوراگری و چالاکی
- ههبوون پیش ماهیهتی
- پهرومرده و رهوشهنبیری
- مروؤف و ژیان⁽¹⁰⁹⁾

ب دیتنا مه، د ئەفان بنهمایاندا بنهمایین هه ره سه رهکی ئەوین
 ههبوونگهری گرنگی پیددا و پتر دناف بهرههمین سه ردهمی خو و پشتی هنگی
 رهنگهدهدا بابهتین گریدای (ئازادی و مروؤفایهتی) یی بوون، ژبه رهندي ل خواری دی
 ب دریزی ل سه ر ئەفان ههردوو بنهمایین سه رهکی راوهستین:

1.5.1 ئازادی و ههبوونگهری:

ئازادی ئیک ژ پیدقیاتیین ژيانا رۆژانهیه، چ ئازادیا رادمرپینی بیت یان
 ئازادیا ژيانی ب گشتی ژی بیت. ئازادی، ژیان و پیناسه کرنا ژیانیه ب وی شیوی
 هه رکه سه کی دقیت ب وی مه رجی زیانی نه گه هینته بهرامبه ری خو، ب ئازادی
 مروؤف ب تاما ژيانی ئاشنا دبت. ئازادی دمرپینا هه ر بیروبووچوونه کی یه بیی هه بوونا
 هیچ ریگریه کی ژلای (دینی، سیاسی و ... هتد)، ههروه سا هه وئدانه که بو
 بدهسته ئینانا مافی خو و بهرجهسته کرنا دادپهرومیری بو هه موو مروؤفان
 پیخه مهت بهخته وهری و پاراستنا به های مروؤفایه تی. پیدقییه ئەم بزانی کو

مللەت دبن سیبەرا ئازادیی دا تیدگەهن و پیدگەهن. پیرانییا بیرمەند و زاناییین
بیافی فەلسەفی پرسیار و شرۆفەکرێ دەربارە ی ئازادیی ئازراندینە، نوکە دی
بۆچوونی هەندەکان دەینە دیارکرن:

1. 1. 5. 1 تیگەهی ئازادیی لجهم سۆفستائیان:

(سۆفستائی) وهکو ئیک ژ قوتابخانی هه ره كه قننن بیافی فەلسەفی و
سەردەمی وی دزقیریت بۆ بەری سەردەمی (سۆکرات) تیدا ژیا یی و سەردەمی پشتی
(سۆکرات) ی ژ ی هەر بەردەوام بوویە گرنگییەکا مەزن دایە بابەتی ئازادیی و
ئازادی بوویە ئیک ژ بابەتی هەر سەرهکی د بابەتی ئەقی قوتابخانییدا. تیگەهی
ئازادیی لجهم (سۆفستائی) یان ئازادییا بیروباوەر و هونەر و رموشتی ب خۆفە
دگریت، و دووپاتیی لسهر تیگەهی پەرومردەیی ژ ی دکەن ئەوین هاتینە دانان ژبو
تیگەهی هەستکرن ب ئازادیی و شانازی کرن ب دەروونی خو و ئەقی چەندی لسهر
عەقلی مروقی دادنن. ب دیتنا وان ژیان کۆمەکا کریاریین ئازادە مروقی پێ رادبیت
ژبو بەدەستشەئینانا خودی خو، فەیلەسۆفین (سۆفستائی) دریزیا ژیی مروقی بۆ چیژ
ومرگرتن (المتعه) ب ئازادییا دەروونی یا تەواو دزقیرینن و ئەوان داخوازا ئازادیی
پێخەمەت ئیرادا دەروونی کەسی کړو ب دیتنا وان دگەل ئازادیی عەقلانیەتا پاقر
خۆیادکەت، ئەفە پینگافەکە دەریپینن ژ باومرییا ئازادییا مروقی دکەت⁽¹¹⁰⁾.
کەواتە بەحسکرن ل تیگەهی ئازادیی بابەتەکی نوی نینە، بەلکو هەر ژ کەقندا
بزاڤا بەحسکرن ل ئەقی بابەتی هاتییه کړن و بزاڤ ژ ی هاتییه کړن، ژبو هندی
ئازادی ب هەموو پەخ و پروویین خوەفە دناڤ جفاکیدا بەیته پراکتیزه کړن،

1. 1. 5. 2 ئەندری لالاند و ئازادی:

لدویف دیتنا (ئەندری لالاند) ی (مروقی ئازاد ئەو مروقی ئەوی نەکو یلە
یانژی نەبەندکری، کەواتە ئازادی ئەو بارۆدوخە ئەوی مروقی تیدا ئازاد بیت هەر
تشتەکی ئەنجامبەت، ب وی شیوهی نەبت ئەوی کەسی بەرامبەر بقییت، ئانکو ب

رأمانا نهبوونا توندېرھويا دمرهکي)⁽¹¹¹⁾. ئانکو د ئازادييدا مرؤقي حەزا کؤيلايه تيئ نينه و نهقيت ب هندەک دابونەريت يان هندەک سنوورين بەرتەنگ بهيته دؤريپچکرن و لگەل هندی ژي نابيت ب مەرما ئازادبوونا خو ئازاديا هندەک کەسيئ ديتر تيک بەدەت، ب ديتنا (ئەندري لالاند) تيگههئ ئازاديئ ژ ئەقي خالي دەستپيدکەت و دابەش دبیت بؤ سيئ ئاست و ئاراستين جياواز:

لسەر ئاستي گشتي، تيگههئ ئازاديئ دهيته پەيرمۆکرن لسەر هەموو بوونەومران.

لسەر ئاستي جفاکي و سياسي، ئازادي دياردبیت د پەيرمۆکرن هەقوھ لاتيدا بؤ پەيوەنديين وي دگەل کؤمەلگههئ و دەسەلاتي.

لسەر ئاستي نافخوييا مرؤقي، تيگههئ ئازاديئ دهيته پەيرمۆکرن لسەر ئاستي سەربەخويي يا نافخويي يا مرؤقي ب بەراورد دگەل نهبوونا پيچەوانيي دگەل کەسايەتيا وي يا راست.⁽¹¹²⁾

1. 5. 1. 3 ئازادي لجهم هەبوونگەران:

هەبوونگەر باومرپهکا تەمام ب ئازاديا مرؤقي يا بيئ سنوور دئينن، ب ديتنا وان مرؤقي ئازادە هەبوونا خو بسەپينت وهکي وي بقت، ب چ شيوه بت، بيئ کو تشتەک وي سنوورداربکەت يان ئاستەنگان بيخيتە د ريکا ويدا و لسەر مرؤقي پيدقييه رابردوويي بهيليت و بەرامبەري هەر ئاستەنگهکي راولستيت چ ئاييني بيت يان جفاکي يان فەلسەفي يانژي ناوچەيي بيت. باومردارين فەلسەفا هەبوونگەري دبيژن: جهئ ئاييني د وژدانا مرؤقي دايە، لي سەرکيشيا ژيانئ دبن ئيرادا تەماما مرؤقي دايە.⁽¹¹³⁾ و (دستوييئسکي) ژي هەبوون و ئازاديئ ب هەقدووڤه گريئدەت و ئەو دبيژت: (ئەگەر هەبوونا خودي نەبت کەواتە هەموو تشتەک دروستە بهيتهکرن)⁽¹¹⁴⁾. ئەقە دبیتە خالا دەستپيکرن هەبوونگەريئ و ب تايبەت هەبوونگەريا بي باومر و دگەل هندی ژي دبیتە خالا جياوازيئ دناقبەرا هەبوونگەريا

باوهردار و هه‌بوونگه‌ریا بی باوهر. لدویف ئەقی گۆتنی چ تشتی قەدەغە د ژیانیدا نینه، هەر کەسەك دشتی لدویف حەز و ئارەزوویین خوە بژیت و لقینان بکەت، لی گەرەكە ئەم بزانی زێ مەرەم ژ ئەقی گۆتنی رەتکرنا هه‌بوونا خودی ب هه‌موو لایه‌نانفە نینه، بە‌لکو مەرەم ژێ پیکشە‌گیریدانا ژیانا لسه‌ر ئەردی دگەل ئەسمانی، لی نه‌ ب ئەوی شیوازی یه‌ ئەوی ده‌یته‌ په‌یره‌موکرن، بە‌لکو خودایی هەر کەسەکی وه‌کو ئایین د ناخی وی دایه‌ و نابیت ئەقی چەندی لسه‌ر کەسانین ده‌وروبه‌ری خوە بسه‌پینت و ئازادیا ژیانێ ژێ لسه‌ر ئەردی دئیتە پراکتیزه‌کرن و ئەنجامدان، له‌وما ژێ ئەم دکارین بیژین مرۆقی ئازاده‌ و مرۆقیه‌تی ئازادیه‌.

هه‌بوونگه‌ریی گرنگیه‌کا مەزن دایه‌ بابەت و پرسین تاییب ب ئازادی و گەله‌ك به‌حسی تیگه‌هی ئازادی و گرنگی ئازادی بو مرۆقی و چه‌وانیا په‌یره‌موکرن ئازادیا تاکه‌کەسی ده‌یته‌کرن. هەر وه‌کو به‌ری نۆکه‌ هاتییه‌ گۆتن کو ((فەلسەفا هه‌بوونگه‌ریی کارتی‌کرنه‌کا ئیکجار مەزن لسه‌ر ئەده‌بیاتا فه‌ره‌نسی کر، ب تاییبەت پشتی شه‌ری جیهانی یی دووی. (جان پۆل سارته‌ر) نفیسکاری هه‌بوونگه‌ریی یی ئیکی بوو، د ئەقی واری دا گەله‌ك شانۆ نفیسین وه‌ك (بی‌ ده‌رکه‌فتن، ده‌ستین بیس) زیده‌باری نفیسینین جودا جودا د بواری فەلسەفی و ره‌خنێ دا، هه‌روه‌سا نفیسینین وی گرنگی ب بابەتین ره‌وشتی و سیاسی ب تاییبەت ئازادی و پیگیری‌کرنی ددان))⁽¹¹⁵⁾ کو ئەقه‌ژی ژ هزرین سه‌ره‌کیین (جان پۆل سارته‌ر) ی بوون، و دشین بیژین ئەق چەنده‌ د ئەقان هه‌ردوو خالی ل خواری دا دئیتە پوختکر:

هەر تاکه‌کەسه‌ك که‌لاته‌که‌ د خودی خو دا، بو وی هه‌یه‌ ره‌فتاری بکەت وه‌کی وی دقت، هه‌روه‌کو ئەو بوونی تاکانه‌یه، تشته‌ك دگەل تاکي نینه ژبلی حەز و ئازادیا وی، ئەو ئازادیه‌ سنووری ته‌مام یی راستیا ویه‌ و پیقه‌ری تاکانه‌یی به‌هایی ویه‌، چ هزر و ده‌سه‌لات نه‌شین وی ژێ بی به‌هر بکەن، یان ره‌فتار یان بیروباوهر یان ئاراسته‌یه‌کی ژێ حەلال و قەدەغە بکەن.

و نهبوون" دا دبیژیت: ((ترس و بیمهیا من ئازاده، ئەقەژی دەرپرینه ژ ئازادیا من، ئەقە هەموو ژ ترسا هندی یه و من وەسا خوه دەستنیشانگریه کو بترسم ژ ئەقی هەلویستی یان هەلویستی دی، ئانکو ئەز دەروونی خو ب نسیبەتی ئازادیی دیاردهیهکا خودان جوداهیین تایبەت ب خوڤه نابینم)).⁽¹¹⁹⁾

1.5.2 هیومانیزم و هەبوونگەری:

مرۆفایەتی یان هیومانیزم وەکو بابەتەکی رەخنەیی . شلۆقەکاری د ئەدەبیاتی دا ب گشتی و ب تایبەت د ناڤ هەلبەستی د چەرخین رینیسانس و رۆشنگەریدا ل ئەوروپا جەه خوه گرتییە و بوویە بابەتەکی سەرەکی ل وی سەردەمی و وەکو بابەتەک ل دژی دەسەلاتا کەنیسی و بو رزگاربوون ژ وی دەسەلاتی دەتە بکارئینان، کو ل سەدین ناڤەرەست دەسەلات د دەستی کەنیسیدا بوو و ب بەردەوامییا ئەقان بزاقان دەسەلات ژ دەستی کەنیسی دەرکەفت و کەسین دوور ژ دەسەلاتا کەنیسی و مرۆفین مرۆفدۆست دەسەلات گرتە دەست.

1.2.5.1 چەمک و زاراف :

زارافی (هیومانیزم Humanism) زاراقەکی دروستکرییه ژ پەیشا (Human) و ئەڤ پەیشە د بنیات دا ژ پەیشا (Homo) یا لاتینی هاتییه وەرگرتن و ب پامانا (مرۆڤ) دەیت⁽¹²⁰⁾ و ب ڤەکۆلین و بزاقین زمانزانان پاشگری (ism) ئی دەیتە زیدەکرن و ئەڤ پاشگرە ب مەرەما هەبوونا تشتەکی یان وەکو بو هەبوونا بنیاتەکی ڤەلسەفی ب پەیشانڤه دەیتەزیدەکرن⁽¹²¹⁾. زارافی هیومانیزم د زمانین جیهانیدا ژی ب شیوازین جیاواز هاتییه بکارئینان، بۆنموونه ب زمانی ئینگلیزی (Humanism)⁽¹²²⁾ و ب لاتینی (Humanitas) و د زمانی ئیتالییدا (Humanismus) و ب زمانی ڤەرەنسی (Humanisme) دەینە بکارئینان⁽¹²³⁾ و د زمانی عەرەبیدا ((انسانیة))⁽¹²⁴⁾ و ھندەک جارن ژی زاراقین: (النزعة الانسانية، الانسانية، الحركة

الانسانية، الفلسفة الانسانية و... الخ)⁽¹²⁵⁾ دهینه بکارئینان و د زمانئ کوردیدا ژئ چەندین زاراق هەمبەری ئەقی زاراقی دهینه بکارئینان، ژ وان زاراقان وهکی: (مرۆفگه‌راییی، مرۆفدۆستی، مرۆفخوازی، مرۆفایه‌تی، مرۆفانی، ریبازی مرۆیی و مرۆفپه‌روه‌ری)⁽¹²⁶⁾، به‌ئ پڕانیا جارن هەمان زاراقی ئینگلیزی (هیومانیزم) د زمانئ کوردیدا ده‌یته‌بکارئینان، بدیتنا مه‌ ژئ ئەق زاراقه‌ زاراقه‌کی گونجایی یه‌ و جه‌ئ خوه‌ ب ته‌مامی دگرت بیئ کوچ کیماسی د وەرگیرانا ئەقی په‌یثیدا هەبن و هه‌تا راده‌یه‌کی باش ژئ جه‌ئ خوه‌ دناق ره‌خنا ئەده‌بیاتا کوردیدا گرتییه‌.

1. 2. 5. 2 پیناسا هیومانیزمی:

هیومانیزم ب گه‌له‌ک شیواز و بۆچوونان ژلایئ نفیسەر و ره‌خنه‌گر و فه‌یله‌سۆفان هاتییه‌ پیناسه‌کرن و هەر ئیک ژ وان ژ ئاراسته‌یه‌کی ته‌ماشه‌ی هیومانیزمی کرییه‌، بۆنموونه "ئه‌ندری لالاند" دبێژیت: هیومانیزم بنگه‌هی مرۆفایه‌تییا مرۆفایه‌تی، مرۆفایه‌تی ژ زانینا مرۆفی ده‌ستپێدکته‌ و بابه‌تی مرۆفایه‌تی هه‌سه‌نگاندنا مرۆفی و ریکخستنا وییه‌ و ئه‌رکی وی دوورخستنا مرۆفایه‌تی ژ هەر تشته‌کی نامۆ، هەر ژ ئیکخستنا وی دبن هیژا ژ ده‌رقه‌ی سروشتی مرۆفی یانژی ب تیکچوونا وی ژلایئ بکارئینانا تشته‌کی نه‌بووی، بی سروشتی مرۆفی.⁽¹²⁷⁾

هه‌روه‌سا (فردیناند شیلەر 1864 . 1937) فه‌یله‌سۆفی بواری هیومانیزمی ئینگلیزی، ده‌ریاره‌ی پیناسا هیومانیزمی دبێژیت: هیومانیزم بزاقا ئازادکرنا مرۆفایه‌تی ژ هەر ده‌سته‌ه‌لاته‌کا ده‌رقه‌ی سنوورین مرۆفی، هه‌روه‌سا ئازادکرنه‌ ژ هه‌را خوداوهندی و که‌نیسی و ئازادکرنه‌ ژ ده‌سته‌ه‌لاتا دابونه‌ریتان.⁽¹²⁸⁾

"ئه‌ندری لالاند" ده‌ریاره‌ی پیناسا هیومانیزمی دبێژیت: هیومانیزم بنگه‌هی مرۆفایه‌تییه‌، ژ زانینا مرۆفی ده‌ستپێدکته‌، بابه‌تی وی هه‌سه‌نگاندنا مرۆفی و ریکخستنا وییه‌ و ئه‌رکی وی دوورخستنا هەر تشته‌کی یه‌، کو نامۆیه‌تییا وی ل

هه‌مبه‌ری خودی وی بکه‌ت، هه‌ر ژ که‌فتنا لهن هی‌زا ژ ده‌رفه‌ی سروشتی مروقی یانژی ب تیکچوونا وی ژلای بکارئینانا تشته‌کی نه‌بووی بی سروشتی مروقی.⁽¹²⁹⁾

فه‌یله‌سوڤی ئەلمانی "گۆته 1749 . 1832" ده‌بارهی پیناسا هیومانیزمی دبیزیت: ((ئاقاری مروگه‌ری ئەو هه‌ولە به‌رده‌وامه‌یه‌ی مروڤ ده‌یدات، به‌مه‌به‌ستی گه‌یشتن ب قه‌شه‌نگترین نموونه‌ی ئینسانی))⁽¹³⁰⁾ ئانکو ب دیتنا گۆته‌ی هیومانیزم به‌رده‌وام دبزاقی دایه‌ بو دروستکرنا باشتترین مروڤ کو مروڤه‌کی نموونه‌ بت دناڤ جفاکی دا و دگه‌ل ده‌م و جهی خوه‌ بگونجیت.

سه‌ره‌لدانا هیومانیزمی یان مه‌زه‌به‌ی مروڤایه‌تی راسته‌وخو گری‌دایه‌ ب چه‌رخ‌ چاک‌سازیین ئایینی و چه‌رخ‌ رینیسانس‌ ل ئەوروپا کو د هه‌ردوو سه‌ده‌یین پازدی و شازدی زایینی دا بوو، ئەڤ قوناغه‌ قوناغا قه‌گه‌هاستنی بوو ژ ئایینی بو زانستی، ژ خوه‌دی بو مروڤی، ژ ده‌می بوری بو نه‌و و ده‌می به‌یت، تشتی ژ هه‌مووی پتر چاک‌سازیا ئایینی جه‌خت لسه‌ر کری ب تاییه‌ت دگه‌ل "لو‌سه‌ر louter" ی ل سه‌دی شازدی ئەوژی دانپیدان بوو ب رۆلی میسکی و جهی میسکی د لیگه‌ریانا ئازاد ده‌، هه‌ژی گۆتنی یه‌ ئەو بیروباوه‌ریین که‌نیسی په‌یره‌ودکرنا هاتنه‌ هه‌ژاندن لی ب ته‌مامی ژ چارچۆفی ئەنتۆلۆجی ده‌رنه‌که‌غتن، د ئەفی چارچۆقه‌یدا هه‌ژا ناڤه‌ندییا دناڤه‌را خودی و مروڤی دا هاته‌ ره‌تکرنا و دگۆتن په‌یوه‌ندی دناڤه‌را مروڤ و خوه‌دای دا راسته‌وخویه‌، شوڤه‌یا په‌رتووکا پیروژی هاته‌ ره‌تکرنا و ئازادیا باوه‌ریی هاته‌ راگه‌هاندن⁽¹³¹⁾ پشتی ئەفی ده‌می هیومانیزم بوو بابته‌کی گرنه‌گ و د گه‌له‌ک بیاقین ژیان و مروڤی دا هاته‌ به‌رجه‌سته‌کرنا و ره‌نگشه‌دا. هیومانیزم گرنه‌گی دده‌ته‌ هه‌بوونا مروڤی وه‌ک مروڤ، گرنه‌گی دده‌ته‌ ژیان و مرنا مروڤی، گرنه‌گی دده‌ته‌ ئەفینی وه‌کو دیارده‌کا جفاکی، گرنه‌گیه‌کا مه‌زن دده‌ته‌ پی‌رابوون و شیان و به‌خته‌وه‌ری و ره‌شبینی و گه‌شبینی و هیفی و مروڤبوونا مروڤی. هه‌روه‌سا هیومانیزم گرنه‌گیه‌کا مه‌زن دده‌ته‌ ئازادی و ئازادبوونی، پیکشه‌ژیان و لی‌بۆرینی، مافی مروڤی، وه‌که‌ه‌فی، گرنه‌گی دده‌ته‌ دادپه‌روه‌ری و دژی ره‌گه‌زه‌یه‌رستی و خویه‌رستی رادوه‌ستت.

ههروهكى "على حرب" ژى دبىژت: هيومانيزم بهرهمى چهرخى هشيرىيه⁽¹³²⁾ كو مهبهست ژى چهرخى رينيسانسى يه، ديسان دبىژت: هيومانيزم كودهتيا لسهر ديتنا لاهوتيه بوجيهان و مرؤقى، كهواته بهرهمى ديتنا دنايى يه و دمرئه نجامى فلهسفا سيكولاريزمى يه. بچى شيوهى هيومانيزم دبىته روويهكى دى ژ سيكولاريزمى، و ئەف پيشقه چوونا ئەوروپى بهايى مرؤقى مرؤقى بدهستقه ئينا و مرؤف ئينا پيش بؤ دهست ب سهرداگرتنا وى لسهر سروشتى لجهى خودى خوداوهندى و دهست ب سهرداگرتنا وى بؤ جيهانى ئانكو بهرؤقاژى هزرين بهربه لاق ل چهرخين ناقهراست، ئەوژى برىكا سهربه خو بوونا خودى مرؤقاتى و ئازادكرنا ئەقل و گيانى مرؤقى⁽¹³³⁾ كهواته ل چهرخى رينيسانسى و پشتى چهرخى رينيسانسى ژى مرؤف و بهايى مرؤقى بوو ناقهندا هزركرنى، و مرؤقايه تيبا مرؤقى و پاراستنا مرؤقى بؤ بابته سهرهكى لقى ماوهى، ل جهى هزر و هيژين دمرقهى هيژا مرؤقى. هيژا مرؤقى وهكو بابته و پراكتيك هاته بكار ئينان.

1.2.5.3 قوناغين هيومانيزمى:

1. هيومانيزما چهرخى رينيسانسى
2. هيومانيزما چهرخى روشنگهري
3. هيومانيزما چهرخى نۆزدى
4. هيومانيزما چهرخى بيستى

1.2.5.4 كرنكترين بنه مايين هيومانيزمى:

1. پيدقاييه مرؤف قهكولينى ل رامانا هه بوون و ژيانا خو بكهت بشيوهيهكى بهردهوام.
2. ژيان د خودى خو دا تشتهكى جوانه و هه ژييه مرؤف بهردهوامى ب وى ژيانى بدهت زيدهبارى هه موو دژايهتى و مملانيان.

3. پیدقییه مروڤ د ژیانی دا روو ب رووی هه موو ئیش و ئازاران بت و د هه مان ده مدا دقیت مروڤ چه کدار بت ب هیفی و ئومیدان.

4. پیدقییه مروڤ گرنگیی بدهته ماتریالی (مادده) بهری گیانی، چونکی ماتریال تاکه تشته مروڤ دکارت تیبگهت و لسه زال بت.⁽¹³⁴⁾

1. 5. 2. 5. 1 تایه تمه ندى و ساخله تین هیومانیزمی:

هیومانیزمی وهکو هه موو بابته تین دی یین ئه ده بی و فه لسه فی تایه تمه ندیین خو هه نه، گرنگترین ژوان تایه تمه ندییان:

1. هیومانیزم جودایه ژهزرا لاهووتی ئهوا دبیت مروڤ به شه که ژ سیسته می خودای ههروه سا ژ دیتنا زانستی یا پوخت یا کو دبیت مروڤ به شه که ژ سیسته می سروشتی، چه فی گرنگییا هیومانیزمی مروڤی و ژ پسیپوریا مروڤی ده ست پی دکهت.

2. هیومانیزمی باومری ههیه کو تاکی مروڤی د خودی خو دا خودان به هایه و ریزگرتن ل ئه فی به هایه ژیدمیری سهره کیی هه موو به هایین دی و هه موو مافی مروڤی یه.

3. هیومانیزم گرنگیی ددهته هزری چینه بن و مهحاله مروڤ تیبگه هیت ئه گهر ژ چارچوڤی خو یی جفاکی و میژووی بهینه دابران ئه فه ژلایه کیفه و ژلایه کی دیفه مهحاله ژناق بچن و بینه هزره که رووت بو بهرژه وهندیین چینایه تی یان ئابووری.⁽¹³⁵⁾

1. 5. 2. 6 کارتی کرنا هیومانیزمی ل قوناغین جودا دا لسه سهر هزرا

هه بوونگه ری:

وهکو دئیته زانین ((هیومانیزما چه رخی رینسانسی ئه و بیروباومر و کار و بزاقین هیومانیزمی نه ل سه دی (14 . 16) ل وهلاتین ئه ورپی و ئیتالیا وهک

دهستپیک و سه‌رۆکانی قه‌دگرت. هیومانیزمی د قی ماوهی دا ژبه‌ر چه‌ندی ن فاکتەر و ریخۆشکه‌ران سه‌ره‌لدایه، تایبه‌تمه‌ندیین خوه د چارچۆقی هزر و بزاقین هیومانیزم د سه‌ره‌کیتین وارین ژیان د "فه‌لسه‌فه، ئایین، په‌روم‌ده و فی‌رکن، سیاست، جفاک و زمان" هه‌لگرتینه))⁽¹³⁶⁾ د ئەقی قوناغی دا گرنگی ب مرۆقی هاته‌دان، مرۆقی ئەقی سه‌رده‌می جیهانا که‌شن وه‌کو شارستانیته‌کا سه‌ربه‌خۆ دا نیاسین و مفا ژ بنه‌مایین جیهانا که‌شن وه‌رگرت، سه‌خه‌تی سه‌ره‌کی ئەقی قوناغی ئەو بوو مرۆق بوو چه‌قی ئەرکی مرۆقاییه‌تی⁽¹³⁷⁾ وه‌کو دیار د ئەقی قوناغی دا بزاق و هیثیین هیومانیزمی گرنگیان ب مرۆقی و خزمه‌تکرنا مرۆقاییه‌تی یه ب گشتی ژبه‌ر هندی قه‌گه‌ریان بو کلتووری که‌قنی یۆنانی و رۆمانیان و وه‌رگیان و قه‌ژاندنا وان ب ریخۆشکه‌ر زانین چنکو ئەوان د دیت شارستانیته‌کا یۆنانی و رۆمانیان کلتووره‌کی پره ژ به‌ایین مرۆقاییه‌تی و گرنگی ب بها و ئازادیان مرۆقی دایه.⁽¹³⁸⁾ ئەق قوناغه دبیته دهستپیکه‌ک ژ بو قوناغین پشتی خو و ل قوناغین پشتی هنگی گرنگیه‌کا زیده‌تر ب مرۆقی و مرۆقاییه‌تی دئیته‌دان، ئەق چه‌نده بوو فاکتیره‌کی گرنگی بو پیشقه‌چوونا هیومانیزمی ل چه‌رخین رۆشنگه‌ری و کارتیکرنه‌کا مه‌زن لسه‌ر په‌یدا بوون و پیشقه‌چوونا هه‌بوونگه‌ری هه‌بوو.

چه‌رخ رۆشنگه‌ری بزاق و تیکۆشینا سه‌دین (17 . 18) ل ئەوروپا بخۆقه دگرت⁽¹³⁹⁾ د ئەقی قوناغی دا و ب تایبه‌تی ل سه‌دی هه‌ژدی کۆمه‌له‌کا ره‌وشه‌نبیران ژ وه‌لاتین جوراوجۆرین ئەوروپی هاته پیکئینان کو پیکه‌اتبوون ژ نفیسه‌ر و بیرمه‌ند و زانایان، بنه‌مایین هزران گری‌دای مرۆقاییه‌تی و سیکۆلاریزمی بوون، د ئەقی قوناغی دا میشکی ره‌خه‌یی هاته قه‌دیتن و بیرمه‌ند و زانایان ره‌خه‌ب دهروازهی تیگه‌هشتنی بو دیروکی و دیاردین مرۆقاییه‌تی ده‌ست نیشانکرن، بنگه‌هی ئەقی بزاقی ل پاریس بوو.⁽¹⁴⁰⁾

ئه‌مانویل کانت (1724 . 1804) دهرباره‌ی بزاقا رۆشنگه‌ری و چه‌رخ رۆشنگه‌ری دبیزیت: بریتیه ژ ((دەرچوونی مرۆق له‌و حاله‌ته‌ی ئیفلیجی و ده‌سته‌وه‌ستانه‌ی که هه‌ر مرۆق خوی به‌رپرسیاری مانه‌وه و به‌رده‌وامیه‌تی،

ئىفلىجىش ئەو بارودۆخەيە كە مرۇق ناتوانىت ھزرى خۇى لە دەرەھەى رىبەرەيەتى كەسانى دىكە دا بخاتە كار، مرۇقى ئىفلىج بەرپرسىيارە لە ئىفلىجىيەكەى خۇى))⁽¹⁴¹⁾ ئەقە گرنگترىن خالا وەكەھەقىى دناقبەرا ھىومانىزم و ھەبوونگەرىى دا و ئەم دشىين بىژىن گرنگترىن خالە كارىگەرى ل ھەبوونگەرىى كرى، ژبەرکو وەكى بەرى نۆكە ھاتىيە باسكرن كو ھەبوونگەرى ژى بزاقى دكەت مرۇقى ژ بارودۆخىن ئالۆز و نالەبار دووربىخىت برىكا شىانين مرۇقى بخو بىى گرنگىدان و كارىگەرىبون ب مرۇقىن دىتر ئانكو ھەر مرۇقەك بەرپرسە ژ خو و ژيانا خو، ھەر مرۇقەك ئازادە ب ئازادانە بژىت و بەرپرسىيارە ژ سەركەفتن و شكەستن و ھۆكار و ئەنجامىن ژيانا خو.

د ئەقى سەردەمىدا، ئانكو د چەرخىن (17 و 18)يدا، گرنگترىن و كارىگەرتىن فەلسەفە لسەر پەيدابوونا ھەبوونگەرىى، فەلسەفا (ھىگل 1770 . 1831)ى بوو، چونكى (مرۇق خاوەنى سروشتيكى خوايى يە لەلای ھىگل، بەم پىيەش مرۇق لەنىوانى "پاياندارى" و "بى پايانى" دايە، لەبەر ئەو ھىگل خو سەرقالکردوو بە ئەفسانەكان و بىرورا لاهوتىە ئامانجدارە عەقلىە روونەكان كە تىكەلەيەكە لە كارايى مرۇق و بابەتى بوونى بە رىژەيەك كە تىبىنى ئەو دەكەين چۆن عەقل خودى خۇى و دەرپىنەكانى و پىگە وجودىەكانى دەدۆزىتەو لە ناخى مرۇقدا))⁽¹⁴²⁾

د چەرخى (19)يدا ھىومانىزم تا رادەيەكى باش بەرەف پىش چوو و ھندەك گوھۆرىنن مەزن پەيدابوون د گرنگىدان و سەردەمىا دگەل مرۇقان دا. د چەرخى نۆزدى دا گۆرانكارىين زانستىين گرنگ پەيدابوون و رەنگشەدانا خو ل سەر سەخلەتىن ھەزا مرۇقى ھەبوون ژبەرکو شىانين زانستىين وى سەردەمى جەخت ل پىششەچوون و ھەرزى دكرن ب رىكا ئاقاكرنا پرۆژىن ئابوورى و پىشەسازىين نوى و ئەق پىششەچوونە بوو ئەگەرەك بو دارشتنا ياسايى و ياسايا ئابوورى ل سەرانسەرى ئەوروپا.⁽¹⁴³⁾

گرنگترین ریبازا فەلسەفی د سەدی (19) یدا (مارکسیزم) بوو کو کارتیکرنەکا مەزن ل سەر سەرهلدان و گەشەکرنا هەبوونگەریی هەبوو، مارکسیزم ریبازەکا ئابووری، سیاسی، کۆمەڵایەتی و فەلسەفی یە، ل سەدی نۆزدی ل ئەوروپا سەرهلدا یە.⁽¹⁴⁴⁾ دئیته زانین ((کارل مارکس بە دامەزرینەری یەکەمی مارکسیەت دادەنریت))⁽¹⁴⁵⁾ و ژیلی کارل مارکس ھندەک زانایی دیتر کارتیکرنەکا مەزن ل سەر سەرهلدان مارکسیزمی هەبوویە لەوما دبیژن ((فەلسەفە ی مارکسیزم کە ماتیریا لیزی دیالەکتیکە لەلایەن مامۆستا و رابەرانی چینی کارگەرانی جیھان کارل مارکس "1818-1882" و "فریدریک ئەنگلس "1820-1895" دانراوە و دوای ئەوان رابەری بلیمەت قئی. لیئین "1870 - 1924" بە چەشنیکی داھینەرانی و لەرۆژگاریکی نویدا پەرهی پیداو))⁽¹⁴⁶⁾.

د چەرخی بیستیدا هیومانیزی پیشە چوونین گرنگ و تاییەت ب خۆقە دیتن ب تاییەت د بیاقی دیاردین جفاکیین وەکی پیشە چوونا زانستی و ئاقا کرنا جفاکی و دیاردین سایکولوجی دا.⁽¹⁴⁷⁾ د ئەقی قوناغی دا دوو فەلسەفین گرنگ د بن ئالاقی هیومانیزی دا سەرهلدان، ئەوژی ((هیومانیزما هەبوونگەریی))⁽¹⁴⁸⁾ و ((هیومانیزما پراگماتیزمی))⁽¹⁴⁹⁾ هیومانیزما هەبوونگەریی وەکو بابەتی سەرەکی د ئەقی قەکوئینی دا ھاتییە باسکرن.

دەربارە ی هیومانیزما پراگماتیزمی دئیته گۆتن ((چەمکی پراگماتیزم یان پراگماتییەت پیکھاتوو ل وشە یەکی یونانی کە بە مانا "کار" دیت و لەم وشە یەش وشەکانی "بە کردە یی کردن" و "کرداری" ھاتوون. ئەم زاراویە ھەول دەدا ھەموو بیروکیەک بە "بەدوای یە کدا چون" و "بەدوای یە کدا ھاتن" لیکبدا تەو بۆ زانینی ئەنجامی بەرھەمە کرداریەکانی ھەر کامیکیان ... کەواتە پراگماتیزم بریتیە لە بیرکردنە و ھەمان بۆ ھەر بابەتیکی یان شتیکی بە تیروانینیکی کە خاوەنی مەبەست و گرنگی پۆزەتیقی خوی بیت))⁽¹⁵⁰⁾ ئانکو ئەق فەلسەفە گرنگیەکا مەزن دەتە ئاراستی ھزرکرنی و پیکشە گریدانا ھزرا مروقی بۆ بەدەستقە ئینانا ئەنجامین باش بۆ ژيانا مروقی و مروقیایەتی ژبەر ھندی گەلەک

جاران دبیرن پراگماتیزم وهکو فهلسهفه زیدهتر د واری پهرومه و فیرکرنی دا یا
ناقداربوو و د قی بیاقی دا ل ئەمریکا و ئەوروپا بهربه لاقبوو.⁽¹⁵¹⁾ ناقدراترین
فهیله سوۆفی ئەقی فهلسهفی چارلس پیریزه (1839 . 1914).⁽¹⁵²⁾

پهراویزین پشکا ئیکى

- (1) محمد شفيق شيا، في الأدب الفلسفي، الطبعة الاولى، مؤسسة المجلد، بيروت، 2009، ص 111.
- (2) هه مان ژیدمر و لاپه ره.
- (3) الأختلاف بين الادب و الفلسفه:
<http://aljsad.org/showthread.php?t=92838.2016/1/30>
- (4) سه عيد ئوسمان، دهربرين ژ هزرا فه لسه في، گ. په يف، ژ: 55، دهوك، 2011، لا 33 - 34.
- (5) كو فان خانكي، هزر و فه لسه فه د ئه ده بياتا دينى ئيزديان دا و كارتيكرنا وان لسهر هوزانا كهفن و نوى يا كوردي ب نموونه يين: (جزيري، خاني، جه گهرخوين و تيريژاى، چ: ئيكى، چخ: هاوار، دهوك، 2016، لا 167.
- (6) د. محمد شفيق شيا، في الأدب الفلسفي، ص 111.
- (7) د. احمد محمد عليان، جدلية العلاقة بين الفلسفة و الادب، الطبعة الاولى، دار المنهل اللبناني، بيروت، 2000، ص 49.
- (8) اوستن وارين و رينية ويليك، نظرية الادب، ت: محيي الدين صبحي، مراجعة: د. حسام الخطيب، مطبعة خالد الطرابيشي، د.م.ط، 1972، 141.
- (9) د. ستهنگر قادر شيخ محهمهد، فه لسه فه ي شيعر و شيعرى فه لسه فه له ئه ده بى هاوچه رخی كورديدا. به نموونه ي شيعره كانى ره فيق سابير و كهريم دهشتى، چاپى يه كه م، چخ: رۆژه هلات، ههولير، 2011، لا 263.
- (10) د. محمد شفيق شيا، في الأدب الفلسفي، ص 111.
- (11) سه عيد ئوسمان، دهربرين ژ هزرا فه لسه فه، لا 34.
- (12) هه مان ژیدمر، ل 32 . 33.
- (13) وليد مال الله، عميق الرواية في العلاقة بين الأدب و الفلسفة:
<http://www.doroo6.com/?P=25270.20.2016/1/>
- (14) ژیدمرى بهرى.
- (15) الادب و الفلسفة:

- <http://www.alsakher.com/showthread.php?t=162847>. 2016/1/20
- (16) ماریا تامبرانو، ترجمة: محمد البغاری بن سید المختار، ط: الأول، دار الرواد، بیروت، لبنان، 2005، ص 29.
- (17) محمد یوب، أدب... فلسفة أى علاقة؟
- <http://www.alquds.co.uk/?p=323737>. 2016/1/25 .
- (18) هاشم سألح، نیسلام و نهقل . سعودیه و تیروور . شیعر و فهلسهفه، ومر: ههورامان وریا قانع، ، بی چاپ، چخ: پهخشى همدی، 2009، ل 424.
- (19) الأدب و الفلسفة:
- <http://www.alsakher.com/showthread.php?t=162847>. 2016/1/25 .
- (20) د. حمید عهزیز، فهلسهفهى سهردهم له نهووریا، چاپی یهکهم، چاپخانهی رۆژههلات، ههولیر، 2013. لا 63 و 64.
- (21) د. عبدالمنعم الحفنی، معجم الشامل لمصطلحات الفلسفه، ص 936.
- (22) د. ماجد فخري، ارسطوطاليس، الطبعة الرابعة، دار المشرق، مؤسسة دكاش للطباعة، بیروت، 1999، ص 18 .
- (23) بهرزانی مهلا تهها، نهدهبی فهلسهفی نهزموونه زیندوووهکانی سهردهم، چ. یهکهم، چخ. شقان، ب. ج. د، 2008، ل 5.
- (24) سهعید ئوسمان، دهریرین ژهزرا فهلسهفی، گ. پهیش، ل 32.
- (25) د. محمد شفیق شیا، فی الأدب الفلسفی، ط: الأول، الجامعیة للدراسات، بیروت، 2009، ص 13.
- (26) مجید محمود مطلبی، ومر: فوئاد مهجید میسری، چخ: علاء، بهغدا، 1978، ل 17.
- (27) ولید مال الله، عمیق الروایة فی العلاقة بین الأدب و الفلسفة:
- ? P = 25270 <http://www.doroo6.com>. 2016/1/27
- (28) سهنگهر قادر شیخ محمد حاجی، فهلسهفهى شیعر و شیعرى فهلسهفی له نهدهبی هاوچهرخى کوردیدا، کۆلیجی پهرومرده، زانکۆی سهلاحهددین، ههولیر، 2011، ل 169.
- (29) ریزان شقان یوسف، هیومانیزم دهوژانا نوی یا کوردی دا، ناما ماستهتری، کۆلیژا ئادابی، زانکۆیا دهوک، 2011، ل 11.

- (30) ههمان ژیدەر، ل 12.
- (31) سهنگەر قادر شیخ محمد حاجی، فهلسهفهی شیعر و شیعرى فهلسهفهی له ئەدهبى هاوچهرخى كوردیدا، ل 167.
- (32) ریزان ششان یوسف، هیومانیزم دهۆزانا نوی یا كوردی دا، ل 35.
- (33) ههمان ژیدەر، ل 36.
- (34) نهوزاد عهبدوئلا بامهرنى، ئایدۆلۆژیا د هۆزانین جهگهرخوینیدا، چاپا ئیكى، چاپخانا خانى، دهۆك، 2007، لا 47 . 48.
- (35) د. محمد لطيف عبدالرحيم، تیۆریا ئەدهب، چاپا ئیكى، چاپخانا زانكویا دهۆك، دهۆك، 2010، لا 182.
- (36) لیژنهى ئەدهب له كۆرى زانیارى كوردستان، زاراوهى ئەدهبى، بى چاپ، چاپخانهى ومزارمتى پهرومرده، ههولیر، 2006، لا 73.
- (37) ههمان ژیدەر، لا 188.
- (38) فاضل نظام الدين، ئەستیره گهشه، چاپى دووهم، چاپخانا الفنون، بى جه، 1989، لا 52.
- (39) سهلام ناوخۆش، فهرههنگى دوانهى ئۆكسفۆرد، چاپى چوارهم، چاپخانهى رۆشنبیری، ههولیر، 2013، لا 123.
- (40) حسن عبدالفتاح قریب الله، فلسفه وحده الوجود، الطبعه الاولی، المطبعة الفنية، الدار المصرية اللبنانية، القاهرة، 1997، ص 38.
- (41) محمد سعید العشماوی، تاریخ الوجودية في الفكر البشري، دون طبع، مطابع الدار القومية، الدار القومية للطباعة والنشر، د.م، ص 11 . 12.
- (42) د. عبدالمنعم الحفني، الموسوعة الفلسفية، الطبعه الاولی، دار ابن زيدون للطباعة و النشر، القاهرة، د.س.ط، ص 525.
- (43) لیژنهى ئەدهب له كۆرى زانیارى كوردستان، زاراوهى ئەدهبى، لا 73.
- (44) ریزان ششان یوسف، هیومانیزم د هۆزانا نوی یا كوردی دا، ب.ج، چاپخانا هاوار، دهۆك، 2012، لا 105.
- (45) د. محمد لطيف عبدالرحيم، تیۆریا ئەدهب، لا 182.
- (46) جان پۆل سارتهر، بوونگهرايى فهلسهفهى مروفايه تيبه، وم: رۆشنا ئەحمهد رهسول، بى.ج، بى.چ، دهزگای چاپ و پهخشى سهردهم، سلیمانی، 2004، لا 3.

- (66) محمد جواد مغنية، مذاهب فلسفية و قاموس المصطلحات، دار و مكتبة هلال، ص 146.
- (67) بول فوكييه، هذه هي الوجودية، ت: محمد عيساني، دار بيروت للطباعة و النشر، بيروت، 1953، ص 48.
- (68) محمد سعيد العشماوي، تاريخ الوجودية في الفكر البشري، ص 18.
- (69) شوان نه حمهد، فه لسه فهى مارتن هايدكهر: كفتوكو له كهل د. محهمهد كه مال، چاپى يه كه م، چاپخانهى كارو، بى جه، 2014، لا 18.
- (70) هه مان ژيدير، لا 18 و 19.
- (71) د. عبدالرحمن بدوي، دراسات في الفلسفة الوجودية، ص 19.
- (72) محمد سعيد العشماوي، تاريخ الوجودية في الفكر البشري، ص 21 . 72.
- (73) ميهرداد ميهرين، قوتابخانه فه لسه فييه كان، وم: سيدو داود عه لى، لا 395.
- (74) د. محهمهد كه مال، كيشه ي بوون له ميژووى فه لسه فهدا، بى ژماره ي چاپ، بى چاپخانه، بهرگى يه كه م، 2002، لا 47 . 116.
- (75) حسن الفاتح قريب الله، فلسفة وحدة الوجود، ص 27 و 28.
- * د ئايينى ئيزدياتييدا ژى به حسى كراس كوهورينى هاتييه كرن.
- (76) محمد سعيد العشماوي، تاريخ الوجودية في الفكر البشري، ص 35 و 36.
- (77) يوسف كرم، تاريخ الفلسفة اليونانية، دون طبع، مطبعة لجنة التأليف و الترجمة و النشر، 1936، ص
- (78) احمد فؤاد الاهواني، فجر الفلسفة اليونانية، ط. الاولى، د. المطبعة، الاردن، 2014، ص 251 و 252.
- * ريبهر و پيشهنگى هزر و بيرين فه لسه فا سوفستائييه، ل چه رخي پينجى بهرى زايينى ژيايه.
- (79) جوستاين غاردر، عالم صوفي، الطبعة الخامسة، دار المنى للنشر، عمان، 2004، صفحة 72.
- (80) حسن فاتح قريب الله، فلسفة وحدة الوجود، ص 28 و 29.
- (81) يوسف كرم، تاريخ الفلسفة اليونانية، ص 37.
- (82) حسن فاتح قريب الله، فلسفة وحدة الوجود، ص 28 و 29.
- (83) <https://ar.wikipedia.org/wiki/بارمينيدس> 21/1/2016.

- (84) <http://www.marefa.org/index.php/میتافیزیکیا/20/1/2016>.
- (85) كورتەى میژووی فەلسەفە، كۆمەڵی مامۆستایان لەسەر دەمی یەکیتی سۆفیەتدا، وەر: مەحمود مەلا عززت، چاپی یەكەم. سوید. 1988، چاپی دووهم . سلیمانی. 2003، لا 44.
- (86) محمد سعید العشماوي، تاريخ الوجودية في الفكر البشري، ص 31.
- (87) هەمان ژێدەر، لا 50.
- (88) جون ماكوري، الوجودية، ص
- (89) تاريخ الوجودية في الفكر البشري، محمد سعید العشماوي، ص 85 . 98.
- (90) بول فوكييه، هذه هي الوجودية، ت: محمد عيساني، ص 50.
- (91) ريزان ششان يوسف، هيومانيزم د هوزانا نوى يا كوردى دا، لا 111.
- (92) د. سعدوم محمود ساموك، له ريبازه هزرييه هاوچەرخەكان، وەر: بوخارى عبدالله و نالى يوسف، لا 135 . 136.
- (93) هەمان ژێدەر، لا 136.
- (94) ريزان ششان يوسف، هيومانيزم د هوزانا نوى يا كوردى دا، لا 110. بوزانيارين زيدهتر بنيره: فوناد كاميل عەبدولعەزیز، چەند فەیلەسۆفیکی بوونگەرا، ل 73 . 78 . و د. هادی فضل الله، مدخل الى الفلسفة، ص 235 . 237.
- (95) فوناد كاميل عەبدولعەزیز، چەند فەیلەسۆفیکی بوونگەرا، و: سامان عەلى حاميد، دمزگای چاپ و پەخشى سەردەم، سلیمانی، 2005، لا 7.
- (96) يوحنا بيداويد، مالبورن، الفلسفة الوجودية وروادها / استراليا، 25 حزيران 2009:
- (97) <http://www.ankawa.com/forum/index.php?topic=319874.0> 20/2/2017.
- (98) د. عبدالمنعم الحفني، معنى الوجودية، ص 28 . 29.
- (99) د. عبدالمنعم الحفني، معجم الشامل لمصطلحات الفلسفة، دار مديوني للنشر، ط3، القاهرة، 2000، ص 936.
- (100) د. عبدالمنعم الحفني، معنى الوجودية، ص 29.
- (101) د. حميد عزيز، فەلسەفەى سەردەم لە ئەوروپا، چاپی یەكەم، چاپخانەى رۆژەهەلات، هەولێر، 2013، لا 63 و 64.
- (102) د. عبدالمنعم الحفني، معجم الشامل لمصطلحات الفلسفة، ص 936.
- (102) د. عبدالمنعم الحفني، معنى الوجودية، ص 29.

- (103) د.عبدالمنعم الحفني، معجم الشامل لمصطلحات الفلسفة ص 936.
- (104) د.عبدالمنعم الحفني، معنى الوجودية، ص 27.
- (105) د. جميل صليبا، المعجم الفلسفي بالالفاظ العربية و الفرنسية و الانكليزية و اللاتينية، ج (1 و 2) ، دار الكتب اللبناني، ط 1، بيروت، 1971، ص 565.
- (106) د.عبدالمنعم الحفني، معنى الوجودية، ص 29.
- (107) عبدالرزاق الأصغر، المذاهب الأدبية لدى الغرب، 1999، ص 183.
- (108) د. عبدالمنعم الحفني، معنى الوجودية، ص 30 . 32.
- (109) ريزان شقان يوسف، هيومانيزم د هوزانا نوى يا كوردى دا، لا 112.
- (110) مفهوم الحرية فلسفياً /http://mawdoo3.com/2016/2/20
- (111) الحرية: دفاتر فلسفية و نصوص مختارة، أعداد و ترجمة: محمد الهاللي و عزيز لزرقي، الطبعة الاولى، دار توبقال للنشر، المغرب، 2009، ص 9.
- (112) ژيدهرى بهرى، هه مان لاپهر.
- (113) الفلسفة الوجودية - عرض المذهب و نقد الفكر:
http://www.alukah.net/culture/0/78248/#ixzz3qBa0i9o8 2017/2/25.
- (114) الحرية: دفاتر فلسفية و نصوص مختارة، أعداد و ترجمة: محمد الهاللي و عزيز لزرقي، ص 22.
- (115) دهر بارهى ئەدهبىاتى، وەر: كه مال سليقانهى، چاپا ئىكى، چاپخانا هاوار، 2016، لا 51.
- (116) محمد جواد مغنية، مذاهب فلسفية و قاموس المصطلحات، ص 147 و 148.
- (117) سعاد حرب، الأنا والآخر والجماعة: دراسة في فلسفة سارتر ومسرحه. دار المنتخب العربي للدراسات والنشر والتوزيع، الطبعة الاولى، بيروت، 1994، ص 13 . 56.
- (118) د. مستهفا غالب، سارتره - رابهري فهلسهفهى بوونگهرايى، وەر: كه مال عهلى، چخ. گهنج، ج. يه كه م، 2006، سليمانى، لا 86.
- (119) جان بول سارتر، الوجود و العدم، ص 521.
- (120) د. عبدالمنعم الحفني، موسوعة الفلسفة و الفلاسفة، ج 1، دار مديولي للنشر، ط 2، القاهرة، 1999، ص 199.

- (121) مرؤف له روانگه‌ی مارکس و فرۆمه‌وه، گ: رۆشنبیری کوردستانی، ژ (5) ، 2001، ل 104.
- (122) سه‌لام ناوخۆش، فهره‌نگی دوانه‌ی ئۆکسفۆرد، چاپخانه‌ی رۆشنبیری چ4، هه‌ولێر، 2013، لا 157.
- (123) أبو العلاء العفیفی و اخرون، مصطلحات الفلسفة باللغات الفرنسية و الانكليزية والعربية، ط:1، دارو مطابع الشعب، القاهرة، 1964، ص45.
- (124) رزگار كه‌ريم، فهره‌نگی شایان، بى چاپخانه، چ1، کوردستان، 2004، لا 300.
- (125) أبو العلاء العفیفی و اخرون، مصطلحات الفلسفة باللغات الفرنسية و الانكليزية والعربية، ص45.
- (126) بنیره:
- محهمه‌د چیا، فهره‌نگی فه‌لسه‌فی (ئینگلیزی . عه‌ره‌بی . کوردی)، چاپخانه‌ی مه‌هارات، چ3، تاران، 2004، لا 111.
- عثمان یونس ئیتوتی، فهره‌نگا زاراڤین ره‌وشه‌نبیری، چاپخانه‌ی ئازادی، چ1، ده‌وک، 2007، لا 74.
- (127) أندریه لالاند، موسوعة لالاند الفلسفية، ت: خليل أحمد خليل، المجلد 2، ط1، منشورات عویدات، بیروت، 1996، ص 569.
- (128) هیومانیزم د هۆزانا نوى یا کوردی دا، ریزان شقان یوسف، لا 29 . 30.
- (129) أندریه لالاند، موسوعة لالاند الفلسفية، ت: خليل أحمد خليل، المجلد2، منشورات عویدات، بیروت، ط1، 1996، ص569.
- (130) د. هاشم صالح، سه‌ره‌تایه‌ک ده‌ریاره‌ی رۆشنگه‌ری ئه‌وروپی، وه‌ر: شوان ئه‌حمه‌د، چاپ و بلاوکردنه‌وه‌ی چاپخانه‌ی ره‌نج، چ1، سلیمانی، 2007، ل80.
- (131) اندریه نتاف، الفكر الحر، ت: رنده‌ بعث، ط1، دار المدی، المؤسسة العربية للتحديث الفکری، دمشق، 2005، ص 63.
- (132) د.علی حرب، الماهية والعلاقة . نحو منطق تحویلی ، المركز الثقافی العربی، بیروت، ط1، 1998، ص214.
- (133) هه‌مان ژیدمرو لاپه‌ره‌.

- (134) د. عاطف أحمد، النزعة الإنسانية "دراسات في النزعة الإنسانية في الفكر العربي الوسيط"، مركز القاهرة لدراسات حقوق الإنسان، ط2، 1999، القاهرة، ص 30.
- (135) بنيّره:
1. د. لويس عوض ، ثورة الفكر في عصر النهضة الأوروبية، مركز الأهرام للترجمة والنشر، القاهرة، 1987، ص45.
2. د. عبد الرحمن بدوي، ، الإنسانية و الوجودية في الفكر العربي، دار النهضة المصرية، 1947، ص65.
- (136) ريزان شقان يوسف، هيومانيزم د هوزانا نوي يا كوردي دا، لا 32.
- (137) Hoff ding, History of Modern philosophy, London, 1956.p.137.
- (138) د. عبد المنعم الحفني، المعجم الشامل لمصطلحات الفلسفة، ص 124.
- (139) عاكف أحمد و اخرون، النزعة الانسانية في الفكر العربي، مركز القاهرة لدراسات حقوق الانسان، القاهرة، 199، ص 14.
- (140) Hoff ding , History of Modern philosophy, p.137.
- (141) ئەمانوئیل کانت، رۆشنگه‌ری چیهه، و: به‌ختیار عه‌لی، گ: رۆشنگه‌ری، ژ (11) . (12) ل 112.
- (142) د. سعدون محمود ساموك، له ريبازه هزرييه هاوچهرخه‌كان، ل 121.
- (143) Hoff ding , History of Modern philosophy, p.137.
- (144) هتشنسون، معجم الافكار و الاعلام، ت: خليل راشد الجيوسي، دار الفارابي، ط1، بيروت، 2007، ص 451.
- (145) د. سعدون محمود ساموك، له ريبازه هزرييه هاوچهرخه‌كان، وەر: بوخاري عبدالله و نالی يوسف، بی چاپ، بی چخ، 2011، لا 172.
- (146) پودوسیتینیک و یاخوت + پودوسیتینیک و سبیزکن، فه‌سه‌فه‌ی مارکسیزم، وەر: جه‌لال ده‌باغ، چاپی سییه‌م، چاپخانه‌ی که‌مال، ده‌زگای چاپ و په‌خشی جه‌مال عیرفان، بی جه، 2007، لا 22.
- (147) Hoff ding , History of Modern philosophy, p.137.
- (148) ريزان شقان يوسف، هيومانيزم د هوزانا نوي يا كوردي دا، لا 105.
- (149) هه‌مان ژیدمەر، لا 117.

(150) د. سعدون محمود ساموك، له رښانه هزرييه هاوچهرخهكان، وەر: بوخاری
عبدالله و نالی يوسف، لا 146.

(151) د. احمد علي الحاج، أصول التربية، دار النهضة، ط 2، بيروت، 1998، ص 142 .
148.

(152) د. سعدون محمود ساموك، له رښانه هزرييه هاوچهرخهكان، وەر: بوخاری
عبدالله و نالی يوسف، لا 147.

پشکا دووی

رهنگه دانا هه بوونگه ری د

دیوانا (ل بهرسفا مه به فر دباریت) دا یا

(محسن قوچان) وهك نموونه

- تهومری ئیکئ: (محسن قوچان) ژیان و به رهه م
- تهومری دووی: هه بوونگه ری د هه لبه ستین (محسن قوچان) یدا دیوانا (ل بهرسفا مه به فر دباریت) وهك نموونه

تەوهرى ئىكى

(محسن قوچان) ژيان و بهرهم

1. كورتىيەك ل دۆرژيانا محسن قوچان:

ناقى وى (محسن محمد خدر)ه و ب (محسن قوچان) ناقداره، ل سالا 1954ئى ل گوندى بامهرنى ژ خيزانهكا جوتيار و و خودان تابوورهكا كز ژدايكبوويه. خواندنا خو يا سهرهتايى و ناقنجى و نامادهيى ل مووسل تهماكريه و ههروهسا كۆليژا چاندنى ل سالا 1976ئى ل زانكۆيا مووسل ب دوماهيك ئينايه. ههر د دهستپىكا ژيانا خو دا ههست ب ئهوى چهندى كرىه كو ههموو مروڤ د جفاكى وى دا نه وهكو ئىكن، هندهك كورين شىخا بوون، هندهك كورين ئاغا و بهگان بوون و هندهك وهكى وى ژ خيزانهكا جوتيار و رينجبهريوون.

ل گۆرهى گۆتنا وى ههر د زارۆكينييا خو دا و د مالا خو دا فيرى ههفركىي بوويه ب تايهت ژبهركو خيزانا وان يا ههژار بوو و داهاتى وى يى كيم بوو، لهوما نۆكه ژى ههست پى دكهت ژ زارۆكينييا ئاشوپا وى يا بهرز بوو و ههولدا ب شيانين خو يين بچووك گهلهك تستان بكهت، وهكى ههژمارتنا ئەستېرهيان ل ئەسمانى و ههستكرن ب ههقالينييا كهفرين مهزن، ژبهرهندى گهلهك جارن دكهفته د خهونين هشيرييندا و ههستپيدكر ئەڤ چهنده

راستییه که تیدا دژیت ئەقە چەندە ببوو ئەگەر کو کەسانین نیژیکی وی و ب تایبەت بنەمالا وی بیژن جوړه دینیاتییهک یا لدهق هەمی.⁽¹⁾

ل سالاً 1961ی گوندی وان دەیتە سۆتن و مالاً وان دەیتە قەگواستن بۆ مووسل، ل مووسل زوو هەستییدکر وهکو مرۆقەکی بیانییه و دگەل خۆ دا دگۆت: ئەز نه وهکی قان مرۆقانم، زمانى وان نه زمانى منە، رەوشەنبیریەتا وان نه رەوشەنبیریەتا منە، ژيانا وان نه وهکی ژيانا مه یه و...هتد. ئانکو ل مووسل و د تەمەنى زارۆکینیى (محسن قوچان) هەست ب لایەنگیریا خۆ یا نەتەوهیى و نیشتمانی کریه، ل وی دەمی هزرا هندی دکر ئەم وهکو نەتەوهیهک نه پەرتووکهکا چاپکری ل بەر دەستی مه ههیه، نه رۆژنامەیهک، نه گوڤارهک ئەم بخوینین، هەتا وی رادەى ناڤى هەلبەستقانهکی کورد ژى ل هزرا وی نەدهات، ئەم دشیین بیژین ئەقە چەندی کارتیکرنەکا مەزن ل سەر هزرۆبیرین وی هەبوویه و هەست ب کیماسیهکی دکر بەرامبەری ئەقان تشتان، لەوما ژ زارۆکینییا خۆ دا بزاقین مەزن بۆ پیشقەچوونی کرینه و هەر هنگی قیایه بیته هیژەک بەرامبەری ئەقە تشتی.⁽²⁾

هەلبەستقان (محسن قوچان) ئیکەمین جار داغباری هەلبەستین ئەحمەدی نالبەند بوویه ژیهەرکو خەلکی گوندی وان بوو و ل ویری ژیايه، ب تایبەت حەزا وی ل سەر ئەوان هەلبەستین وی هەبوویه ئەویین ب شیوازی ترانه دهاتنه گۆتن و نڤیسین، گەلهک جارن (محسن قوچان) بخۆ ژى هەلبەست بڤى شیوازی قەهاندينه بۆنموونه دەمی پینووسی ئیکی دشکەست یان کەسەک کەفتبا د ئاریشهکا بچووکهدا هەلبەست پى دگۆتن.⁽³⁾

ل سالیین هەفتیان ب شیوهیهکی فەرمى دەست ب نڤیسینا هەلبەستی کریه و بۆ رۆژنامە و گوڤاران هەنارتینە، ئیکەمین جار هەلبەستەک بۆ رۆژنامەکی هەنارت ب مەرەما بەلاقرنی و چاقەرپبوو بهیتهبەلاقرن، لی ل دوماهیکی ناڤى خۆد گۆشا (خویندەواران) دە دبینیت و ژلایى نڤیسەرەکیقە تیدا هاتییه نڤیسین

(كاك محسن هه لبهست نڤيسين نه پيشاز كهركرنه ههركهسهكى ژ مالا خو دهركهفیت هه لبهستى بنڤيسیت، بو خو ل كارهك دى بگههه بو ته باشتهه و تو بكيرى نڤيسينا هه لبهستى ناهيى) ل گورهى گوئنا (قوچان)ى نهو ل قيرى فيرى نهوى چه ندى بوو كو شكهستن و كهفتن د ژيانا ههركهسهكىدا مسوگههه، لى دهستپيكهكه بو سهركهفتن و بلنذبوونى.⁽⁴⁾

2. كارو چالاكيين (محسن قوچان)ى:

- ل سالآ (1969) بوويه نه ندامى ئيكهتيا قوتابيين كوردستانى.
- پشتى بهيانناما (11)ى ئادارى بوويه بهرپرسي ئيكهتيا قوتابيين كوردستانى ل (الاعداديه المركزيه) ل مووسل.
- ل سالآ (1977)ى ژبهه خواندنا هه لبهستهكى ژلايى پاراستنا رژيما بهعس هاتييه دهسته سهركرن و نه شكه نجه دان.
- ل سالآ (1978)ى ژى ب دهستى ئاسايشا رژيما بهعس جارهكا دى دهيتيه دهسته سهركرن و نه شكه نجه دان.
- ل سالآ (1978)ى بوويه نه ندامى ئيكهتيا نڤيسه رين كورد.
- دنابهره ساليين (1980 . 1985) گه هشتيه ريزين شوهره شى و پيشمه رگاتى كويه و دقئ ده ميده بزا فكريه هه لبهسته دهروونى بنڤيسيت.
- ل سالآ (1985)ى بوويه نه ندامى دهسته كا ريڤه بهه ر يا ئيكهتيا نڤيسه رين كورد.⁽⁵⁾
- ل سالآ 1985 و مرچه پهك د هه لبهسته كورديدا نه نجامدايه، كو دبيته دهستپيكا هه لبهسته نويخواز ل دهقههه بههدينان نهوژى ب نڤيسينا هه لبهسته (هه لوه شيان)⁽⁶⁾ و بهه رى دهستپيكا هه لبهسته وه كو پيشه كى يان ده رازينكه كى نڤيسيه و تيده دبى ژيت: ((مرؤف ئاغايى خو رستى يه، جوانترين ئاهه دقئ كهونيدا ل دهمى سه رخو بوونى، لى دبیت كریتترین

تشت ل دەمی هه‌لوه‌شیانی... رهنگین هه‌لوه‌شیانا مروڤان گه‌له‌کن و
که‌شه و فریترین رهنگ هه‌لوه‌شیانا مروڤاتییا مروڤی (یه)⁷.

- (محسن قوچان) پشتی سه‌ره‌لدانی بوویه ریڤه‌به‌ری تیله‌ڤزیونا
(کوردستان) یا پارتی گه‌ل و بوو ئەندامی ده‌سته‌کا نڤیسینا روژناما
(بو٤ان).⁽⁸⁾

ل سالآ 1994 (محسن قوچان) دگه‌ل کومه‌کا نڤیسه‌ران (سه‌لمان
کوڤلی، فازلئ عومه‌ر، هزرڤان، د.عارف حیتو و شوکری شه‌هباز) گروپی (نویکرن
هه‌روهه‌ر) دامه‌زراندیه و گوڤاره‌ک ل ژیر ناڤونیشانی (نویخوازی) دهرئ‌یخست،
هه‌ژی گوتنییه کو بتنی (4) ژماره ژئه‌فی گوڤاری دهرچوون و پشتی هنگی ژیه‌ر
هنده‌ک ئەگه‌ران هاته‌ راهه‌ستاندن. دامه‌زراندنا هه‌ر گروپه‌کی ئەده‌بی یان
په‌یدا‌بوونا هه‌ر ره‌وته‌کا ئەده‌بی لدویڤ سه‌رده‌می مه‌به‌ست و ئارمانجین خو هه‌نه،
ئانکو مه‌ره‌ما وان یا سه‌ره‌کی جودداکرنا تشتی نوی ژیی که‌ڤنه و زالبوونا وانه ل
سه‌ر تشتی که‌ڤن یان ره‌دکرنا تشتی که‌ڤنه، یان نوژه‌نکرنا تشتی که‌ڤن لدویڤ
پیدڤیاتیین سه‌رده‌می و ب شیوازه‌ک سه‌رده‌م بکه‌ڤیته د مه‌یدانا ئەده‌بیدا.⁽⁹⁾

هه‌لبه‌ت دامه‌زراندنا هه‌ر گروپه‌کی پیدڤی ب که‌سایه‌تی سه‌ره‌کی
هه‌یه، هه‌تا ره‌ده‌یه‌کی بیروبوچوونین جیاواز ل سه‌ر هزرا دامه‌زراندنا گروپی
(نویکرن هه‌روهه‌ر) هه‌نه لی (محسن قوچان) خو ب که‌سایه‌تی سه‌ره‌کی و خودان
هزرا دامه‌زراندنا ئەفی گروپی دبینیت و هه‌روهه‌کی ئەو بخو دبیزیت: (هزرا
دامه‌زراندنا ئەفی گروپی ژ من بوویه چونکی من به‌ری هه‌موو هه‌ڤالان و پتر ژ
هه‌موویان هه‌ول و بزاقکرینه بو دروستکرنا تشته‌کی نوی د ئەده‌بیاتا کوردیدا و د
چه‌ندین کور و سمیناران ده من ئەڤ چه‌نده دیارکریه، ژیه‌ر هندی ئەز خو ب
سه‌رکیشی ئەفی گروپی نویخوازی ل ده‌ڤه‌را به‌هیدنان دبینم...)⁽¹⁰⁾.

لدویڤ گو٤نا (محسن قوچان)ی ئەڤ گروپه‌ کاریه‌گر و داغباربووینه ب
شه‌پو٤ین نویخوازیین ئەده‌بیاتا جیهانی ژیلی چه‌ند جیاوازییه‌کین کیم د

ناقه‌رۆکیدا، هه‌ر وه‌کی ئه‌و بخۆ ئاماژێ ب ئه‌قی چه‌ندی دده‌ت و دبێژن: نۆیخوایین جیهانی داخووا دابرین و هه‌لوه‌شیان ژ فولکلۆر و هزرین که‌شن و به‌ری خو دکهن، لی ئه‌م ئه‌قان تستان رهد ناکه‌ین . بۆنموونه د هۆزانی مه‌ دا په‌ندی مه‌زنان و مامک و ... هتد هه‌نه. مه‌ ب شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ هیرش نه‌کریه‌ سه‌ر ئه‌قان تستان، لی مه‌ هه‌ولدایه‌ ئه‌وان تشتین ب پیرۆز ده‌ینه زانین و ئه‌وین د جفاکی مه‌ دا دگۆتن نابیت هزر تیدا به‌یته کرن گۆرانکاریه‌کی دروست بکه‌ین، دیسان مه‌ هه‌ولدا ئه‌و که‌لها ئاسی یا لدۆر پیرۆزیان هاتییه‌ ئاڤا کرن به‌رفینین.⁽¹¹⁾

قۆچان ژ خیزانه‌کا کوردپه‌رومبوویه، ل سه‌رده‌می رژیما به‌عس و رژیمین به‌ری وی ژ تووشی گه‌له‌ک کاره‌سات و دهرده‌سه‌ریان بووینه ژ به‌ر نیشتمانپه‌رومیا وان، ئه‌ف چه‌نده د هه‌لبه‌ستین قۆچانی بخۆ دا دیاردبیت و هژماره‌کا مه‌زن ل سه‌ر نه‌ته‌وه‌ی نشیینه و گه‌له‌ک به‌حسی سروشت و چیاپین کوردستانی ده‌یته‌کرن.

3. محسن قۆچان و هه‌بوونگه‌ری:

قۆچان مروقی ب به‌رزترین بها و ب به‌اترین سامان د گه‌ردوونیدا دده‌ته نیاسین، هه‌روه‌سا چه‌زه‌کا مه‌زن بو مروقی و مروقیه‌تی و ئازادی و گیانی لیبۆرینی هه‌یه. ئه‌و دبێژیت: مروقی مه‌زنترین شیان و سامانه، ئه‌گه‌ر مروقی چه‌زه‌بیت و بزاقان بکه‌ت چ تشت ژ به‌یتر نینه، ئه‌و دبیت (مروقی ئازادییه) ئه‌گه‌ر ئازادی نه‌بیت مروقی نینه، چ ئازادیا وه‌لاتی بیت یانژی ئازادیا تاکه‌کسی د وه‌لاتی و جفاکیدا.⁽¹²⁾

4. به‌ره‌مین (محسن قۆچان):

قۆچانی یازده دیوانین چاپکریین هۆزانا هه‌ینه، ده‌ ژ وان به‌ره‌مین ده‌ستیکی ل سالآ (2009)ی هاتییه کۆمکرن د دیوانه‌کا مه‌زن دا ل ژیر ناڤونیشانی (ل به‌ر سفکا مه‌ به‌فر دباریت).

4.1. دیوان و نامیلکه‌یین هه‌لبه‌ستی:

بهري به فرب باري تن
به فريال قي ري
وينه ژ فلمه كي پرچي اي
چا قين نه وي كچكا هه ني
نهو رويباري ژ خوارنا له شي خو تير نه بيت
لاي گهرم ژ بازي ري
نهو خهونا ل سه ر فيستاني وي بوي م زا فا
دهر مهك ل چه پا سه ري يا قاسيوني
خدرو
ستران
ناسييون دناق دندكين باراني دا

4. 2. ناميلكه يين نه ده بي:

جوانترين

4. 3. ومه رگيران:

هنگافتن ژ پاشه روژي يا نقيسه ر (نه لشين توخلله ر)

كينه نه م يا نقيسه ر (سموئيل هنگدكتن)

تهومری دووی

هه‌بوونگه‌ری د هۆزانا (محسن قۆچان)یدا

دیوانا (ل به‌رسفکا مه به‌فر دباریت) وه‌ک نمونه

ژبه‌رکو گه‌له‌ک جاران ب فه‌لسه‌فا هه‌بوونگه‌ری ده‌یته گۆتن (هیومانیزما هه‌بوونگه‌ری) یان (مرۆفایه‌تییا هه‌بوونگه‌ری) و ب جوره‌ک ژ جورین هیومانیزمی ده‌یته نیاسین، له‌وما گه‌له‌ک جاران بابه‌تین گریڤای هیومانیزمی ب گشتی ب شیوازی فه‌لسه‌فا هه‌بوونگه‌ری دناڤ هه‌لبه‌ستیڤا ره‌نگشه‌دده‌ن و گه‌له‌ک جاران بابه‌تین فه‌لسه‌فا هه‌بوونگه‌ری دناڤ هه‌لبه‌ستی یان هه‌ر ژانره‌کی دی یی ئه‌ده‌بیدا بت ره‌نگشه‌دده‌ت و ب بابه‌تین هیومانیزمی ده‌ینه ناڤکرن، ژبه‌ره‌ندی ره‌نگه گه‌له‌ک جاران د پراکتیک و دهرخستنا بابه‌تین هه‌بوونگه‌ری د هه‌لبه‌ستاندا ئه‌م نه‌چارین نزیک بابه‌تین هیومانیزمی ب گشتی بین و نکارین گه‌له‌ک جاران خوه ژی دووریکه‌ین، ئه‌فه‌ژی ئیکه ژ گرنگترین خالین سیسته‌می شروڤه‌کرن و فه‌کرنا سیمبۆلین هه‌بوونگه‌ری د ژانرین ئه‌ده‌بیدا.

لگۆره‌ی داناسینا فه‌لسه‌فا هه‌بوونگه‌ری و ئه‌وان بابه‌تین گریڤای هه‌بوونگه‌ری ئه‌وین د پشکا ئیکیدا هاتینه به‌حسکرن، بۆ مه دیاربوو کو هه‌بوونگه‌ری گرنگییه‌کا مه‌زن دایه بابه‌تین تایبه‌ت ب ئازادیا تاکه‌کسه‌سی دوور

ژ دابونه ریت و گفاشتتین جفاکی، ههروهسا گرنگیه کا مهزن دایه مرۆفایه تیا مرۆفی وهکو مرۆف، دیسان ئیک ژابه تین هه ره گرنگ یین هه بوونگه ری ج هخت لسه ر کری ئه وژی (به رپر سیاریه تی) یه و لگۆره ی دیتنا هه بوونگه ری به رپر سیاریه تی ژ ئازادی دهیت و ئه گه ر که سه ک هه ست ب ئازادیا خۆ یا تاکه که سی بکه ت ئانکو به رپر سیاریه تیا وی زیده تر ئی دهیت و به رپر سیاریه تیا جفاکی زی دکه فته سه ر ملی وی.

ئه و بابه تین کو دی لسه ر هه لبه ستان ئینه پراکتیزه کرن، و ئه و بابه تین نزیک و پیکشه گریدانه کی دئیخه دناقه برا هیومانیزمی بگشتی و فه لسه فا هه بوونگه ری ب تایبه تیدا که له ک بابه تن چونکی (جان پۆل سارته ر) ب خۆ زی دبینیت چه مک و بابه تین هه بوونگه ری و هیومانیزمی نزیک ئیکن و هه ردوو دبه ته مامکه رین ئیکودوو⁽¹³⁾ ئه فه چه نده دبه راما نا هندی کو هیومانیزمی د چه رخی ن جیاوازا کاریه گه رییه کا مه زن هه بوو بۆ پهیدا بوون و سه ره لدا نا هه بوونگه ری. ئه و بابه ته زی زیده تر نزیک بیافی ژیا نا مرۆفینه و ب که له ک شیوازان د هه لبه ستاندا ره نگشه دده ن، ئه ف بابه ته بریتینه ژ:

ئازادی:

- ئازادی د چارچۆفی پی شه رین تاکیدا

- ئازادی و به رپر سیاریه تی

مرۆفایه تی:

- مرۆف و مرۆفایه تی

- هه بووبا مرۆفی بگشتی

مرۆف و ژیا ن:

- که شبینی

- ره شبینی

1. ئازادى

ئازادى د هزرا ههبوونگهريى دا ب تنى ئەو نينه مرؤف يى ئازاد بيت يان داخووا ئازادىي و مافى خو بکەت، بەلکو ههبوونگەر دبينت ئەو مرؤف يى ئازاد بيت بهرپرسياريهتيا زيدهتر دبیت، ئانکو مرؤفى ئازاد بهرپرسياريهتيا جفاکى وى د کهفته د ستويى ويدا.

1.1. ئالنجیبوونا شهقبیرهكى

ههلبهستان (محسن قوچان) د ههلبهستهكا خودا ل ژير نافونيشانى (ئالنجیبوونا شهقبیرهكى) ههتا رادهيهكى ئامازه دايه قى چهندي و ب شيويهيهكى دگهل خو دئاخفيت و دگهل خو بهحسى ئازاديبوونى دكەت، ئەفجا ئەف ئازاديه چ ئازاديا تاكهكەسى بيت يان ئازاديا جفاكى ب گشتى، لى بزاقى دكەت ب رىكا ئازاديا جفاكى ب گشتى خو بگههينيته ئازاديا تاكهكەسى، ئانكو لدويش تيگههى هايدگهري بو ههبوونگهريى تهماشهى ئازادىي دكەت بو سهماندا ههبوونا مرؤفى. ههبوونگهري جهختيى لسهر ئەفى چهندي دكەت و بزاقى دكەت ب رىكا ههبوونا گشتى بگههيته ههبوونا تاييهتى و ب ههمان شيوه گهلهك جارن بزاقى دكەت ب رىكا ئازاديا گشتى خو بگههينيته ئازاديا تاكهكەسى، ئانكو ئەم دشيين بيژين ئەفه ئيك ژ گرنگترين بنهمايين ههبوونگهرييه د ئەفى ههلبهستا (محسن قوچان) يدا رهنگشهدهت، دەمى دبيژيت:

ئەفى شەفى د هزرا من دا

دهولت دهيت و دهولت دچيتن

توخييهك دزيت يى خلوله و

خوينا خو لسهر كاغەزى بژاله دكەت

دكەته مونتيشف بو شعرهكا من ژبيركرى

جارهكا دى بهرگور دبیتن

بهراهقیینه ئەف شهقا هه

ئهوور ئیدی رۆندكا ناكهن

بتشت ناكهفن

لیشین ئاخى د قه شاقینه

ژ لههیا تیهنهكا سۆتى

گههین خاڤ و بى هیقى نه⁽¹⁴⁾

دهمى ههلبهستخان ئاماژى ب پهیقا (دهولهت) ددهت، ب دیتنا مه مههم ژى نازادیهه، چونكى دهولهت ب خو بزاق و ریکهكه بو نازادبوونى، ب ریکا بدهستهئینانا دهولهتى مافى مللهتهك یان جفاكهكى بدهستهدهئیت و ئەو مللهته بخو و ب نازادى سهپهershتیا خو دكهت. دیسان ژیلی نازادى هندهك بابهتین دیتر یین ههبوونگهرى د ئەقى ههلبهستیدا دیاردبن، وهكى : (رهشبینی، بیهیشیبوون، ژیان و مرن، دلشكهستن و هندابوون).

بدیتنا مه و ب مفا وهرگرتن ژ بنهما و تیورین فهلسهفا ههبوونگهرى گهلهك هزر و رپهروین نازادى د ئەقى ههلبهستى دا ههنه، دهمى ههلبهستخان دبیزیت (لههیا تیهنهكا سۆتى) مههم ژ تیهنا سۆتى ئەو ههموو هیقى و ئومید و بزاقن بو بدهستخستنا نازادیههكا رهوا، لى ئەف ههموو هیقى و بزاق ب دژایهتیکرن و دهستیوهردانین جوراوجورین ناخووی و دهرهكى دهینه لاوازکرن یان ژناقبرن. هۆزانقانی ب بیهیشیبوون، شكهستن، رهشبینی و بیئومیدی داوی ب گوتنا خو ئینایه، دهمى د دیرا دوماهییدا دبیزیت: "گههین خاڤ و بى هیقى نه".

د بهردهوامییا ئەقى ههلبهستیدا ههلبهستخان بهحسى زاروكان دكهت، لى ب شیوهیهكى وهسا كو ئەف زاروکه دگهل وان کریارین خو د نازاد نینن، بهلكو بهردهوام ترسهك دلى واندا ههیه و تهماشهى دهوروبهپین خو دكهن، هندهك جارن ههست ب نازادبوونا خو دكهن و هندهك جارن ژ نشكهکیقه ئەف نازادیهه د

ههستین واندا ژ نأف دچیت و دیسان ههست ب بندهستیا خو دکهن و ب فی شیوهی
 هزر دکهن ئەو ژ ههموو تشتی پتر بندهستن و ههه تشتتهك ب سهه وان دا زاله، ژ بهه
 هندی هه له بهه ستخان ره خنی ل ئەقی چهندی دگرت و جفاکی ب گوننه هکار دبیت
 ده بهه ره ی ئەقی تشتی رویددهت، ئەقه ژ لایه کی شه و ژ لایه کی دی شه ره نگه مه ره ما
 هه له بهه ستخانی ب تنی زاروک نینن، به لکو زاروک وه کو سیمبۆله کی بهه رام بهه ری
 جفاکه کی یان کۆمه کا که سین خودان هه زروبیرین جیاواز ژ دهه روه بهه ران هه تبهه
 بهه کارئینان و بهه دهه وام خودان هه زربین جیاواز دناف جفاکه کیدا روو ب رووی هه دهه ک
 ئاستهه نگ و گفاشتنن جفاکی دبن، ئەقه ژ ی ئیک ژ ئەوان که ریا ریه ئەه وین
 هه بهه وونگه ری بهه دهه وام دژی وی رادهه ستیت و دا کۆکی لسهه ژ نأقه رنا وی دکهت،
 ئانکو بهه دهه وام بزافا نهه یلان یان که مکرن یان ژ نأقه رنا ب ئیکجاری دههت و
 رهتدکهت، ئەق چهندی بهی رهنگی ل خواری د ئەقی هه له بهه ستی دا ره نگه دههت:

هه می تشت د خه رشن، خه رشن

بهه کفتنا خه ملا دارا

قه ماری بهه مانا خو دکهن

خه ریبیت ما چه کا بهه رشن

دگه ل پیژنه کی

ئەق خه ملا هه دچه مسیتن

ئەو زاروکین لهه دهه رگه ها چه نگانئ دکهن

بهه رین وان یین هه له وه شیاینه

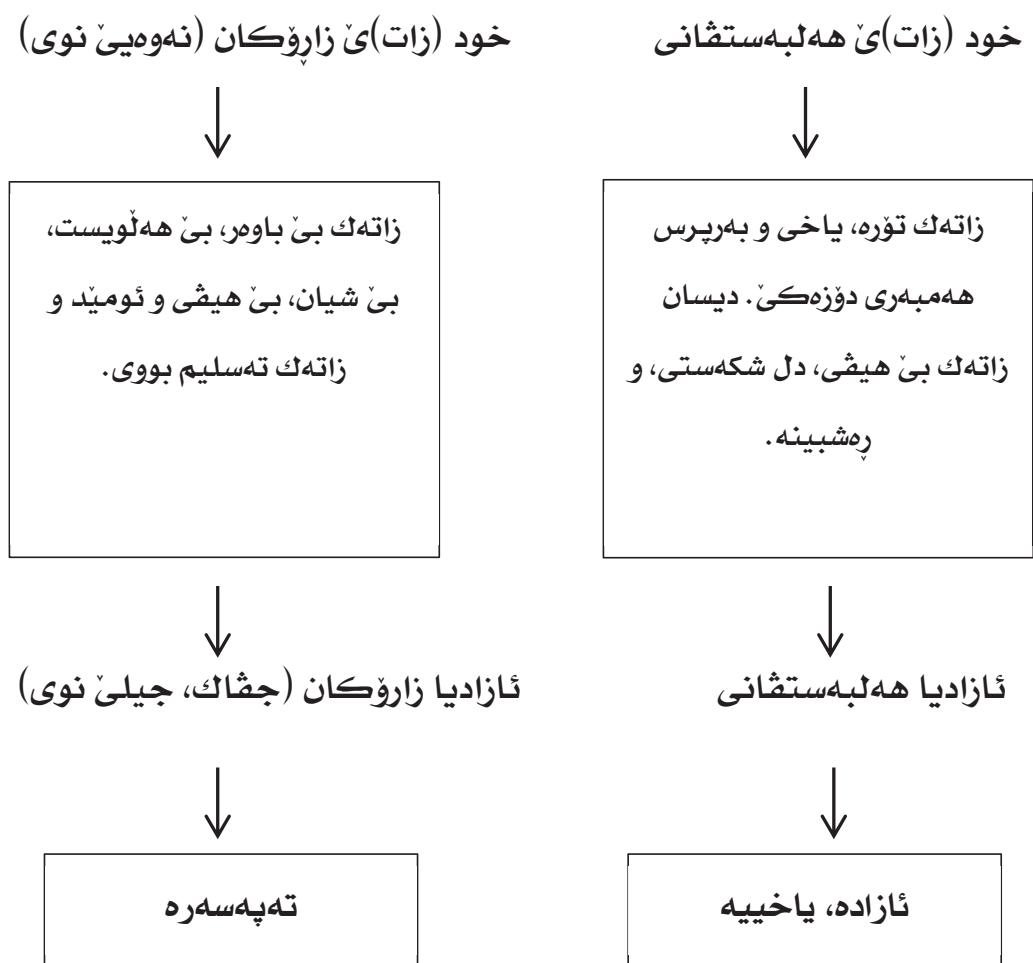
بهه ره فه ناهین

سهه ملین وان دهه له وه شیاینه

ژ چه زا دروتن⁽¹⁵⁾

دهمی ههلبهستخان دبیژیت (په‌پین وان د هه‌لوه‌شیاینه)، ئانکو گه‌له‌ک ژ ئه‌وان چه‌ز و ئاره‌زوویین وان و ئه‌و ریکین بو بده‌سته‌ئینانا ئازادیی گرتینه به‌ر، هاتینه گرتن ژ ئه‌گه‌ری زولم و زورداریا به‌رده‌وام، به‌رده‌وام دژایه‌تیا وان هاتییه‌کرن ئه‌وین بزاقا بده‌سته‌ئینانا ئازادیی دکه‌ن چ ئازادییا گشتی یان یا تاکه‌که‌سی بیت، ژ ئه‌گه‌ری ئه‌قی چه‌ندی باره‌کی گران که‌فتیه سه‌ر ملی وان ژیه‌رکو بزاقین وان د به‌رده‌وامن بو بده‌سته‌ستخستنا ئازادیی، ئه‌قه‌ژی ره‌نگشه‌دانا ئه‌وی هه‌را فه‌سه‌فا هه‌بوونگه‌ری یه ئه‌وا د پشکا ئیکیدا ئامازه پی هاتییه‌دان ، ده‌می دبیژیت: "ئه‌و که‌سی هه‌ست ب ئازادبوونی بکه‌ت به‌رپر‌سیاریه‌تیا وی زیده‌تر دبیت" .

د ئه‌قی هه‌لبه‌ستیدا دوو جو‌ره خود (زات) ده‌ینه دیتن، دیسان دوو جو‌رین ئازادیی ژی به‌رچاق دبن، ئه‌وژی به‌ی شیوی ل خواری:

هه‌لبه‌ستشان ئه‌قى چه‌ندى دووپات دكهت د هه‌رسى گۆتنيىن "په‌رين وان د هه‌لوه‌شيانه" و "سه‌ر مليىن وان د هه‌لوه‌شيانه" و "ژ حه‌زا دروتن"، هه‌رسى سيفه‌ت، بى بهابوون و بى هه‌لويستى و بى رامانى و بى شيانيا جيله‌كى نيشان ددهن. ئانكو ره‌فينه ژ به‌رپرسيارىي ل ده‌ف جيلى نوى، هه‌ستكرن ب به‌رپرسيارىي ل ده‌ف هه‌لبه‌ستشانى. ئانكو ژ به‌ر هه‌ول و بزاقين به‌رده‌وام ئه‌ف كه‌سيىن دقين ئازاد بژين ماندوو دبن، لى هه‌ر ژ لقينيىن خو راناوه‌ستن و به‌رامبه‌ر ئه‌وان كه‌سان رادوه‌ستن ئه‌قين بزاقا بنده‌ستى و كوشتن و نه‌هيلانا هيثيىن ئازادبوونا وان دكهن، لى ئه‌ف رادوه‌ستانه نه ب شيوازه‌كى توند و شه‌رانگيزى يه به‌لكو ب شيوه‌يه‌كى ئارام و لسه‌رخو و دى گه‌هنه ئه‌نجام و ئارمانجا خو ئه‌وژى ئازاديه كو ب "ده‌وله‌ت" ئاماژى پى ددهت و پشتى هنگى راسته‌وخو ئاماژى ددهته روخانا هه‌ست و هه‌لويستين دوژمن و زۆرداران ب گۆتتا "بفите‌كا دى ده‌وله‌ت مرن" ديسان ئه‌فه‌ژى دبите ره‌نگشه‌دانا ئيك ژ گرنگترين بنه‌مايىن فه‌لسه‌فا هه‌بوونگه‌رى د ئه‌قى هه‌لبه‌ستيدا.

د به‌رده‌واميا ئه‌قى هزريدا د ئه‌قى هه‌لبه‌ستى دا هه‌لبه‌ستشان دبىژيت:

ئه‌قى شه‌قى

گيانى من

ده‌ريزا چيكا خويىنا من

مژويلانكيىن من ئه‌نتيتتن

دى بريارىن زيق گه‌هينن

بريارن دى رويى روژى كه‌نه وهرپيچك

بشيىن و ژ نوى نژينن

دى بفите‌كى ده‌وله‌ت بن

و بفите‌كا دى ده‌وله‌ت مرن⁽¹⁶⁾

د ئەقى پارچیدا هەلبەستخان داخووا نەهیلانا زولم و زۆرداری دکت، دەمى بەحسى زارۆکان دکت مەرەم ژى ب تنى زارۆک نین، بەلکو زارۆک کرىیه سیمبۆلەك بۆ هەموو مرۆقان و هەر كەسەكى ل سەر ئەردى د هەر جفاكەكیدا بیت ب مرۆق دینت و دقیت ب مرۆقايەتى سەرەدمرى دگەل بەیتە کرن و نابیت ب قى شیوازی بهینە بندەست و تەپەسەرکرن و ئەنجامدەر و رىخۆشکەرىن پەیدا بوونا ئەقى رەوشتى شەرمەزار دکت و ئەو دینت هەر دى رۆژەك هیت و ئەو كەسە دى سزایى خۆ وەرگرت و دى ئەق بارودۆخە ل سەر وان بەرۆقاژى بیت و ب چ رەنگان و ب چ بیانوویمان ئەو نكارن خۆ ژ قى چەندى بى گوننە بەدەنە دیارکرن و ئەو ب خۆ دى كەقنە بەر دەستى ئەوان كەسىن وان زۆرداری ب سەردا دەسەپاند و دى بى دەسەلات مین:

دى قەلەرەش دگەل رىقاسا رەمانى كەن

چلخانا زاھدا قەكەن

بەرى دادەن كەلەخەكى، بەرى بفرن

دقى شەقى دا

هەمى شەمۆ دى لەبیزن

جوانى. هۆنەردى بن شینوارین قەرەچا⁽¹⁷⁾

دەمى ئەم ل گۆرەى هزر و بنەمايین هەبوونگەرى تەماشەى ئەقى چەندى دكەين و شرۆقەبکەين، ئەم دشىين بيژين رامانا وى ئەو هەر كەسى ژ بزاقين خۆ بۆ ئازادبوونى رانەوہستيت، يى ئازادە يانژى دى ئازاد بیت، ئەو كەسى ئازادىيا وى تىكدەت دى بیتە تەماشەقان و بينەرى ئەقى ئازادىي و ب هیچ شیوہیەكى نەشىن جارەكا دى دەستكارىي تیدا بکەت و هەموو بوویەر و لشىين وى يین بەرى هنگى دى بنە رابردوویەك كو ب هەر شیوازەكى هەبیت خەلك، كەس، مرۆق رىكى نادەن ئەق ئازادىە ژناق بجیت، هەر كەسەكى بەرى هنگى خۆ ب سەرکردە ددا نیاسين و

زولم ب ناڤی سهرکردایه تی ل خه لکی دکر، دی هه موو تشت و دهسه لات ژ دهستان
 هیته ده رئیخستن و هه موو هزرین وان زورداران دی بنه خه یال. ههروه سا د بهرده وامیی
 دا هه لبه ستخان (محسن قوچان) دبیژیت:

هه می هزر

لسهر کیفانکا دی بن تشر

دپاشیلا ده می دا رزن

دلئاقایی دی کوچ بیتن

هه چیی خو تیر نیاسیبیت

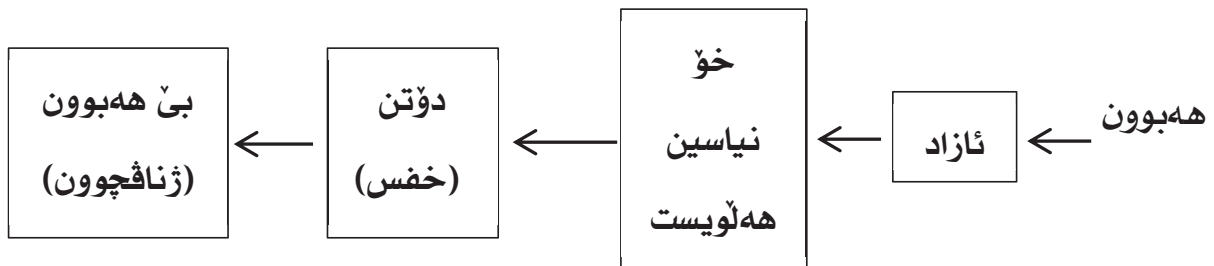
هه چیی خو نیر نیاسیبیت

دی (خفس) لی بیتن

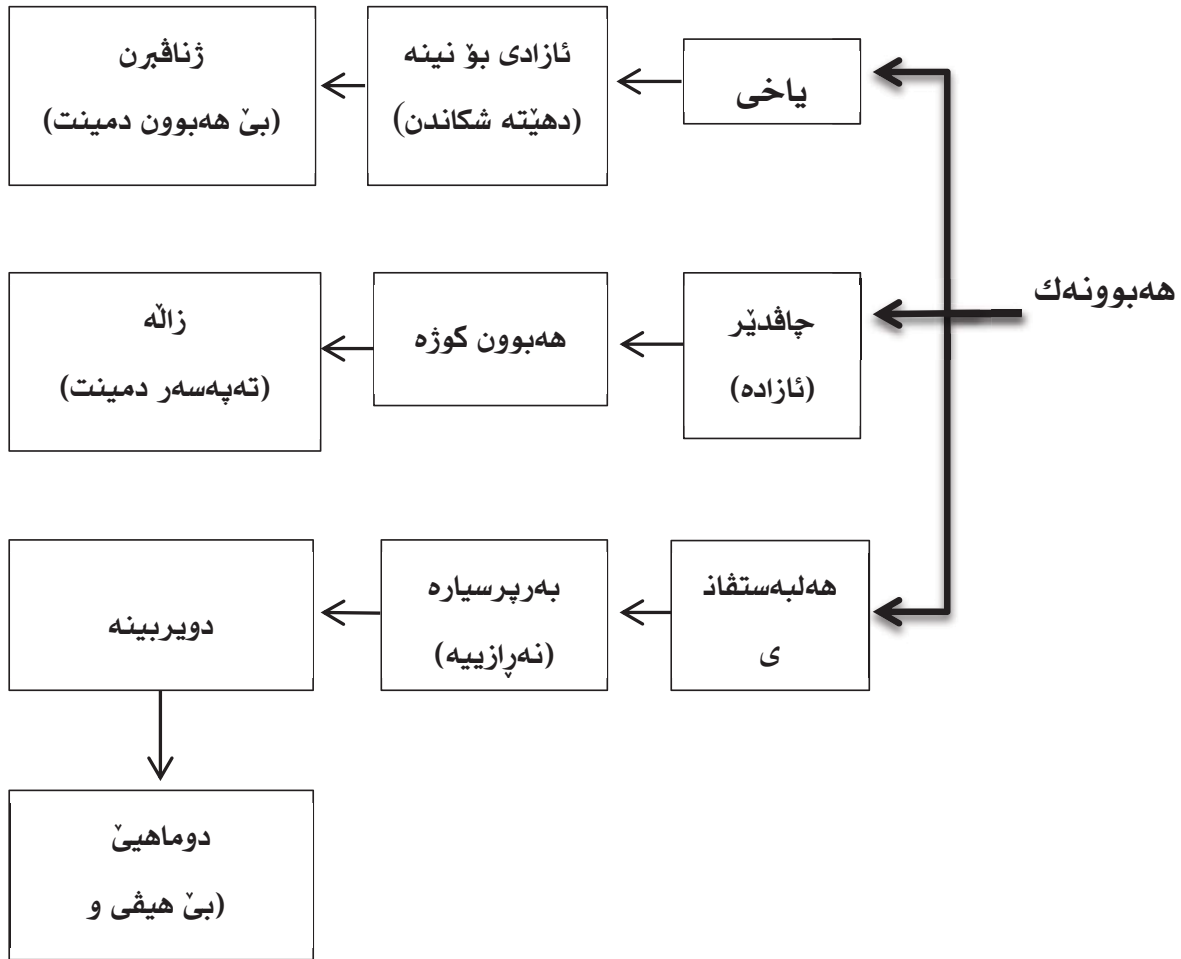
دی هیین دو تن

دی بن بزنی⁽¹⁸⁾

هه بوون د نهقی نموونیدا بشی شیوی لخواری دهر دکه قیت:

دیسان سی جوړین ههبوونی بڼ شیوی لخواړی دیاردین:

ههلبهستفان ئەفان بزاقان بو بندهست خستنا جڭاکي ب بزاقين بی مفا و نه ژ ههژی دبینت، ئەو وەسا هزر دکەت هەر دی ژ ئەفی چەندی پەشیمان بن و خەونین وان دی بنه چەك و ل دژی وان دی هینه بکارئینان، چونکی جڭاک و خەلک بهیزترین دەسلاتە لەوما ههلبهستفان جڭاکي ب (با) وەسف دکەت، لی دیسان ل دوماهیکا ههلبهستی ناماژە ب بندهستیا جڭاکي و زۆرداریا دگەل وان دهیته کرن دکەت، دگەل بزاقين نازادبوونی دیسان جڭاک هەست ب ترسەکا مەزن دکەت هەتاکو دەرفەتا رزگاربوون و سەرخوہبوونی ژ دەستی زۆرداران دبینن، و دگەل

ئیک دیسان بانگ دکهن (ئازادی... ئازادی). دیسان د بهردهوامییا ئەقی
ههلبهستییدا دبیزیت:

بی هۆدهیه ئەق رکمانا دگهل بای دبیتن

یی رکمانی دگهل بای بکهت

دی بهند بیتن د مالبجیکی دهیکا خو دا

پیسە دی کهنه کیز گولک

چونکه دبیزن:

ئەقین خهونین مهزن قی ههین

خهون دزن

ههیی و نهیی یین ب سییکا گومانی قه

پیرهژنین چاق لدهرن

لسه رتلیا خو دلەیزن⁽¹⁹⁾

بکارئینانا سیمبول و هیمایین ههبوونگهری د ئەقی ههلبهستییدا باشتین
رپک بوو ئەم برپکا وان بهرهق ناخویا ههلبهستی بچین و بنهمایین ههبوونگهری
تیدا دهست نیشان بکهین، ب تاییهت بنهمایین گریدا ی ئازادی.

د ئەقی ههلبهستی دا و ب تاییهت د ئەقی کویلیدا دهمی ههلبهستشان
دبیزیت "بو هۆدهیه رکمانا دگهل بای دهیته کرن" دووباره مه بهرهق زۆرداریا ل
خه لکی دهیته کرن دبهت، ئەقجا ئەق زۆرداری ژ لایی دهسه لات ب گشتی یان ژ
ناخویا جفاکی بیت، گرنه ئەوه ئەق زۆردارییه ژیا نا تاکه کەسی ئالۆز دکهت
و دژی ئازادییا تاکه کەسی رادوهستیت، ههبوونگهری ئەقی چهندی ب هه موو رپک و
رپرهمان رهتدکته.

ب هەر رهنهگهکی ههبيت ئەهف زۆرداری یا بهردهوام نابیت چونکی (دهسهلات،
 ئایین، دهرههگ و ...هتد) پیدقییه د بهرژهوهندییا جفاکی ب گشتیدا بن و د
 ههمان دهمدا نابیت ریکی ل ئازادییا تاکهکەسی ژى ئالۆز بکهن، ههروهسا دهمی
 ههلهستهستان دبیژیت "دهولهت ... دهولهت" "دهولهت ... دهولهت" ههز و قیان و
 بزاقین وی بو ئازادییهکا رهها دیاردبن، ل قیری دیاردبیت ههلهستهستان ژبندهستی و
 زۆرداری بیزاربوویه و ب شیویهکی نهراستهوخو دبیژیت مه ئازادی دقیت و ئەم ژ
 بزاقین خو بو ئازادیی راناوهستین و هەر دی بهردهوام بم، د بهردهوامییا ئەهفی
 ههلهستهستیدا دبیژیت:

ئەهف بچیکین لهر دهرگههی چینگانی دکهن

نه دوهستن و نه تهنا دبن

نه جارهکی کپ دبیت بیژن

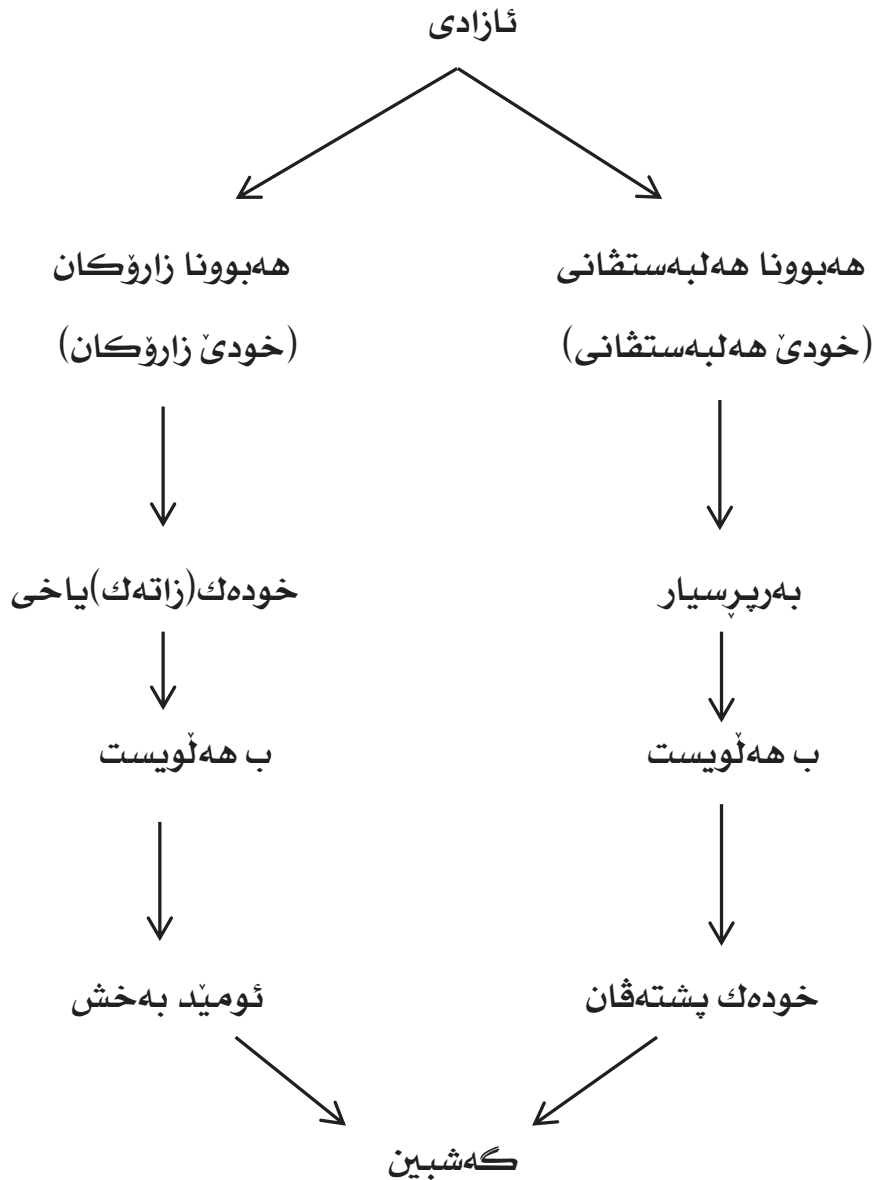
یین بوینه کورس و

سترانهکا بسههم دبیژن

((دهولهت... دهولهت))

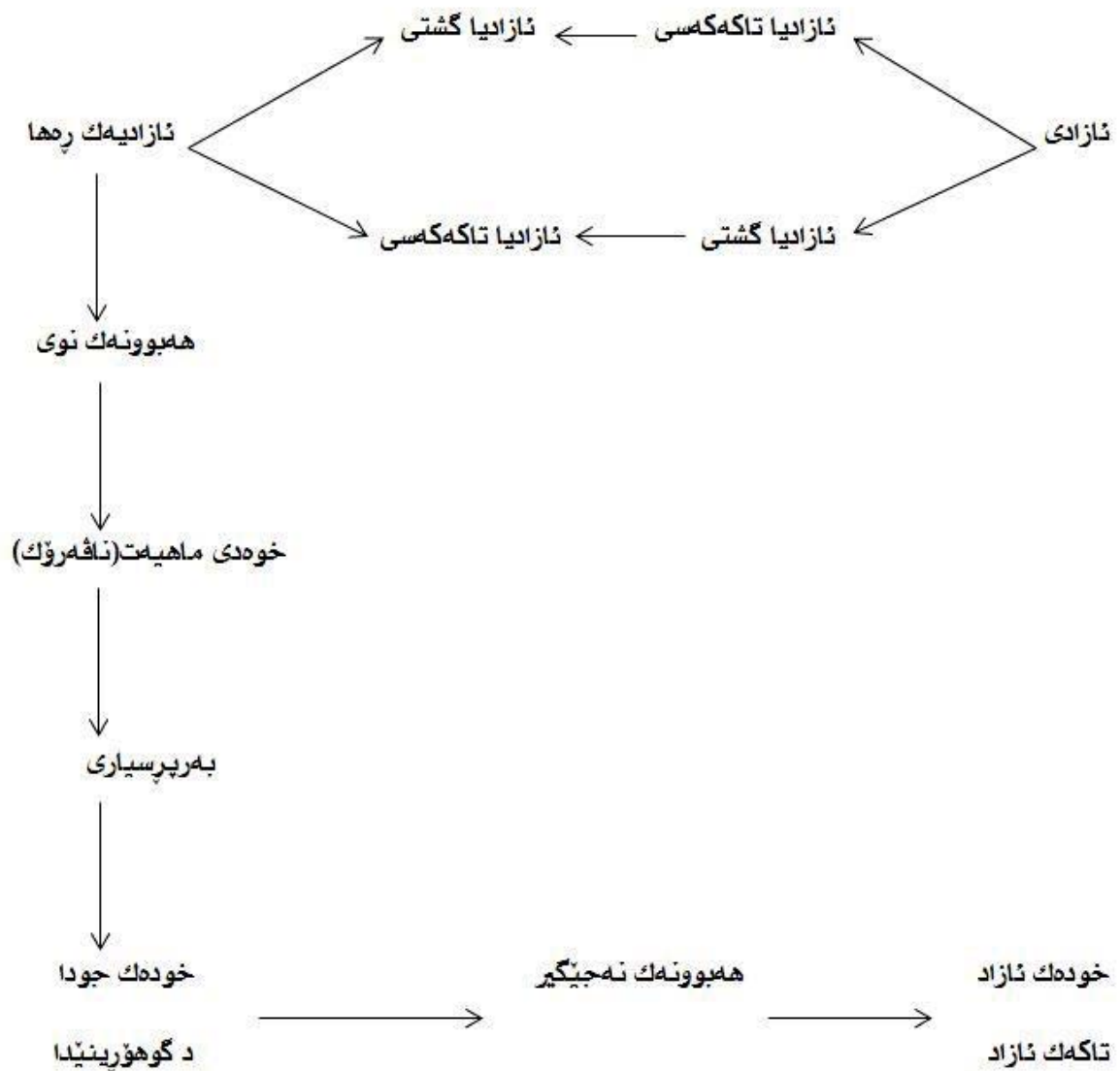
دهولهت... دهولهت))⁽²⁰⁾

ئەو ئازادىيا د ئەقى ھەلبەستىدا رەنگشەدەت، دشىين د ئەقى خشتى
 لخواريدا، پتر رۆن بکەين:

ژلايەكى ديشە ئەم دشىين بيژين ئەف ھەلبەستە دگەل بارودوخى ھەريما
 كوردستانى ل سەردەمى زولم و زوردارىا رژيما بەعس دگونجيت، لەوما رەنگە مەرەم
 ژ ئەقى ھەلبەستى و ويئەيىن د ئەقى ھەلبەستىدا بزاق و خەباتا بەردەوام يا كوردان
 بيت ژبو ئازادبوونى ژ بندەستى زورداران و ب تايبەن ئەف ھەلبەستە ل سالا (1999)
 ھاتييه نئيسين، ئانكو ھەفدەمە دگەل سەردەمى دكتاتور (سەدام حسين) دەسەلات

ل کۆمارا عیراقی دکر، و ئاماژە دایە ئەوی چەندی ئەق بزاق و خەباتە دی ئەنجامەکی باش ەبیت، ل قیرە ئاساییە ئەم بیژین ئەقە ئیک ژرمان و وینەیین ئەقی ەلەبەستیە دکەفتە دبن چارچوقی بابەتین ەبوونگەریدا، چونکی د ەبوونگەریدا گەلەک جارن ب ریکا ئازادیا تاکەکەسی نئیسەر یان مرۆق ب گشتی بەرهق ئازادیا جقاک یان ئازادیا گشتی دچیت و گەلەک جارن زی ب ریکا ئازادیا گشتی بەرهق ئازادیا تاکەکەسی دچیت، بشی شیوازی ل خواری د خشتەیدا دیار:

2.1. ئاغایی من:

د سیسته می دهسه لاتداریا ئاغا و بهگان دا هه موو تشت ل ژیر دهسه لاتا وان بوو و دقیا خه لک د بهرژمه وندیان وان دا کاربکته و بئاخسیت، ئهوان بهردهوام زوئم و زوری ل خه لکی دکرو خه لک دبن دهستی واندا بوو.

هه لبه ستقانی د ئهقی هه لبه ستیدا قیایه ئهقی چهندی بهرچاڤ بکته و ئاماژی بدهته وی سته م و زوریا ل خه لکی دئیتته کرن، ئانکو قیایه بیژیت ل ئهقی سهردهمی و د ئهقی بارودوخیدا وهکو مروڤ سهردهمی دگه ل خه لکی ناهیتته کرن و هه موو ب سته مکارانه دبنه بهنده بو چینا ئاغا و بهگان و ئاغا وهکو داگیرکهر دایه دیارکرن، و د هه مان دهمدا وهکو ئاگه هدارکرنه ک گه هاندییه ئاغایان و گوتییه ئهڤ چهندا ژلایی وه ڤه دهیتته کرن کریارین نه دروست و د شاشن:

ئه زبه نیو ئاغایی من

سه هه مو... دارکوکی سه ری من

ئی دهی بوو

نه خوشی بوو

دهمی خوینی سه ر دبرن

رهڤه ندیا مال باردکرن

بویکین گوندی دبوونه بی ژن

ژنه چاریا خو دوو شوی دکرن

نازدارا من

ب روئدکین چاڤا هه ڤیر دکرن

تو... ل بهریا خو راوستا بووی

نیچیرقان بووی

ل ئاقین شیلی نیچیر دکرن⁽²¹⁾

هه‌موو ده‌مان د ئه‌نجامدانا هه‌ر کاره‌کیدا هه‌ست ب ترس و له‌رزه‌کا مه‌زن
 دکر و خه‌لک ژ نه‌چاری لدویف ریبازا وان دچوو، ئا‌غایان چ گۆتبا یان چ بیژن
 خه‌لک په‌سه‌ند دکه‌ت چ ب خوۆشی یان نه‌خوۆشی بیت. ئه‌و هه‌بوونا (خود)ی بشی
 شیوازی ل خواری د ئه‌قی هه‌لبه‌ستیدا دیاردبیت:

د پارچه‌کا دیدا ژ ئەقی هه‌لبه‌ستی، هه‌لبه‌ستشان ئاماژی ددهته رابردوویی
ئاغایی و بزافکرییه ب شیوهیه‌کی روو ب روو دگهل ب ئاخسیت و هیرش و زۆرداری و
زیانی و ب هاریکارییا ره‌شه‌ک و زه‌لامین خو گه‌هاندیییه خه‌لکی؛ به‌رچاڤ بکه‌ت و
ئه‌وی چه‌ندی ژ ددهته دیارکرن کو وی دوور ژ کار و کریاریین مرو‌فایه‌تی (بابه‌تی
سه‌ره‌کیی هه‌بوونگه‌ریی) سه‌ره‌ده‌ری دگهل مرو‌فان کرییه:

ئه‌و دهی بوو

دهمی پاپۆرا فان خه‌ما

ژ ده‌ریا کو‌فانا ده‌رکه‌تی

ته هیرشین دژوار دکرن

هه‌وار ب ملله‌تی که‌تی

ژنین مه‌مک شیر ته سو‌تن

سه‌هم ب سه‌ری مه‌هه‌میا که‌تی

دایکا من ئاخینک دکه‌لو‌تن

هه‌کو هه‌وه چیا دسو‌تن

ته لبه‌ری پاپۆرا خه‌ما

وه‌ک چرچرکا ستران دگو‌تن

ره‌زی لبه‌ری باله‌ته

ته کر شیلماق و سیلماته

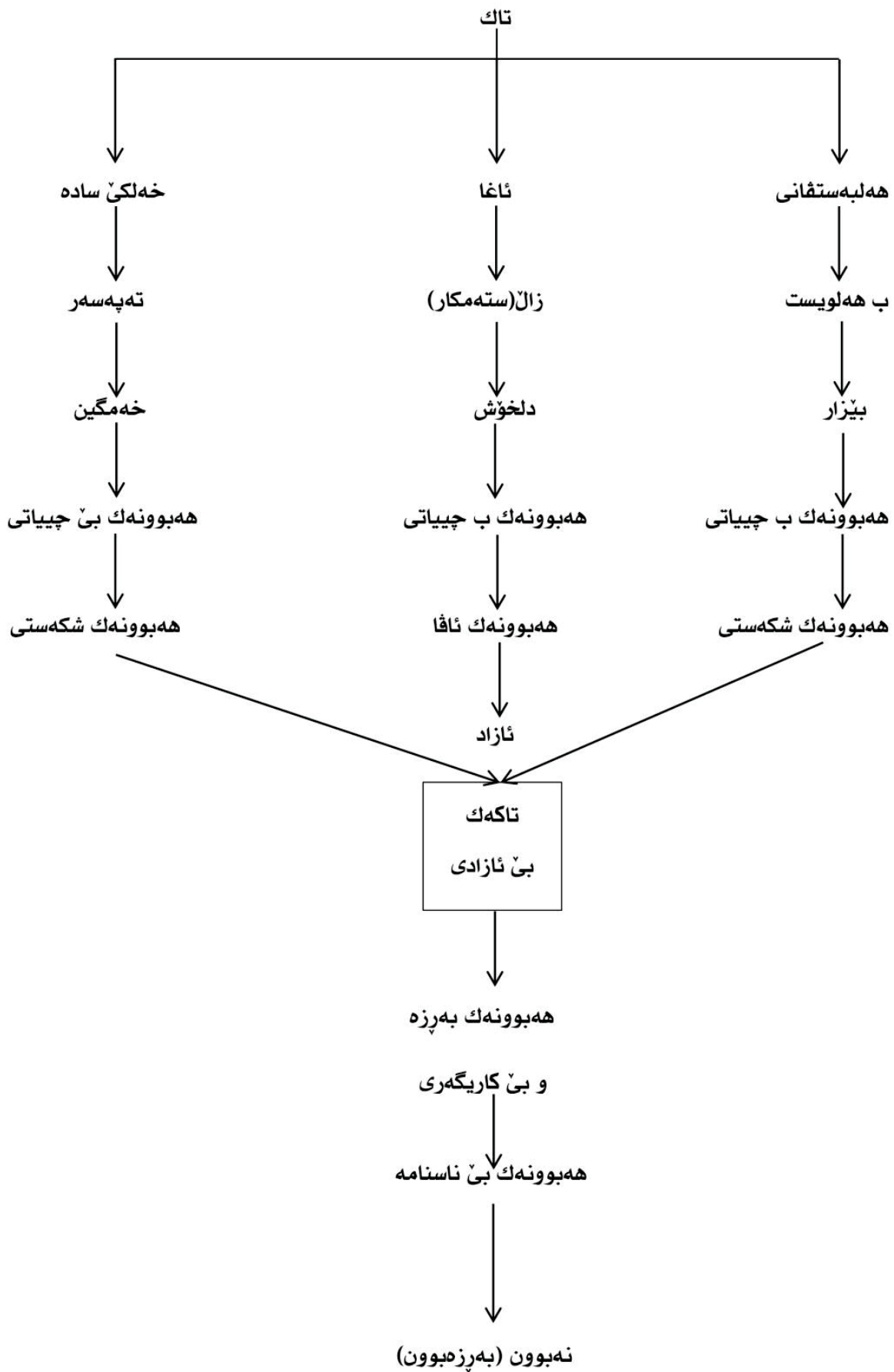
ئه‌ز پی دحه‌سیام یا ددی ته

لی چ بکه‌م؟

مشک و مار هاتن هاری ته⁽²²⁾

خه لک و مروڤان بهردهوام ترسهک بهرامبهری ئاغایان هه‌بوویه و هه‌موویان
ئاخینک لسه‌ر ئه‌قی ترسی دهردبرین، لی دگه‌ل هندئ هه‌ر ئاغایه‌کی پشته‌قان و
هاریکارین خو هه‌بووینه و ب هاریکاریا وان شیایه بتر به‌سه‌ر خه‌لکی زال ببیت و ژ
شیانین خه‌لکی ئاسایی کیم دکر و خه‌لکی ژئ نه‌دشیا و نه‌شین بژین وه‌کو
(مروڤ) چونکی دهرفته‌تی ژیانئ ب ئازادانه نه‌بوویه.

ديسان ئه‌و تاکین کو د ئه‌قی هه‌لبه‌ستیدا دیاردبن و هه‌بوونا وان، دشین
ب شیوی ئه‌قی خشتئ ل خوار پۆلین بکه‌ین:

مەرح نینە دەمی ھەلبەستخان دبیژیت (ئاغایی من) مەبەست پی ئاغا بیت،
 بەلکو رەنگە مەرەم ژێ کەسەك زۆردار بیت یان کەسەك زیانکەر بیت چونکی ئەق
 جۆرە کەسە ژێ زۆری ل خەلکی دکەن و زیانی دگەهیننە خەلکی، یان ھەر جۆرە
 کەسەك کو ب نامرۆفانە سەرەدەریی دگەل مرۆفان بکەت، رەنگە ژێ کەسەك
 ھەبت و قیابت زیانی بگەهینتە ھەلبەستخان یان زۆرداریی لی بکەت و ھەتا
 رادەییەکی زیان گەھاندبیتی، لی دگەل ھندی ئەو بیدەنگ نابیت بەرامبەر ئەقی
 چەندی و دبیژیت ئەق زیانە ناھیتە ژبیرکرن و ترس و دلەراوکی نامینت چونکی دی
 رۆژەك ئیت وی ئەق دەسەلاتە نامینت و نەشیت ئەقی تشتی نۆکە دکەت بکەت،
 ھەلبەستخان خو بو وی ناشکینیت، ھەرچەندە ھەتا رادەییەکی ھەست ب ترسی
 دەھیتەکرن، لی ب شیوہکی گشتی ھەموو ترسەکی ژ دلی خو دەردئیخیت و
 بەرامبەری وی رادوہستیت و دبیژیت:

خۆ بستە نەکە

نە لەیزە

کەیفی نەکە

ئەگەر بزانی

لەشکەری تە شلخا میشانە

بەلگین چلی و خیزی چەمانە

ئومبارین تە

پری ناپال و بەرکین تۆپانە

ناق چاقین تە

برسیە، لەرزۆک و تانە

فەرمانا تە

مەژیی سەرانە

ئەز نارەقەم

كو بابى من

يا گۆتیه من

يا كیم نەدانه

ها چ نەما

دى رۆژ هەلیت

دى لېەر حەلیین سەرین شەما

دى ژنوی ئاڤا کەین دەما⁽²³⁾

هەلبەستخان بزاقى دكەت، ئەقان گۆتەنەن وەكو ئامۆژگارى ئاراستەى
ئاغا يانژى ئاراستەى هەموو كەسىن زۆردار بکەت، ئەوى دقيت خەلك ب ئازادانە و
مرۆقاتى ژيانا خو ببۆرىنن، ئامازە دا وى چەندى ژى چاوا مرۆڤ ب ئازادى دەيتە سەر
دونيايى، پيدقييه وەها ب ئازادى بژیت، هەر چاوابیت رۆژا ئەوى كەسى ژى دى هیت
ئەوى بندەست و دى ژ ئەقى بارودۆخى زولم و ستەمكارىي رزگاربيت و ل وى دەمى
ئەو كەسى زۆردارى ل وى دكر دى چ بەرسف بو وى هەبيت؟ دى بيانوويا وى بو خو
قورتالكرنى چ بيت؟ دى چ بەرسف بو وان كەسان هەبيت ئەوين نۆكە ب سەر وى دا
زال بووين. د پارچەكا دى ژ هەقى هەلبەستیدا دبىژیت:

ئەفجار توو، رويشى دوو شەقى

بيژه من دى كووقه رهقى

تە نەدزانی

بابا دكوژى

دى هەر مینن ل شوینی نەقى؟

تە نەدزانی

به فر سه رما خو ناهیلیت،
 ئەمەین به فر، ئەمەین کەفی؟
 دێ هەر رۆژەك نۆی هەلیتەن
 کو تو تازە دگەل خو بکەفی
 نیزیکه رەنگە ئەف شەفە
 ئاشقانی مە بزقریتەفە
 دێ زقریت دگەل دەنگی دلا
 دگەل ئاوازی بولبلا
 پری گوری کەت فان ملا
 دێ لی رامووسم دوو روویا
 دا لناف مە تیڕکەت برسیا⁽²⁴⁾

ئەو تشتی د دەستی دکتاتۆر و زۆرداراندا دێ کەفتە دەستی خەلکی
 ئاساییدا، ئەو هیچی و ئۆمیدی خەلکی هەنە دێ بجهئین، دەنگی سەرکەفتنا
 مروّقایەتییا ئازاد دێ ب سەر هەموو دەنگان کەفیت و خەلک دێ ب ئازادی ژیت،
 کەس ژ بەر بەرژەوهندییا کەسی چ کریارین شاش ناکەت، بەلکو هەموو پیکشە دێ
 بزاقی کەن ژیانەکا ئارام و ژینگەهەکا ئارامدا ب سەربەهەن و چ کەس ژبەر
 بەرژەوهندییا خو ئازادییا چ کەسی تیکنادەت.

2. مرۆڤ و مرۆڤایهتی:

د پشکا تیوریدا ئاماژه ب وی چهندی هاته‌دان، کو مرۆڤایه‌تی و ئازادی ته‌مامکه‌رین ئیکودوونه. ژیه‌ر هندی تشته‌کی ئاسایی و ژ ده‌رڤه‌ی شیانایه‌ ده‌می به‌حسی مرۆڤایه‌تی لجه‌م بیرمه‌ندی فله‌سه‌فا هه‌بونگه‌ریی د هه‌لبه‌ستی یان هه‌ر ژانه‌رکی ئەده‌بیدا به‌یته‌کرن، هه‌تا راده‌یه‌کی به‌ره‌ڤ ئاراستی ئازادیا تاکه‌که‌سی و مرۆڤان ژی دچیت. ده‌می به‌حسی ئازادیی ژی به‌یته‌کرن ب هه‌مان شیوه‌ گه‌له‌ک جارن شو‌ڤه‌کرن و ده‌رخستنا رامن و مه‌ره‌مین هه‌لبه‌ستی به‌ره‌ڤ ئاراستی مرۆڤایه‌تی دچیت.

1. 2. نامه‌یه‌ک ده‌رفالا بو (احمد فوزی):

د ئەڤی هه‌لبه‌ستییدا، هه‌لبه‌ستخان دبیریت:

ئەز مرۆڤم

نه‌عه‌فریتم

نه‌ئبلیسم

نه‌مه‌یمنکم، یی له‌ش پویتم

ئەز مرۆڤم، مرۆڤ

نه‌کو گورگه‌کی ده‌ڤ رویتم

هزار چیرۆک وه‌چیکرن

ناقین بابین مه‌لیکرن

دا میژوویا مه‌به‌رزه‌که‌ن

سه‌رین مه‌هه‌میا ئاده‌که‌ن

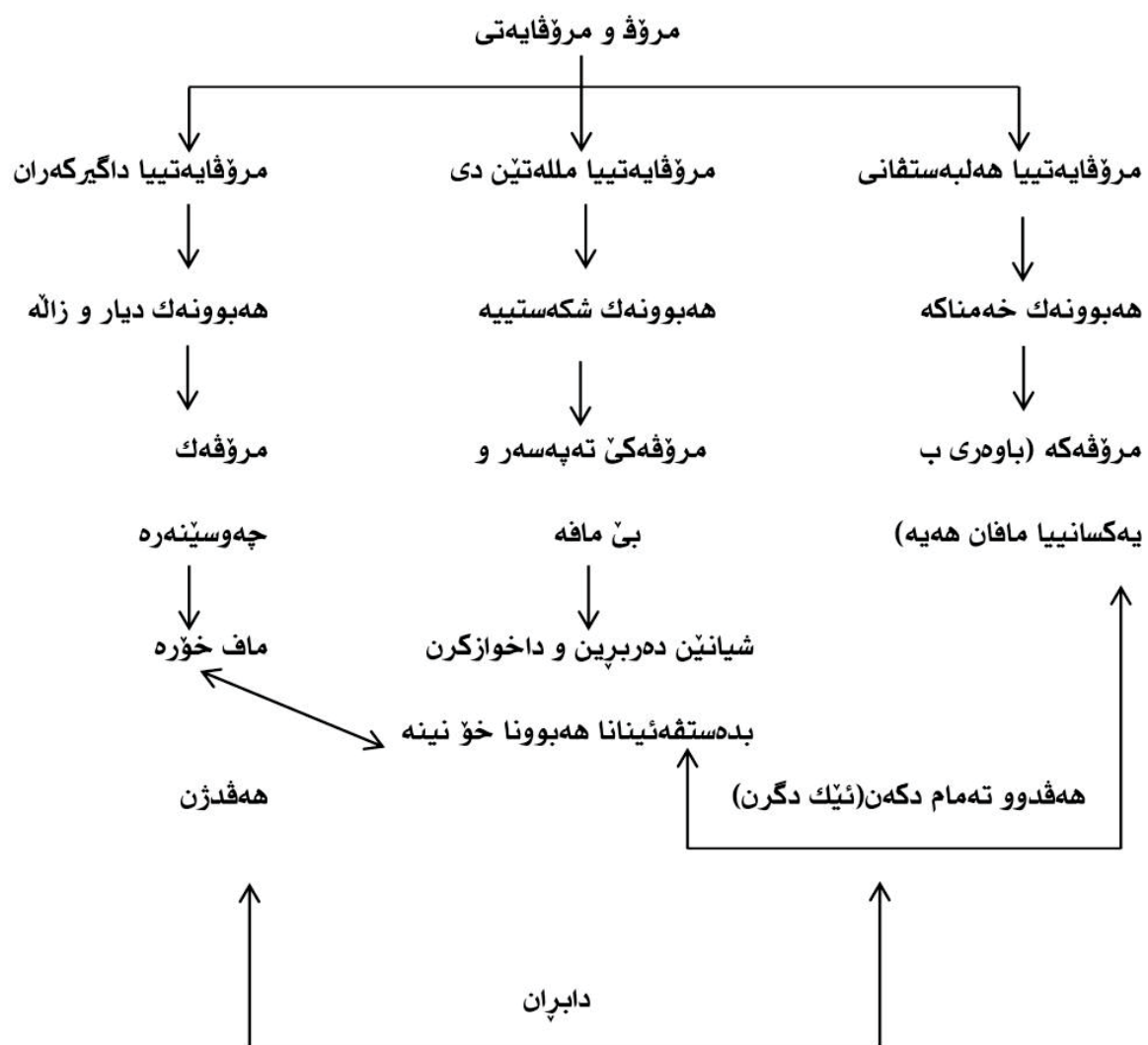
دا ب بسته‌یی

ئاخ و ئاڤا مه‌لیکمه‌که‌ن⁽²⁵⁾

د ئەقی هەلبەستیدا هەلبەستشان گەلەك نیزیکی مرۆفایه‌تییی دبیت و به‌حسی یه‌كسانیا مرۆفان دكه‌ت. ئاماژه ب ئەوی چه‌ندی دده‌ت هه‌ر كه‌سه‌کی بهیته سه‌ر دونیا‌یی مرۆفه و دقیت وه‌كو مرۆف سه‌ره‌ده‌ری لگه‌ل بهیته‌كرن، نابیت چ جوداهی دناقه‌هه‌را واندا هه‌بیت، به‌لكو پیدقییه ب ئازادی و وه‌كه‌هقی د ئیک ژینگه‌ه و له‌سه‌ر ئاخه‌کی پیکه‌هه‌ بژین، نابیت چ كه‌س یان ملله‌ت یان هه‌ر وه‌لآته‌ك بزاقا داگیركنا وه‌لآته‌کی دی بده‌ت و نابیت دیروكا چ ملله‌ت و چ كه‌سان ب زۆرداری بهیته به‌رزه‌كرن. دقیت دوور ژ کریارین گیانه‌وه‌رانه و نه‌شایسته په‌یوه‌ندی و دانوستاندن لگه‌ل مرۆفان بهیته‌كرن. هه‌لبه‌ستشان بزاقریه پتر به‌حسی خۆ بكه‌ت وه‌كو مرۆف، ئەم دشیین بیژین (خۆ) وه‌كو سیمبۆله‌ك بۆ ملله‌تی كورد و دیروك و بزاقین كوردی بكارئینایه، و قیایه بیژیت كورد وه‌كو هه‌ر ملله‌ته‌کی خودان ئاخ و ئالایه، مافی وانه د ژینگه‌هه‌كا ئازاد و دوور ژ بنده‌ستی بیژین و مافی وانه ئاخا وان بهیته لیكدان و ئەو ژیکه‌هه‌كرن و پارچه‌كنا كوردستانا مه‌زن ب خیانه‌تکارانه و زۆرداری به‌رامبه‌ری كوردان ل قه‌له‌م دایه. ئانكو ئەم دشیین بیژین هه‌لبه‌ستشان دهرپین ژ مرۆقبوونا ملله‌تی کریه بریكا مرۆقبوونا خۆ، ئانكو هه‌بوونا مرۆفی كورد و مرۆفایه‌تیا وی ب تیگه‌هی خۆ دهرئیخستییه.

ديسان دشیین ئەو مرۆف و مرۆفایه‌تیا كو د ئەقی هه‌لبه‌ستیدا ره‌نگه‌ه‌دده‌ت، دابه‌شی سی جۆران بکه‌ین، زیده‌تر لدویف ئەقی خستی لخواری
 ئاشکه‌رادبیت:

(قوچان)ی ژبلی (خۆ) وهکو مرۆڤ ڤایه وهکھهڤی و یهکسانییهکی دناڤهرا ههموو مرۆڤاندا دروست بکته، ئەڤجا ئەو مرۆڤ ب چ شیوه و شیواز هاتبیته دروستکرن، دیسان ئەو چهنده دایه دیارکرن ههر کهسهک یی ئازاده چ ئایین بیت یان ل چ جهی بیت، ههر کهسهک یی ئازاده چ جهی بو ژيانا خو ههلبژیریت، لی پتر خوه نیژیکی ئاراستی ئایینی کرییه و خواستییه ئەم ئایینی خو بو پتر نیژیکیبون و پیکشه ژيانی و پاراستنا یهکسانی بکاربینین، بهحسی جهی ژيانا مرۆڤان کریه و ڤایه مرۆڤ ل ههر جههکی بژیت کارتیکرنی ل مرۆڤایهتیا وی نهکته، بهلکو ڤایه پتر نیژیکی مرۆڤایهتیی بیت و پتر ههست ب مرۆڤبوونا ههموو کهس و ههموو مرۆڤان بکته و پتر ههست ب مرۆڤبوونا خو بکته و ب وی مرۆڤبوونی

په یوه ندى و سه رده مریی لگه ل خه لکی بکه ت. (قوچان) ی بزاق کرییه مرو فان نیژیکی
 خواندنا دیروکا گه ل و جیهانی بکه ت، به لکی بو وان دیاربیت چه ند شو رهش دژی
 کوردان هاتینه نه جامدان، لی چ جار ان کوردان هیرش نه کرییه سه رچ که س و
 ملله تان و خواستییه هه موو ده مان بهرگریکار بن و بهرگریی ژ ئاخ و ملله تی خو
 بکه ن، دیسان کوردان نه قیایه چ جار ان که سین نه ژ هه ژی ب ده ستین وان
 بهینه کوشتن، نه قه ژی گو پیتکا مرو قیایه تییا هه بوونگه رییه ده می خو ه پاریزی و
 زیده گاقییی لسه ر مافی چ که سان نه که ی، قوچان ژی بو نه قی چه ندی دبیزیت:

نه ز مرو قم

چ یی ره شبم

یان یی سپی بم

چ بسلمان بم

یان جوی بم

چ ل نه مریکا

یان ل کوردستانا ترکی بم

چا ق کوره بن یی چه زنه که ن

بلا بهر په ری میژوویی قه که ن

جاری دا زارده شت باخسیت

نه گهر ژ من باوهر نه که ن

باوهر بکه ن

زارده شت نه مر

هیشتا یی دژیت و

خوینا سپارتا کو سی

د که هین من دا، ده ییت و دجیت (26)

هه لبه ستقانی خوه ب دلخۆشکهر دیتییه ب شکه ستنا ههر دکتاتۆره کی و
ب سه رکه فتنا ههر بزاق و شۆره شه کا ئازادی یان شینبوون و فه بوونا ده رگه هی
ئازادی و گه شبینی، دیسان خواستییه ههر کهس یان ههر ملله ت یان ههر
وه لاته ک ل ههر جهه کی بیت چ هیقی هه بیت د چارچۆقی مرؤفایه تییدا بجه بهییت و
به رامبه ری نه فی چهن دی خو گه شین دینت و دبیریت:

ژ که یفا دهه ژیم

چهن د شۆره شه ک ل نیقا نه فریقیا سه ردکه فیت باومه رکه ن

که یفا من دهییت

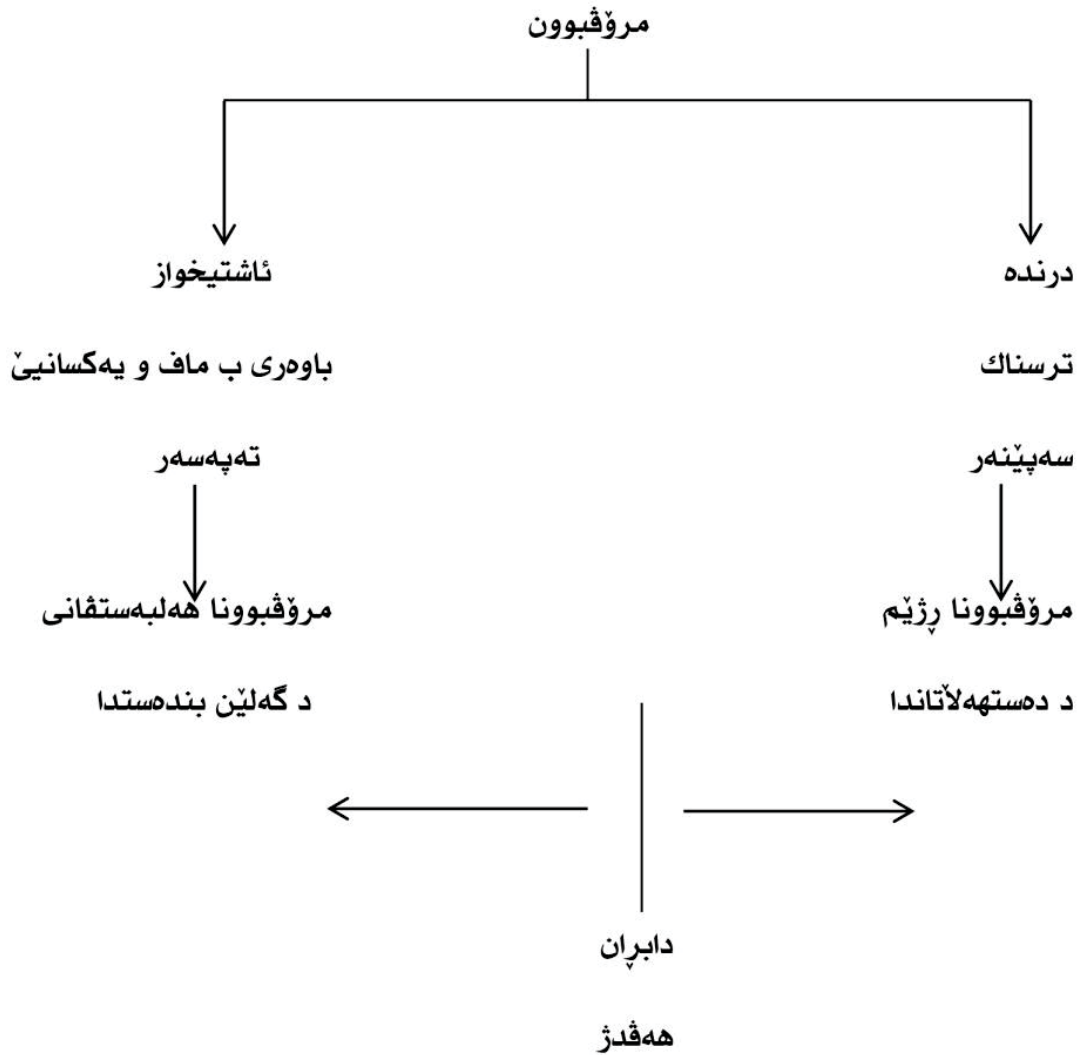
چهن دی کولیلکه ک دبشکمیت

چهن د بچویکه ک

ل هندا چینی

ژنویکا بوهستیکا دکه فیت⁽²⁷⁾

مرۆقبوونا د ئەقی هه‌به‌ستیدا، دی بریکا ئەقی خستی لخواری زیده‌تر به‌رچا‌فکه‌ین:

د هه‌مان ده‌مدا (قۆچان) خو ب خه‌مگین و دلای دینت ده‌می زیان دگه‌هیته‌ مرۆقان ل هه‌ر جهه‌کی دنیایی بیت، خو ب خه‌مخۆر دینیت ده‌می که‌سه‌ک زۆری ل که‌سه‌کی دی دکه‌ت یان ده‌می ملله‌ته‌ک زۆری ل ملله‌ته‌کی دی دکه‌ت دیسان دژی هندییه‌ ده‌سه‌لات زۆری ل کی‌م ئایین و کی‌م نه‌ته‌وه‌یان بکه‌ت د وه‌لاته‌کی ده‌ست‌نیش‌ان‌کریدا و د‌مه‌باره‌ی ئەقی چهن‌دی ژی دب‌یژیت:

ل هندای چینی
ژنویکا بوهستیكا دكه قیت
چهند جارەكا
ئاڤا رابووی
مالا هندیا د هه ریفت
ژن عه ره بهك ژ برسای بمریت
چهند پۆلیسهك ل رۆدیسیا
كهقل ره شهکی بكوژیت
بی شه له رزهك ل نیڤا چینی بهه لپه قزیت
بی هئا سوۆتی ژئی بفریت
ل شاخی چیا یی مه تینا
ل ناڤ هزار گول و نه سرینا
دئی من دگریت برینا
گه لۆ بی هئا من چك دبیت⁽²⁸⁾

ئەف بوویەرین (قوچان) ی بەحسکرین ژ بوویەرین بەریه لاقن دناف تەفایا
 مللەت و چینین مرۆفاندا، ژبەرەندی قیایە ئەفی چەندی بەحس بکەت و ب هەموو
 شیوازەکی رەتدکەت ژبو هندی ئەف کریارە بەینە کیمکرن یان ب ئیکجاری دناف
 جیهانا مرۆفایەتییدا نەمینن و پیدقییە هەموو مرۆف دگەل ئیکودوو وەکی ئیک
 بن و ب شیویەکی یەکسان دانوستاندن و پەیوەندیی دگەل ئیکودوو بکەن.
 هەرەسا د ئەفی هەلبەستییدا، هەلبەستقانی باس ل گەلەک مرۆف و هەبوون و

شیویەیی مرۆفبوونی کریه و بەرچاقرینە، دی د ئەفی خشتەیدا دەینە دیارکرن:

2.2 بناله:

ههلبهستان (محسن قوچان) دئهقی ههلبهستی دا بزاقکرییه رووی
راستهقینهیی هندهک مرؤقان بدهته دیارکرن. گهلهک جارن هندهک کهس
کریارین دوورژ مرؤیهتییی لگهله مرؤقان یان لگهله ههلبه وونهومرهکی نهجامدهن،
لی لگهله هندی ئەو ب خۆ ب ئەنجامدانا ئەقان جورهکریاران یی ئارام نینه و
بهرامبهری کریارین خۆ ههسته ب نا ئومیدی و رهشبینیی دکهت و بهردموام بزاقا
ل خوه زقرینی دکهن؛ داکو ژ ئەقان کریاران دوورین و ب مرؤقانه ژيانا خۆ
ببۆرینن، لی ئەقی چهندی ژی دهم دقیت و ببۆرینا دهمی دزقرنه سهه ژيانا خۆ یا
ئاسایی و ژئهقان پیرابوونین نه شایسته و نه مرؤقانه دوور دکهفن :

ب هیجهتاریفاسا و چهقری

کا چهنده برسپیهک نالیه

ژ سهرمایا دهههیی بهقری

کا چهند شهق هاتینه و چووینه

ئهق مرؤقه بوویه مرؤق

کا چهند زاروژ دایک بوونه

هند بناله

هندی ههبت لی شوینا ئەورا

ببیت دوکیلا فروکا

بارانا سوتنی لیکهن

هندی مابیتن کارخانهک

ل جه شهکروک و پهروکا

ناپال و میکروبا چیکهن⁽²⁹⁾

پشتی ئەقی چەندی ژى ھندەك مرؤف ھەنە، ئەو ب خۆ دژيانا خۇدا فيرى ھندى نەبووینە ب ئازادى بژین یان داخووا ئازادى بکەن. بەلكو بەردەوام مرؤفین بن دەست و زۆرلیکری بووینە. چەند مرؤفین بشى شیوازی ژى ھەبن دى زۆردار ھەبن و ب کریارین ئەقان مرؤقان ژى. ھندەك مرؤفین دیتەر ئەوین ھەزا ژیانى ب ئازادى ھەیه و ئەوین ب ژيانا ئازاد ژى دگەرین و دکەقنە دبن دەستییدا. ژبەرھندى فەرە ھەر مرؤفەك ھەست ب مرؤقبوونا خۆ بکەت. ئەگەر ئازادى نەبت مرؤقایەتى ژى کیم دبیت یان نامینیت، لى گەلەك جارن مرؤف یان کەس داخووا ئازادى و مافى خۆ ژى دکەن لى ژبەر ھەبوونا زۆردار و داگیرکەران و نەبوونا مرؤقایەتى لدهق وان رى ب ئازادىیا وان مرؤقان نادەن و زۆردارى ل وان دکەن :

ھندى ماپیتن

مرؤفەك ژیردەست بژیت

دا زۆردار زۆردارى لیکەن

ھەر بنالە

ژيانا ئەقرو ژەھرە مارە

تە ژى نازدار

ل پاش من

نە چ یارن دا چاق کەى و

نەتەوارە⁽³⁰⁾

ھەبوونگەرى ژى ب رادەكى مەزن دژى ھەبوونا ستەمكارى و زۆردارى یە و ھەموو فەیلەسوفین ھەبوونگەرى ب ریژین جیاواز بەحسى ئەقى چەندی کرییە مرؤقایەتیا ھەبوونگەرى ژى ب ھەموو شیوہ دوو رادان دژى زۆردارى یە، ژبەر ھندى ئەم دشین بیژین ئەق ھەلبەستە ب رادەیهكى مەزن دکەقیتە دچارچوقى بابەت و بنەماپین فەلسەفا ھەبوونگەریدا.

3.2 وی ب بستم:

خه مخوری بو مرۆقايه تی و کارکرن بو بدهستقه ئینانا بهایین
مرۆقايه تی ژ بابتهین گرنگین مرۆقايه تییا هه بوونگه ریینه، چونکی گرنگيه کا
مهزن ب مرۆقی دهیته دان، د فهلسه فا هه بوونگه رییدا مرۆق وهکو مرۆق ب کریارین
خو یین مرۆقايه تی ب گۆپیتکا ژیان و دونیا ییدا دهیته نیاسین.

(قوچان) د ئهقی هه لبهستا خۇدا ئاماژه یه کا راسته وخو ددهته ئهقی چهندی
و خه مخوری و هزرکرن بو مرۆقايه تی و پهسه ندرنا مرۆقايه تی ژ بابتهین
گرنگ و سه ره کیین ئهقی هه لبهستییه، هه لبهستخان پیخه مه تی بن پیکرنا
به های مرۆقايه تی هه موو تشته کی ب گوتنا گوننه هکار و زالم دبیت و خوه ژ
ب خه مخوری ئیکانه دبیت ل بهرام بهر ئهقی چهندا ده ریاره ی به های مرۆقايه تی
دگه ل مرۆقان دهیته کرن. د ئهقی هه لبهستییدا دبیت:

دی ئه زروینم ل سه رکه فره کی ژواری خو

دافین چنگا خو هه ژینم

ژ کویراتیا برینین خو

ل هنداقی کانیه کا سار

ل بن داره کا خه مل بوهار

دی هه لچنم داخا مرۆقايه تی

وی بستم

لاووژه کی،

حهیرانه کی

ژ ئاوازین رزگاری

دی ماچیکه م

زقروکا چاقین هیشی⁽³¹⁾

د ئەقی هەلبەستیدا بتنی مرۆقاییەتییا هەبوونگەریی جەئ خوە تیدا
نەدیتییه، بەلکو گەلەك بابەتین نزیکى هەبوونگەریی و ئەوین هەفیشک دناقبەرا
هەبوونگەری و هیۆمانیزمیدا د ئەقی هەلبەستی دا رەنگشەدەن، ژ ئەوان بابەتان ژى
وەکی بابەتین (خەمگینی، گەشبینی، ئازادی، پیشکەفتن و... هتد) ب تاییەت دەمی
دبیژیت:

وی ببسترم

ژ حەژیکرنا لاوەکی،

ژ داخازا بچویکەکی

بووکا مییرانی و خوشیی

ژ خەباتا مللەتی خو

بو پیشکەتن و ئاشتی

وی ببسترم

بو وان کەسین دانەکی تیر

وہلی برسین دەمدەمە

تەیسۆکا ل ئاخی دبینن

ژ خالا وان قە دەرەمە

بو زەریین شوخ و شەپال

بو رینجەری خوە ب ئەنی قە بوویە تەقال

بو جۆتیارین رەبەن و کال

بو هەر کەسی دگەل دوزا من دبیتە هەقال⁽³²⁾

4.2 ئەفە ئەزم لى كانى تو:

د ئەقى ھەلبەستىدا قۇچانى ئامازە داىە كىرارىن ھۇقانەيىن مرۇقان. گەلەك كەس ژبلى ھندى ب نامرۇقانه دژين. لگەل ھندى كىرارىن دوور ژرەموشتى مرۇقان دگەل خەلكى ئەنجامدەن ھەتا وى رادەى شىوازى تەماشەكرنا وان بۇ خەلكى و ب تايبەت بۇ كچ و ژنان شىوازەكى نارموا و نەشايستەيە. ژ بەرھندى ھەلبەستشان وەكو جۆرە رەخنەيەكى ئاراستەى ئەقان جۆرە كەسان دكەت و ب (ھۇق) ب ناڤ دكەت، چونكى ئەق جۆرە كىراره ژ كىرارىن مرۇقاىەتەيىن مرۇقان نىن. بەلكو ب تنى ئەو كەسىن دوور ژرەموشت و سىستەمى مرۇقاىەتى ئەقان كىراران ئەنجامدەن، د پارچەك ئەقى ھەلبەستىدا دىيژىت:

ئەفە تويى و

ھىژپرچا تە دناڤ دەستىن ساحرادانى

ستىرا ژئەسمانى من دريژن

رويىتى، رويىتى

ل گەريا ديلاىى دلەيزى

و شاھىكەرب ناڤ مرۇقن

ھەمى ھۇقن

عەفرىت ژ چاڤا دەينە دەر

زىمارا مرنا من دىيژن

ھىشتا ئەفە ددەستويرداينە

بشكۆژين تليىن تە دميژن⁽³³⁾

(شاھىكەر) ئەو مرۇقىن بەردەوام چاڤديرييا خەلكى دكەن ژ بۇ ھندى دەرڤەتا خوە ببىنن و د ئەقى دەرڤەتيدا زيانەكى ب وى كەسى بکەت ئەوى

چاقدیریا وی دکەن. هەبوونگەری و مرۆفایەتییا هەبوونگەریی ژێ ئەقان کریاران ب کریارین نەلوژیکی ددەتە نیاسین و پەسەند ناکەت. بەلکە هەبوونگەر دبیزن ژیا نا هەر کەسەکی تایبەتە ب وی و کەسایەتییا وی ب خۆقە و کەسی مافی دەستکاریی و سەپاندنا ھندەك رەفتار و کریاران ل سەر نینە، چونکی ئەو ب کریار و رەفتار و ئشین خۆ داھاتووی ژیا نا خۆ دەستنیشان دکەت. ئەق بۆچوونا هەبوونگەران ژێ هەتا رادەییەکی مەزن د ئەقی هەلبەستا (قۆچان)یدا رەنگشەددەت و ئەم دشیین بیژین بۆچوونا هەبوونگەران دەربارە ی ئەقی چەندی کارتیکن ل سەر (قۆچان)ی هەبوویە. رنکە ژێ بیی کو هەلبەستشان بزانی ت ئەقە بوچوونا فەلسەفا هەبوونگەرییە ئەقی گوتنی جھی خوە دناق هەلبەستا وی دا دیتبیت.

3. مرۆف و ژیان:

3.1.3 گەشبینی:

هەبوونگەری گرنگییەکا مەزن ب ژیا نا مرۆقان ددەت، ئەو دبیت پیدقییە مرۆق د ژیا نیدا مفا ی ژ دەم و هەلوستی ژیا نی ببینیت و بی ھۆدەیا ژیا نی ژبیربکەت، بەلکو دقیت مرۆق ھەردەم خودان هیقی و ئارموزو بیت و لگەل ھندی ژێ گەلەك گرنگیی ب خۆشی و بەختەوهرییا مرۆقی ددەت. نابیت مرۆق دژیا نیدا بی هیقی بیت و نابیت مرۆق ژ بزاقین خۆ دویربکەقیت بەلکو دقیت ھەردەم بزاق و شیاین خۆ بیخیتە کاری بۆ بدەستشەئینانا بەختەوهری و گەشبینی د ژیا نیدا.

3.1.1.3 دیوار:

د ئەقی هەلبەستییدا ژ گەلەك لایانقە پشەقانییا گەشبینییا مرۆقی بەرامبەر ژیا نی ھاتییەکرن و دکەل لادان و رەتکرنا ھەر جۆرە ئاستەنگییەکا دکەقیتە دریکا ژیا نا مرۆقیدا، "دیوار" بخۆ ئاستەنگە و دەربازبوون ژ ھەر

ئاستهنگهكى ژى پىدقى ب بزاق و ههولدانين بهردهوام ههيه، لى دقيت مروق هه موو
شيانين خو بكارينيت بو لادانا ئەقان ئاستهنگان، قوچان يى گهشبينه بو
بدهستقههاتنا ئەقى چهندي و دبيژيت:

بوهرين ددهميدا حنيرهكه

سهروچاق،

خهونين نازك،

دندك، لويلاق

ئهدابين خو بهرزهدكهن

دهم روخسارى مه دگريتن دگهل گريني

دناق پيلين دهمي كهژدا

يپن وهكو مه دهين چيني

چونكه ديوار دسنيله نه

حهژ بهندكرنا ژارا دكهن

چ ديوارى مه روخاندى

ئيكى لشوينى⁽³⁴⁾

لگورهى ئەقى ههلبهستى گهلهك جاران ب راکرن و ژناقبرنا ههر
ئاستهنگهكى ل پيشيا مروقى گهلهك جاران ئاستهنگهكا دى دروست دبیت، لى
ئەقە رامانا هندی نادهت بیدهنگ بمینیت بهرامبهرى ئەقى چهندي بهلكو پیدقییه چ
شيان هه نه بیخیته كارى و هه موو پيچیبوونا خو بو ژيانى دياريكهت، ئەقەژى
پهسهندكرن و رهنگشه دانا ئەوى بنه مایى هه بوونگهريى يه ئەوى باومهرى ب هیز و
شيانين مروقى دئینیت.

2.1.3 بېشكوره:

ههلبهستان (محسن قوچان) د ئهقی ههلبهستیڤا پشتهفانی و خوشبهختیا خۆ بهرامبهری گهشبینی و گرنژینا مرۆقی ددهته دیارکرن، دخوازیت ههموو دهمان مرۆق بهرامبهری ژیانئ گهشبین بت ژبهركو گهشبینی و بهختهوهری دهستیپکهکه بۆ بدهستهئینانا هیقی و ئومیدین مرۆقی دژیانیدا. ههر تشتهك یان ههر رپرهمهك بکهفیته درپکا مرۆقیدا، دقیت خۆ ژئ لانهدهت و بیهیقی نهبیت و بهرامبهراوهستیت و دقیت خۆ ب لاواز نهبنیت. ئانکو فهره ههموو دهمان مرۆق ب بزاق بیت بۆ بدهستهئینانا هیقی و ئومیدان، چونکی بدهستهئینانا وان مرۆق بهختهوهریا ژیانئ بدهستهئینیت. لهوما ههلبهستان پشتهفیانیا گرنژینهکا بهردهوام دکهت و بۆ ئهقی چهندی دبیزیت:

بېشكوره گولا بهههرا

هۆ نازداری بېشكوره

ژ جوانیا كهزی و گوهارا

ددئ من دا ئاگره

ژ خهمین سهرخوشین وارا

قیانا مه نهستره

❖ ❖ ❖

بېشكوره سهریازا زمهیا

دا سیند بخۆم بسهری تهکهه

دی هزار دهریا و دهریا

ل دل و هزرا خۆ قهکهه

قیانا رۆبار و دهریا

قوریانی چاقین تهکهه⁽³⁵⁾

د بەردەوامیا ئەقی هەلبەستیدا قۆچان ئاماژی ددەتە هندی کو خەون و
 هیفی ب هەوڵدانان دبنه راستی، خەم و رەشبینی ب گرنژین و گەشبینی لاواز دبن
 و ب قی چەندی ژیا نا مرۆقی ژ بەختەوهری و خوشیی تژی دبت ، ژبەرەندی
 هەلبەستقانی وەسا دایە دیارکن کو ئەو بەرامبەری ژیا نا مرۆقان بەردەوام
 گەشبینه و هیفییان بو ژیا نەکا شاد و ئازاد و دوور ژ هەموو جۆرە نەخوشیان
 دخوازیت و دبیرت:

من دقین خەونین مە یین ساقا

مەزن بن و گولا بدەن

تیرۆزکین عەشق و هەتاقا

ل سەر لیقین مە دادەن

دا ژ خوشیا کل دەین چاقا

دەست و تلایا خەنا دەین

بیشکۆرە هەیفایا ئەسمانا

دا خەم و ژانا ریکەم

نیشانا هیفی و ژفانا

بو هەقالان قریکەم

ژ سترا ن و پەیفین هۆزانا

بو تە رستکەکی چیکەم⁽³⁶⁾

3.1.3 بۆ هەر و هەر گرئزینی:

دیسان (قوچان) ژ ههول و قیانا خو بۆ گرئزین و بدهسقههاتنا هیثییان راناوهستیت و دئهقی ههلبهستییدا دیسان ب هیج رهنگهکی لگهل ژناقچوونا هیثی و ئومیدان نینه، چونکی ئەه یهکه دبیته ئەگهری هندی ئیدی خویشی و گرئزین د هزر و دهروونی مرؤقییدا لاواز بیت و دکهقیته دناق گری و رهشبینییدا، ب دیتنا (قوچان) ی فهره مرؤق بهردهوام خو نیزیک بکهت بۆ قیانی، قیانا ههست و دهروونی بت، قیانا مرؤقایهتی و قیانا ژیانی ب گشتی ژی ژ دهرپرینی سهرهکیین ههلبهستثانییه دئهقی ههلبهستییدا.

دیسان ئاماژهیهکا دی یا گرنگ و سهرهکی تییدا رهنگشهدهت، ئەو ئاماژه "ههبوونا سهریهخو" یه مهرهه ژی ههبوونا مرؤقییه بۆ مرؤقی ب خو و ژیانا بۆ خو ب شیویهکی مرؤقانه و دوور ژ سیستهمی هوقانه، چونکی ئەو مرؤقی ههست ب ههبوونا سهریهخو بکهت و ههست ب مرؤقایهتی د ژیانییدا بکهت، ههست ب ئارامی دکهت و ههستی وی یین گهشبینی و گرئزینی لسهرهستیین رهشبینی زال دبن، لهوما بهردهوام جهختی لسهر گرئزینی دکهت و دکهته هیثینی پهیدا کرنا بهختهوهری، بۆ ئەقی چهندی ژی (قوچان) دبیریت:

لغافی قیانا خو بهرده

خو هوی بکه شهنگه پهندا

((بۆ هەر و هەر گرئزینی))

ههکو جولاندکا کهنیاته

بنازداری خو دههژینیت

ئوتین موسیقهکا نووخواز

پهردا کهونی مه ددرینیت

زهقیین بههی تین درینی

هه‌بوون کاره‌ک سه‌ربه‌خۆیه
 کێژ ته‌ره‌سه‌ تو بشاشی تیگه‌هاندی
 ((دقی ژیاړی دا
 هه‌ر تشته‌کی خویکه‌ک هه‌یه
 قیان خه‌مه و
 گریه بهایی که‌نینی))
 ژیاړسته‌کا گاقایه
 دقی گاقی دا
 تو بگرنژی و
 بلا تلین ته یین سه‌رخوش
 ل سه‌ر سینگی من بمه‌خه‌ل بچن
 پشتی وه‌ستانا چه‌رخینی⁽³⁷⁾

3.2. ره‌شبینی:

دژانا مرۆقایه‌تییدا بتنی گه‌شبینی و به‌خته‌وه‌ریا مرۆقان نینه به‌لکو به‌رۆقاژی گه‌شبینی (ره‌شبینی) ژی دبیته ژ چارچۆقین ژيانا مرۆقی، د فه‌لسه‌فا هه‌بوونگه‌ریدا گه‌له‌ک پشته‌قانی و دا‌کوکی لسه‌ر گه‌شبینی هاتییه‌کرن و هه‌ولدایه ب هه‌ر په‌نگ و شیوازه‌کی هه‌بیت مرۆق دووریت ژ بیئومییدی و ره‌شبینی و پیدقییه مرۆق لسه‌ر ره‌شبینی ژ هه‌موو لایه‌کیقه زال بیت.

هه‌لبه‌ستین (محسن قوچان)ی بیبه‌هر نه‌بووینه ژ ئەفی بابته‌ی و د چه‌ند هه‌لبه‌سته‌کاندا ئامازه پی هاتییه‌دان ب سیمبۆل و شیوازین جیاواز، لی دگه‌ل هندی لایه‌نگریا ره‌شبینی نه‌هاتییه‌کرن به‌لکو دژی وی راوه‌ستیایه، ل خواری دی ئامازی دهینه هنده‌ک ژ نه‌وان هه‌لبه‌ستین ئەف بابته‌هه‌ تیدا به‌رجه‌سته دبیت:

3.2.1 مرنا جوانیا:

ناقونیشانی هۆزانی ب خو دیتنهكا رهشبینه بهرامبهری ژدهستدانا هندهك
تشتین ب بهها دژیانیدا، و نیشانی بیهیچیوونی پیقه ددیارن بهرامبهری هندهك
بوویهرین ژیانی، ئەقجا ئەق بوویهره گشتی یان تاییهتی بن. دژیانیدا دهمی مرؤق
هندهك تشتان ژدهست بدهت یان رویدانهك نهچاقهپرێکری ب سهر كهسهکیدا بهیت،
گهلهك هزر و خهیاڵین رهشبین و نهباش لپیش چاقین وی مرؤقی دروست دبن یی
ئەق چهنده ب سهری وی هاتی. ئەق چهنده ب رادهیهکی مهزن دژیانا مرؤقاندانا ههیه،
لی ههر كهسهك ب شیوهیهکی سهردهریی لگهل ئەقی چهندی دكهت، ئەق چهنده
کارتیکرنی ل ههموو رهخ و روویین ژیانا مرؤقی و پاشهروژا ژیانا مرؤقی ژی دكهت،
ژیهرهندی ب مههما گرنگیدان ب ژیانا خو و زالبوون لسهر ئەقی رهشبینی پیدقییه
هزر د پاشهروژیدا بهیتهکرن، داکو مرؤق تووشی ئەقان شاشیان نهبیت، لی
دراستیدا گهشبینی د ئەقی ههلبهستییدا تا رادهیهکی کیم رهنگشهدهت و پتر
ههست ب رهشبینی هاتییهکرن بهرامبهر ژیانی، ل دهستییکا ههلبهستا خو یا
بناقونیشان "مرنا جوانیا" قوچان دبیریت:

دقوکلین دهرگههانرا

کلیلین بای

قهلینین خو ژ مرئی تیدکهن و

هیقدکهنه

قالاتیاهه قوکلانین تاری خواری و

پیرههقیین کهچین بهفری

کلدانکا خو لی ئیخستی

بهفری شوین پی ونداکرن

بهفری؟

قهيدا زهلامانه

دبه ر شروخين بهرازان را

دبيته مرن،

خاقي،

سسسي،

بهرزهبوونا شان كلدانكا

سرودا مرنا جوانيي يه

لهول پيرهه قيا شوره شه كه

لسهر دهفته ريڤن هه لبه ستقانا

دياخيبووينه ... گري ديستي⁽³⁸⁾

ره شبنينا قوچاني دهرباره ي بوويه ره كا بوړيه، تهو بوويه ر بوويه هوكاره بو
روويدان و پهيدا بوونا هنده ك تشتين نه خوازراو، لهوما گه له ك جارن قه دگيريت و
وهسا ددهته دياركرن، كو كه سه ك ته گه ري ته ق چهندي بوويه و بهري
ته نجامدانا ته ق لثيني ناموزگاري ناراسته ي تهوي كه سي كرينه و
ئاگه هداركريه كو خو ژ ته نجامدانا ته ق كيرياري دويركهت، لي ب گوتنا وي
نه كويه و گه له ك ريك لپيش چا قين وان هاتينه

تاريكرن. لهوما قوچان د بهرده وامييا هه لبه ستا خو دا دبيژيت:

پيري ريته د عه شقا مه دا

د فه نه ريڤن ب ديواران قه

هيل و لهه يا دينايه و

جهنگه كا دووم دريژا هه لئيخستي

جار كاغه زين مه دنقيسان

سیهەر ل شاخین گاماسی دکر
 جار لاشی خوئی تیر برین
 ب بیزاری قه هه لگریتن
 دناق شه مه تا ترمبیلان دا بینکورتیی قه دگریتن
 دبیت گۆله کا هه لومریایا
 درک بستی
 تو دهستکیسیی بو به فری دکهی
 چهند جار هکا من دگۆته ته
 یاریا بکیلبین به فری نه که
 ددانین مه سری دبرن
 دفیھتیا خه ونین ساردا
 دبوون به له که⁽³⁹⁾

ژبه ر نه نجامدانا شاشیه کی، ل دوماهیکی قوچان بیھیشی دبت، دهر بارهی
 هه وئین خو و ژقیانا خو بو گه هشتن ب تهوی ئارمانجا وی دقیا بگه هیتی. هه موو
 بزاقین وی ژ نه نجامی شاشیه کا که سی به رامبه ر بی مفا دبن، ژبه ر هندئ
 رابردووی خو ل بيرا خو دئینیت و بو که سین به رامبه ر قه دگریت، نه فی
 رابردووی ژی ب خه و و خه یال دده ته نیاسین و هیچ ریکه کی بو چاره سه رکرنا نه فی
 ئاریشی نابینیت و هه موو جه و دهم و بوویه رین فی دهمی ژی دبنه دیواره کی به یز
 لدژی وی و بجه ئینانا ئارمانجا وی. د دریزا هییا نه فی هه لبه ستیدا دبیریت:

نه ز خودا وهندی جوانیی بووم
 ئاشویا من گول دئا فراندن
 نه ور دکر نه که قالین روویس

ژنک، مەمک ژێ دباراندن

ئیرۆ و دژۆرا قەستەری قە

هەکو مەموی

کونجا دلی ئوغلەمە دکر،

ئەزپی حەسیام

ئەف دلی هە یی قالا یه

نە گولین زەر

نە دەولەتا کوردین خۆسەر

نە ژنن تەر

تیدا ماینه

دا بیژم

خانما من بەندۆشکا خو نازک قەکە

من ئیک داخاز ژتە هەیه

عشقا مە یا خیرکی خواری

یا کریت بووی

مری بهیلە

ترانین زیندی پینەکە⁽⁴⁰⁾

2.2.3 قەگەریانا قابیلی:

د ئەقی هەلبەستیدا هەلبەستخان هەست ب رەشبینیهکی بەرامبەری
مرۆقی دکەت ، زالم و کوژەکین مرۆفان و ب تاییهت بەرامبەر ئەوان تالوان و
کوشتن و کوشتاران ل دژی مللەتی کورد دەیتە ئەنجامدان و هەست ب

خه مۆكى و ناآارامىي دكهت ب دىتن و گوهلېبوونا ئەقان جوره تاوانان وهكى)
 سه رگونكرن، ئەنزال، كىمىا بارانكرن و ... هتد) ئەقه هه موو بوويه ر و لىنن دژى
 مرؤقايه تىي نه و هه بوونگه رى ژى ب هه موو شىويه كى دژى ئەقى چهندييه، لى
 هه لبه ستان مينا بى هيشيكرنه كى بو ئەجامدەرىن ئەقان تاوانان قه دگىريت،
 چهند پتر ئازادىيا خه لكى تىكبدهت ئەو دى گههنه سزايى خو و دى رۆژهك هيت ئەو
 هيزه د دهستى واندا نامىنيت، ژبه ر هندى ئەم دكارىن بىژىن به رامبه رى ئەقان
 هه موو ئازاران هه لبه ستان ههست ب گه شبىنييه كى ل پاشه رۆژى دكهت ،
 ده ربه رى ئەقى چهندي قوچان دبىژىت:

دگه ل مىلن ده مژمىرى نه زقره

د نه ووسكا خو يا تارىشه

ته نا روينه

دهمى بىنا بزاقا ته،

خوله يا هه زكرنا ته يا ژبىركى

خه رىبىا جقاتا نه كه

مرنى تو يى دۆرىچكرى

لبه ر خو دىكا

نه هيشكه داڤىن پرچا خو

رشكا ژره ين خو شه نه كه

چونكه پاشايى دوىكىلى

دىمى ته يى نشته ركى

بىهؤدهيه به زىنا ته،

ره قىنا ته

دهنگشه دانا ته كه تنه

تو... ئەى كرىتتىرىن ههلامهتى

هابىل و قابىلا رىكا خو ژبه ربه رزه كرى⁽⁴¹⁾

د پارچه كا ديدا ژ ئەقى ههلبهستى ديسان ههلبهستشان بهحسى كۆمكوژى و خويناوييا ژيانا مروقان دكهت، مروقان ب نامروقايهتى دبىنيت و دژى وان رادوهستيت، ب هيچ رهنهگهكى پشتهفانىيا قان جوړه مروقان ناكهت ژ بهروقاژى ههلبهستت بهرامبهرى وان رادوهستيت و دژايهتيا وان دكهت، مهبهست پى ئەو مروقاين كوژهك و خويناوييا و ئەو سهركرده و كهسپن دبنه ئەگهري كوشتنا خهلكى و دبنه ئەگهري تيكدانا ژيانا ساده يا تاكهكسى و ناهيلن ب ئازادى و سهريهخويى بژين بهلكو ههولدهن ههموو خهلك دبن دهسلات و هيزا وان دا بيت و ههه تشتهكى وان بقت خهلك وهسا بيت، ئەق جوړى سهردهريى دژى ههموو بنه ما و بابته و تايبهتمهنديين فهلسهفا ههبوونگهريپيه و ههبوونگهرناس ژى ئەقان جوړه رهخنا و تاوانان ب زولم و دژى مروقايهتى و مروقاوونى ددهنه نياسين، قوچانى ژى د ئەقى ههلبهستى دا پشتبهستان بقى هزرى كرىيه و دبىژيت:

خوينا دباريت

سينگى وى يى قهچرى يه ئاسويا سوور

زهلامى هه پههلهوانه و

(جهمايه) ل دور

دهستين خووين دسينگى خورا برينه ژوور

بيى كو ناچاقا لى بن گرى.

بيى كو بيشيت

جهگهرا خو...

كهزما خو ژريه و ريشالا ههلكيشيت

ل بينهران بهلاقه دكهت

دژاقین وان دا دبنه خریک و

برینین کوور

وهی چریسه ت

ژقی خه لکی خوین بوویه ناڤ

بیی خوین دنشن

بیی خوین دلشن

بیی خوین ئیک و دوو سه رژی دکهن

دکو ما به نیادا دپه رچشن

پین درامیا ماچیدکهن

مه لویل دمینن

دمینن سه رشوور⁽⁴²⁾

د ئەقی پارچیدا هه لبه ستشان د هزر و خه یالا خودا به رامبهری دوژمنی
رادوه ستیت و دقیت بیژیتی ل نیژیک دی قاره مانه ک ژ ناڤ مه دیار بیت و دی لسه ر
سینگی هه وه رادوه ستیت و دی ئەم ب شیوه یه کی مروڤانه سه ره وه ب سه رکه قین و
دی مافی خو بدسته ئیخین هوون ژی دی په شیمانی ئەقان رەفتارین خو یین دووری
ژیانا مروڤایه تی بن و دمراره ی ئەقی قاره مانه ژی دبیزیت:

هه ی فهیتیا فهیتی

ره شه نیشانا سه رده می کورد کوژی

ژیهر گازندی مه نه ره فه که هه بمینه

ئەم هه زژته دکهین

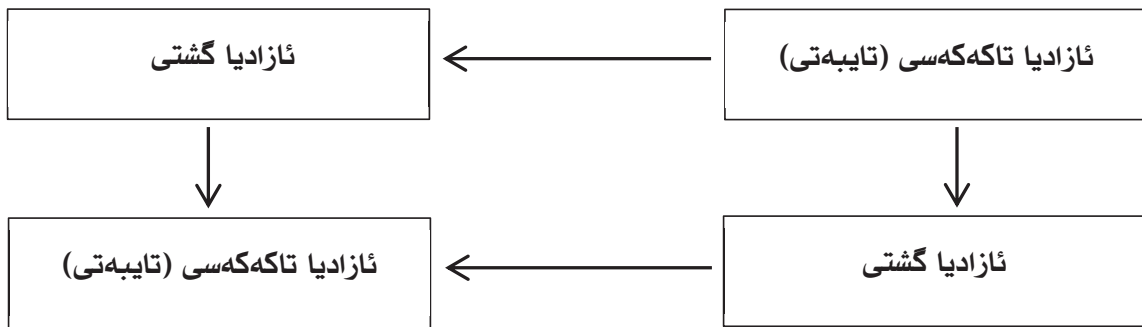
تو میه شانا شه قین سوور بی

سه مایی بکه ی دخوینا مه دا

دناڤ نڤینین (کوردینی) دا

رویس بمینی... بمینی شهلیای⁽⁴³⁾

وهکی هاتییه ئامازه کرن، د ههلبهستین قوچانی دا گهلهک هزر و بنه مایین هه بوونگه ری هه بوون، ئی یا ژ هه موویان گرنکتر و زیده تر دیار ئه وژی "ئازادی" بوو، هندهک جارن ب ریکا ئازادییا گشتی به رهڤ ئازادییا تاکه کهسی دچوو و هندهک جارن ب ریکا ئازادییا تاکه کهسی به رهڤ ئازادییا گشتی دچوو، بشی شیوی ل خواری:

پهراویزین پشکا دووی

- (1) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/18.
- (2) ژیدهری بهری.
- (3) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/15.
- (4) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/18.
- (5) ژیدهری بهری.
- (6) ل بهرسفا مه بهفر دباریت، دیوان، محسن قوچان، چاپا ئیکى، چاپخانا خانى، دهۆک، 2009، لا 173.
- (7) ههمان ژیدهر و لاپه ره.
- (8) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/15.
- (9) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/18.
- (10) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/18.
- (11) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/18.
- (12) ههمان ژیدهر.
- (13) د. هادي فضل الله، مدخل الى الفلسفة، دار المواسم للطباعة و النشر، ط1، بیروت، 2004، ص 238.
- (14) ل بهرسفا مه بهفر دباریت، محسن قوچان، لا 363.
- (15) ژیدهری بهری، لا 362.
- (16) ژیدهری بهری، لا 363.
- (17) ژیدهری بهری، لا 364.
- (18) ژیدهری بهری.
- (19) ژیدهری بهری.
- (20) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/15.
- (21) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/18.
- (22) ژیدهری بهری.
- (23) ل بهرسفا مه بهفر دباریت، دیوان، محسن قوچان، لا 173.
- (24) ههمان ژیدهر و لاپه ره.
- (25) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/15.
- (26) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/18.

- (27) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/18.
- (28) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/18.
- (29) ههمان ژیدەر.
- (30) د. هادي فضل الله، مدخل الى الفلسفة، دارالمواسم للطباعة و النشر، ط1، بيروت، 2004، ص 238.
- (31) ل بهرسفكا مه بهفر دباريت، محسن قوچان، ، لا 363.
- (32) ژیدهری بهری، لا 362.
- (33) ژیدهری بهری، لا 363.
- (34) ژیدهری بهری، لا 364.
- (35) ژیدهری بهری.
- (36) ژیدهری بهری، لا 173.
- (37) ههمان ژیدەر و لاپههه.
- (38) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/15.
- (39) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/18.
- (40) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/18.
- (41) محسن قوچان، چافپیکهفتن، گولخانا دانا - دهۆک، 2017/11/18.
- (42) ههمان ژیدەر.
- (43) د. هادي فضل الله، مدخل الى الفلسفة، دارالمواسم للطباعة و النشر، ط1، بيروت، 2004، ص 238.
- (44) ل بهرسفكا مه بهفر دباريت، محسن قوچان، ، لا 363.
- (45) ژیدهری بهری، لا 362.
- (46) ژیدهری بهری، لا 363.
- (47) ژیدهری بهری، لا 364.
- (48) ژیدهری بهری، لا 365.
- (49) ژیدهری بهری، ههمان لاپههه.
- (50) ژیدهری بهری، ههمان لاپههه.
- (51) ژیدهری بهری، لا 53.
- (52) ژیدهری بهری، لا 53 - 54.
- (53) ژیدهری بهری، لا 54 و 55.
- (54) ژیدهری بهری، لا 55.
- (55) ژیدهری بهری، لا 41.
- (56) ژیدهری بهری، لا 41 و 42.
- (57) ههمان ژیدەر، لا 42.

- (58) ژێدەری بەری، لا 42 و 43.
- (59) ژێدەری بەری، لا 19 و 20.
- (60) ژێدەری بەری، لا 20.
- (61) ژێدەری بەری، لا 21.
- (62) ژێدەری بەری، لا 21 و 22.
- (63) ژێدەری بەری، لا 197 و 200.
- (64) ژێدەری بەری، لا 352.
- (65) ژێدەری بەری، لا 579.
- (66) ژێدەری بەری، لا 579 و 580.
- (67) ژێدەری بەری، لا 329.
- (68) ژێدەری بەری، لا 535.
- (69) ژێدەری بەری، لا 537.
- (70) ژێدەری بەری، لا 538.
- (71) ژێدەری بەری، لا 273.
- (72) ژێدەری بەری، لا 276 - 277.
- (73) ژێدەری بەری، لا 275 - 277.

ئەنجام

پشتی مه ئەف ئەکۆلینە ئەنجامدای و لدویف ئەوان بنه مایین ئەکۆلین ل سەر هاتییه ئەنجامدان، بۆ مه دیاربوو کو د زمانی کوردیدا زاراڤین (هه‌بوونگه‌ری، بوونگه‌رای، بوونخوازی) به‌رامبه‌ری زاراڤی (الوجودیه) یی عه‌ره‌بی و (Existentialism) یی ئینگلیزی ده‌ینه‌بکارئینان و تاکو نه‌و زمانزانی کوردی ل سەر زاراڤه‌کی ئیکگرتی ریکنه‌که‌فتینه.

ب شیوه‌یه‌کی گشتی فه‌لسه‌فا هه‌بوونگه‌ری ده‌یته دابه‌شکرن بۆ دوو جوړین سهره‌کی، ئەوژی (هه‌بوونگه‌ریا باومردار) و (هه‌بوونگه‌ریا بی باومر). بیرمه‌ندی هه‌بوونگه‌ری گرنگیه‌کا تایه‌ت دایه مرۆقی و هه‌ولدایه مرۆق بیته بابته‌ی سهره‌کیی ئەقی فه‌لسه‌فی، ژهر هندی ئەکۆلینین خۆ دقی بیاڤیدا ل سهر مرۆقی وه‌ک بوونه‌ومره‌کی سهره‌خۆ ئەنجامدان. ل دوماهیی ژێ ئەم دشیین بیژین پشتی ئەنجامدانا ئەقی ئەکۆلینین ئەم گه‌هشتینه ئەقان ئەنجامین ل خواری:

1. هه‌بوونگه‌ر مرۆقی ب بوونه‌ومره‌کی خۆیه‌تی د هه‌ژمیرن، خۆیه‌تی ل ده‌ق هه‌بوونگه‌ران رامان و ده‌لاله‌تا داهینانی دده‌ت، ب دیتنا وان مرۆق ب هه‌موو ئازادیا خۆ خودی خۆ دئافرینت.

2. هه‌بوونگه‌ری گرنگیه‌کا مه‌زن دده‌ته بابته‌تین وه‌کی: (ئازادی، مرۆقایه‌تی، گه‌شبینی، به‌رپرسیاریه‌تی، تاکه‌که‌س، ژیان، مرن، گه‌شبینی، بی هیشیبوون و... هتد) د ژيانا مرۆقان دا.

3. فه‌لسه‌فا هه‌بوونگه‌ری و ب تایه‌ت هه‌بوونگه‌ریا (جان پۆل سارته‌ر) کارتیکرن ل سهر هه‌لبه‌ستین هه‌لبه‌ستقان (محسن قوچان) هه‌یه، لی ئەف چه‌نده ژێ نه‌ ب راده‌یه‌کی مه‌زن به‌لکو هه‌تا راده‌یه‌کی ئەف چه‌نده ده‌یته دیتن.

4. مرۆڤایهتی ب گشتی و مرۆڤایهتییا هه‌بوونگه‌ری ب تاییه‌تی ئیک ژ
بابه‌تین سه‌ره‌کیین هه‌لبه‌ستین (محسن قوچان) یه.
5. ئازادییا مرۆڤان ب گشتی و ژیا‌نا مرۆڤی وه‌ک تا‌ک، ب گه‌له‌ک شیوازان
جهی‌ خوه‌ دنا‌ڤ هه‌لبه‌ستین (محسن قوچان) دا گرتیه‌ و گه‌له‌ک جاران
بوویه بابه‌تی سه‌ره‌کیی گه‌له‌ک هه‌لبه‌ستین وی.

لیستا ژیدهران

▪ ئىك: ژىدمر ب زمانى كوردى:

أ. پەرتووك:

A. ب پىتئىن عەرەبى:

1. ئومىد حەمە عەلى، كىشەى بوونى مرۇقا، سلىمانى، 2006.
2. بەرزانى مەلا تەھا، ئەدەبى فەلسەفى . ئەزموونە زىندووھەكانى سەردەم، چ. يەكەم، چخ. شقان، ب.ج.د، 2008.
3. بودوسىتنيك و ياخوت + بودوسىتنيك و سبىزكن، فەلسەفەى ماركسىزم، وەر: جەلال دەباغ، چاپى سىيەم، چاپخانەى كەمال، دەزگای چاپ و پەخشى جەمال عىرفان، بى جە، 2007.
4. جان پۆل سارتەر، بوون و نەبوون، وەر: د. محەمەد كەمال، چاپى يەكەم، دەزگای چاپ و پەخشى سەردەم، سلىمانى، 2011.
5. جان پۆل سارتەر، بوونگەرايى فەلسەفەى مرۇقاىەتییە، وەر: رۇشنا ئەحمەد رەسول، بى.ج. بى. چخ، دەزگای چاپ و پەخشى سەردەم، سلىمانى، 2004.
6. حەمىد عەزىز، فەلسەفەى سەردەم ئە ئەوروپا، چاپى يەكەم، چاپخانەى رۇژھەلات، ھەولئىر، 2013.
7. دەربارەى ئەدەبىياتى، وەر: كەمال سلىمانەى، چاپا ئىكى، چاپخانا ھاوار، 2016.
8. رزگار كەرىم، فەرھەنگى شایان، ج1، بى. چخ، كوردستان، 2004.
9. رىبىن رەسول ئىسماعىل، كىركىگارد . فەلسەفە و ژيان، چاپى يەكەم، چاپخانەى شەھاب، ھەولئىر، 2013.
10. ریزان شقان یوسف، هیومانیزم د ھۆزانا نوی یا كوردى دا، ب.ج، چاپخانا ھاوار، دەوك، 2012.
11. سەلام ناوخۆش، فەرھەنگى دوانەى ئۆكسفۆرد، چاپى جوارەم، چاپخانەى رۇشنىبىرى، ھەولئىر، 2013.

12. سەنگەر قادر شیخ محەمەد، فەلسەفەى شیعر و شیعرى فەلسەفەى ئەدەبىی ھاوچەرخی کوردیدا . بە نموونەى شیعرەکانى رەفیع سابیر و کەریم دەشتى، چاپى یەكەم، چخ: رۆژھەلات، ھەولێر، 2011.
13. سعدون محمود ساموك، ئە ریبازە ھزرییە ھاوچەرخەکان، وەر: بوخارى عبدالله و نالى یوسف، بى چاپ، بى چخ، 2011.
14. شوان ئەحمەد، فەلسەفەى مارتەن ھايدگەر: گفتوگۆ لەگەل د. محەمەد كەمال، چاپى یەكەم، چاپخانەى كارو، بى جە، 2014.
15. عثمان یونس ئیتوتى، فەرھەنگا زاراڤین رەوشەنبیری، چ1، چاپخانا ئازادى، دەوك، 2007.
16. فاضل نظام الدین، ئەستیرە گەشە، چاپى دووھم، چاپخانا الفنون، بى جە، 1989.
17. فوئاد كامیل عەبدولعەزیز، چەند فەیلەسۆفیکى بوونگەرا، و: سامان عەلى حامید، دەزگای چاپ و پەخشى سەردەم، سلیمانى، 2005.
18. كورتەى میژووی فەلسەفە، كۆمەڵى مامۆستایان لەسەردەمى یەكیتى سۆڤیەتدا، وەر: مەحمود مەلا عەزەت، چاپى یەكەم . سوید . 1988، چاپى دووھم . سلیمانى . 2003.
19. كۆڤان خانكى، ھزر و فەلسەفە د ئەدەبیاتا دینى ئیزدیان دا و كارتیكرنا وان ئسەر ھۆزانا كەڤن و نوى یا كوردى ب نموونەیی: (جزیری، خانى، جەگەرخیوین و تیریژى، چ: ئیکى، چخ: ھاوار، دەوك، 2016.
20. لیژنەى ئەدەب ئە كۆرى زانیارى كوردستان، زاراوہى ئەدەبى، بى چاپ، چاپخانەى وەزارەتى پەرۆمردە، ھەولێر، 2006.
21. مجید محمود مگلبى، وەر: فوئاد مەجید میسرى، چخ: علاء، بەغدا، 1978.
22. محەمەد جیا، فەرھەنگى فەلسەفەى (ئینگلیزى . عەرەبى . كوردى)، چ3، چاپخانەى مەھارات، تاران، 2004.
23. محەمەد كەمال، كیشەى بوون لە میژووی فەلسەفەدا، بى.چ، بى.چخ، بەرگی یەكەم، 2002.

24. محسن قوچان، ل بەرسفا مە بەفر دبارت، چاپا ئىكى، چاپخانا خانى، دھۆك، 2009.
25. محمد لگيف عبدالرحيم، تيوريا ئەدەب، چاپا ئىكى، چاپخانا زانكۆيا دھۆك، دھۆك، 2010.
26. مستهفا غالب، سارتهر . رابەرى فەلسەفەى بوونگەرايى، وەر: كەمال عەلى، چخ.گەنج، چ. يەكەم، 2006، سليمانى، لا86.
27. ميهرداد ميهرين، قوتابخانە فەلسەفەىەكان، وەر: سيدو داود عەلى، چاپى سييەم، چاپەمەنى گەنج. سليمانى، خانەى چاپ و پەخشى رينما ، سليمانى، 2012.
28. نەوزاد عەبدوئلا، ئايدۆلۆژيا د ھۆزانين جەگەرخوينى دا، چاپا ئىكى، چاپخانا خانى، دھۆك، 2007.
29. هاشم صالح، سەرەتايەك دەربارەى رۆشنگەرى ئەورويى، وەر: شوان ئەحمەد، چ1، چاپ و بلاوکردنەووى چاپخانەى رەنج، سليمانى، 2007.
30. هاشم صالح، ئيسلام و ئەقل . سعوديه و تيورور . شيعر و فەلسەفە، وەر: ھەورامان وريا قانع، بى چاپ، چخ: پەخشى ھەمدى، 2009.

ب. نامين ئەكادىمى:

31. ريزان شقان يوسف، هيومانيزم دھۆزانا نوى يا كوردى دا، ناما ماستەرى، كۆليزا ئادابى، زانكۆيا دھۆك، 2011.
32. سەنگەر قادر شىخ محمد حاجى، فەلسەفەى شيعر و شيعرى فەلسەفەى ئە ئەدەبى ھاوچەرخی كوردیدا، نامەى ماستەر، كۆليجى پەروەردە، زانكۆى سەلاھەددىن، ھەولير، 2011.

ج. كۆفار:

33. سهعيد ئوسمان، دهريرين ژهزرا فهلسهفي، گ. پهيف، ژ: 55، دهۆك، 2011.
34. مرۆڤ له روانگهه ماركس و فرۆمهوه، گ: رۆشنبيري كوردستاني، ژ(5)، 2001.
35. نهوزاد جهمال فهريج، پهيوهندي نيوان فهلسهفه و ئهدهب له روانگهه سي ميتۆدومه. بهراوردكردنيكي رهخنههه شيكاري، گۆفاري زاكۆي كۆيه، ژ: 17، كانووني بهكهم، 2010.
36. ئه مانويل كانت، رۆشنگههه چيهه 9، و: بهختيارعهه، گ: رۆشنگههه، ژ(11 - 12).

■ دوو: ژيدير ب زمانين بياني:

ب زمانه عهههه:

أ. پهرتووك:

37. أبو العلاء العفيفي و اخرون، مصطلحات الفلسفة باللغات الفرنسية و الانكليزية و العربية، ط:1، دارو مطابع الشعب، القاهرة، 1964.
38. احمد فؤاد الاهواني، فجر الفلسفة اليونانية، ط. الاولى، د. المطبعة، الاردن، 2014.
39. احمد محمد عليان، جدلية العلاقة بين الفلسفة و الادب، الطبعة الاولى، دار المنهل اللبناني، بيروت، 2000.
40. أندريه لالاند، موسوعة لالاند الفلسفية، ت: خليل أحمد خليل، المجلد 2، ط1، منشورات عويدات، ط1، بيروت، 1996.
41. اندريه نتاف، الفكر الحر، ت: رنده بعث، ط1، دار المدى، المؤسسة العربية للتحديث الفكري، دمشق، 2005.
42. اوستن وارين و رينية ويليك، نظرية الادب، ت: محيي الدين صبحي، مراجعة: د. حسام الخطيب، مطبعة خالد الطرابيشي، د.م.ط، 1972.
43. بول فوكييه، هذه هي الوجودية، ت: محمد عيساني، دار بيروت للطباعة و النشر، بيروت، 1953.
44. جميل صليبا، المعجم الفلسفي بالالفاظ العربية و الفرنسية و الانكليزية و اللاتينية، ج(1 و 2)، دار الكتب اللبناني، ط1، بيروت، 1971.
45. جوستاين غاردر عالم صوفي، الطبعة الخامسة، دار المنى للنشر، عمان، 2004.
46. جون ماكوري، الوجودية، ت: د. امام عبدالفتاح امام، مراجعة: د. فؤاد زكريا، دون طبع، دون مطبعة، دون مكان الطبع، دون سنة الطبع.

47. الحرية: دفا تر فلسفية و نصوص مختارة، أعداد و ترجمة: محمد الهاللي و عزيز لزرق، الطبعة الاولى، دار توبقال للنشر، المغرب، 2009.
48. حسن عبدالفتاح قريب الله، فلسفة وحدة الوجود، الطبعة الاولى، المطبعة الفنية، الدار المصرية اللبنانية، القاهرة، 1997.
49. سعاد حرب، الأنا و الآخر و الجماعة: دراسة في فلسفة سارتر و مسرحه. دار المنتخب العربي للدراسات و النشر و التوزيع. الطبعة الاولى، بيروت. 1994.
50. عاطف أحمد و اخرون، النزعة الانسانية في الفكر العربي، مركز القاهرة لدراسات حقوق الانسان، القاهرة، 199.
51. عاطف أحمد، النزعة الإنسانية "دراسات في النزعة الإنسانية في الفكر العربي الوسيط"، مركز القاهرة لدراسات حقوق الإنسان، ط2، 1999، القاهرة.
52. عبد الرحمن بدوي، الإنسانية و الوجودية في الفكر العربي، دار النهضة المصرية، 1947.
53. عبدالرزاق الأصغر، المذاهب الأدبية لدى الغرب، دون. ط. د.م.ط، 1999.
54. عبدالمنعم الحفني، الموسوعة الفلسفية، الطبعة الاولى، دار ابن زيدون للطباعة و النشر، القاهرة، د.س.ط.
55. عبدالمنعم الحفني، معجم الشامل لمصطلحات الفلسفة، دار مدبولي للنشر، ط3، القاهرة، 2000.
56. عبدالمنعم الحفني، موسوعة الفلسفة و الفلاسفة، ج1، دار مدبولي للنشر، ط2، القاهرة، 1999.
57. على حرب، الماهية و العلاقة - نحو منطق تحويلي، المركز الثقافي العربي، بيروت، ط1، 1998.
58. لويس عوض، ثورة الفكر في عصر النهضة الأوروبية، مركز الأهرام للترجمة و النشر، القاهرة، 1987.
59. ماجد فخري، ارسطوطاليس، الطبعة الرابعة، دار المشرق، مؤسسة دكاش للطباعة، بيروت، 1999.
60. ماريا تامبرانو، ترجمة: محمد البغاري بن سيد المختار، ط: الأول، دار الرواد، بيروت، لبنان، 2005.
61. محمد جواد مغنية، مذاهب فلسفية و قاموس المصطلحات، دار و مكتبة هلال.
62. محمد سعيد العشماوي، تاريخ الوجودية في الفكر البشري، دون طبع، مطابع الدار القومية، الدار القومية للطباعة و النشر، دون مكان.
63. محمد شفيق شيا، في الأدب الفلسفي، الطبعة الاولى، مؤسسة المجلد، بيروت، 2009.

64. محمد شفيق شيا، في الأدب الفلسفي، ط: الأول، الجامعة للدراسات، بيروت، 2009.
65. هادي فضل الله، مدخل الى الفلسفة، دار المواسم للطباعة والنشر، ط1، بيروت، 2004.
66. هتشنسون، معجم الافكار والاعلام، ت: خليل راشد الجيوسي، دار الفارابي، ط1، بيروت، 2007.
67. يوسف كرم، تاريخ الفلسفة اليونانية، دون طبع، مطبعة لجنة التأليف والترجمة والنشر، 1936.

ب زمانى ئينكليزى:

68. Hoff ding, History of Modern philosophy London, 1956.
69. sarters Existentialism, Herbert marcuse, translated by: Toris De Bres, London, 1972.
70. Alan Bullock & Stephen Trombley, The new Fontana dictionary , Fontana – London, 1999.

ب زمانى توركى:

71. j.p.sartre varoluşçuluk, gaetan picon and laffont pompian, asım bezirci, çapa 8, capxan;onur, Istanbul, 1985,

■ سى : سايتىن ئينتهرنيتى:

72. الفلسفه الوجوديه . عرج المذهب و نقد الفكر:
2017/2/25.
<http://www.alukah.net/culture/0/78248/#ixzz3qBa0i9o8>
73. الأختلاف بين الادب و الفلسفه:
<http://aljsad.org/showthread.php?t=92838>.2016/1/30
74. يوحنا بيداويد، مالبورن، الفلسفه الوجوديه وروادها / استراليا، 25 حزيران 2009:
<http://www.ankawa.com/forum/index.php?topic=319874.0>
20/2/2017.

<http://www.marefa.org/index.php/ميتافيزيقيا/> 20/1/2016.

<https://ar.wikipedia.org/wiki/بارمينيدس/> 21/1/2016.

75. نشأه الفلسفه الوجوديه

http://smartphilosophie.blogspot.com/2014/10/blog-post_9.html.

2016/1/28

76. بوونگه رايبى . <http://www.bungeraiy.net> /2016/1/20

77. وليد مال الله، عميق الروايه في العلاقه بين الأدب و الفلسفه:

78. 2016/1/27 ? P = 25270 <http://www.doroo6.com>.

79. الادب و الفلسفه:

<http://www.alsakher.com/showthread.php?t=162847>. 2016/1/25 ،

80. محمد يوب، أدب... فلسفه أى علاقه؟

<http://www.alquds.co.uk/?p=323737>. 2016/1/25 ،

81. وليد مال الله، عميق الروايه في العلاقه بين الأدب و الفلسفه:

<http://www.doroo6.com/> ? P = 25270..2016/1/20

82. الادب و الفلسفه:

<http://www.alsakher.com/showthread.php?t=162847>

.2016/1/20 .

83. مفهوم الحريه فلسفياً:

<http://mawdoo3.com> .2016/2/20

ناقهروك

پیشهکی 7

پشکا ئیکى

فهلسهفه و فهلسهفا ههبوونگهرى

تەومرى ئیکى: فهلسهفه و ئەدەب 17

تەومرى دوویى: فهلسهفا ههبوونگهريى (پیکهاته و بهرجهستهبوون) 29

تەومرى سىى: جور و بنه مایین فهلسهفا ههبوونگهرى 47

پشکا دوویى

رەنگشەدانا ههبوونگهريى د ديوانا (ل بهرسفا مه بهفر دباريت) دا يا (محسن قوچان)

وهك نمونه

تەومرى ئیکى: (محسن قوچان) ژيان و بهرههه 77

تەومرى دوویى: ههبوونگهرى د هوزانا (محسن قوچان) ايدا ديوانا (ل بهرسفا مه بهفر دباريت) وهك

نمونه 83

ئەنجام 135

ليستا ژيدمران 139

ئەڭ پەرتووكە

ل سەردەمەين جياواز بزاقين فەلسەفەين
جياواز پەيدا بوون، بزاقا ھەبوونگەرى ژى
وھكو بزاقەكا فەلسەفى ب تايبەت ل
سالىن سىھان و چلان ژسەدى بىستى ب
شيوھىەكى بەرەلاق كارتىكرن ل
ئەدەبىاتا ئەوروپى ب گشتى كرو
كارتىكرنەكا ئىكجار مەزن ل سەر
ئەدەبىاتا فەرەنسى ب تايبەتى ھەبوو،
نشيسەر و بىرمەندى سەرەكىئ ئەڭى
بزاقى ل فەرەنسا (جان پۆل سارتر) بوو.

ژيھات قادر حسن

- ل سالا (1992)ى ل گوندى شارىا ل كۆمەلگەھا شارىا ژدايك بوويه.
- خواندنا خوه يا سەرمتايى و ئامادەيى ل شارىا تەمام كرىه.
- باوەرناما بەكالوريوسى ل سالا (2013)ى ل پشكا زمانى كوردى،
كۆليژا ئاداب، زانكۆيا زاخۆ ب دەستقەھىنايه.
- باوەرناما ماستەرى ل سالا (2017)ى ل پشكا زمانى كوردى، فەكۆلتيا
زانستين مرؤقايتى، زانكۆيا زاخۆ ب ئەدەبى كوردى ب دەستقەھىنايه.
- نوکە ل پشكا زمانى كوردى، فەكۆلتيا زانستين مرؤقايتى، زانكۆيا
زاخۆ مامۆستايه.

© مافى چاپى ين پاراستيه بۆ
سەنتەرى زاخۆ بۆ فەكۆلینين كوردى
Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرى زاخۆ بۆ فەكۆلینين كوردى
zcks@uoz.edu.krd +964 (0) 751 536 1550
Iraq-Kurdistan Region, Zakho- Univesity of Zakho

ISBN 978-9933-9265-2-6

